

**T.C
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**MUHİTTİN MEMDUH ÜSTÜNDAĞ'IN HAYATI, İSTANBUL
VALİLİĞİ VE BELEDİYE REİSLİĞİ
(1884-1953)**

Yüksek Lisans Tezi

SONGÜL GÜNEŞ

TEMMUZ 2020

**T.C
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**MUHİTTİN MEMDUH ÜSTÜNDAĞ'IN HAYATI, İSTANBUL
VALİLİĞİ VE BELEDİYE REİSLİĞİ
(1884-1953)**

Yüksek Lisans Tezi

SONGÜL GÜNEŞ

**DANIŞMAN
PROF. DR. RECEP KARACAKAYA**

TEMMUZ 2020

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

İmza

Öğrencinin Adı Soyadı

Songül GÜNEŞ

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığını taahhüt ederim.

Danışmanın Unvanı Adı Soyadı

Prof. Dr. Recep KARACAKAYA

İMZA SAYFASI

Songül GÜNEŞ tarafından hazırlanan “Muhittin Merduh Üstündağ’ın Hayatı, İstanbul Valiliği ve Belediye Reisliği (1884-1953)” başlıklı bu yüksek lisans tezi, Tarih Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

[Unvanı, Adı ve SOYADI]

Prof. Dr. Recep KARACAKAYA

Kurumu:

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

[Unvanı, Adı ve SOYADI]

Prof. Dr. Adem ÖLMEZ

Kurumu:

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

[Unvanı, Adı ve SOYADI]

Dr. Serhan AFACAN

Kurumu:

Marmara Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 13/07 2020

ÖNSÖZ

Muhittin Üstündağ, Erken Cumhuriyet Döneminde İstanbul Valiliği, Belediye Reisliği ve Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul İl Başkanlığı yapmış önemli bir bürokrat ve devlet adamıdır. Araştırmamız, kamuoyunda pek fazla bilinmeyen ve hakkında kayda değer bir çalışma bulunmayan Muhittin Üstündağ'ın hayatını ve siyasi faaliyetlerini ayrıntılı olarak incelemeyi amaçlamaktadır.

Tezin hazırlanması esnasında Muhittin Bey'in torunu Ali Üstündağ ile tanıştık ve onun bizimle paylaştığı bilgilere tezde yer verdik. Kendisine gösterdiği ilgi ve alaka için minnettarım. Araştırma süresince kaynaklara erişim noktasında destek ve kolaylığı sağlayan Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı çalışanlarına, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığından Ahmet Nazif ERTÜRK'e, İçişleri Bakanlığı Sicil ve Arşiv Müdürlüklerinin yetkililerine, Türk Tarih Kurumundan Semiha NURDAN ve Serap ŞİMŞEK'e, Millî Kütüphane, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Emniyet Genel Müdürlüğü, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Meclis Müdürlüğü ve Atatürk Kitaplığı çalışanlarına gösterdikleri anlayış ve nezaketten ötürü teşekkür ediyorum. Desteğini daima yanımda hissettiğim sevgili annem, babam ve kardeşlerime, manevi ağabeyim Aydın YAVUZ'a, değerli arkadaşım Rümeyza ÜLKÜ'ye ve bana çok şey kattığına inandığım, kıymetli hocam Prof. Dr. Adem ÖLMEZ'e müteşekkirim. Öğrenciliğim süresince ve bu çalışmanın her aşamasında, ufkumu genişleterek beni cesaretlendiren saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Recep KARACAKAYA'ya gösterdiği sabır ve fedakârlık için minnettarım.

Son olarak bu çalışmayı, görevi esnasında uğradığı saldırı sonucu hayatını kaybeden akademisyen Ceren DAMAR'ın aziz hatırasına armağan ediyorum.

Songül GÜNEŞ

Kartal 2020

ÖZET

MUHİTTİN MEMDUH ÜSTÜNDAĞ'IN HAYATI, İSTANBUL VALİLİĞİ VE BELEDİYE REİSLİĞİ (1884-1953)

Güneş, Songül

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı, Tarih Programı

Danışman: Prof. Dr. Recep Karacakaya

Temmuz, 2020. 171 Sayfa.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılış süreci ve Millî Mücadele yıllarına tanıklık etmiş, Cumhuriyet döneminde inkılâpların doğuş ve gelişim aşamasında kritik görevler üstlenmiş olan Muhittin Üstündağ, Darülfünun Hukuk Mektebi'nden mezun olduktan sonra sırasıyla atandığı Fethiye Müddeiumumi Muavinliği, Arnavutköy Polis Merkez Müdürlüğü, Üsküdar Daire-i Belediye Müdürlüğü, İstanbul Şehremaneti Müfettişliği görevlerinin akabinde, 1924 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Emniyet Genel Müdürü olmuştur. Bu görevi esnasında Halife Abdülmecid Efendi'nin İstanbul'dan yurt dışına çıkarılmasında bizzat rol oynamıştır. 1926 yılında İstanbul Şehremini olan Muhittin Üstündağ, bu görevinin yanı sıra 1928 yılında itibaren İstanbul Vali Vekili olarak görev yapmıştır. 1930 yılında uygulamaya konulan Cumhuriyet tarihinin ilk belediyeler kanunu ile İstanbul özelinde vilayet ve emanet idareleri birleştirilmiş ve bu tarihten itibaren vali ve belediye reisi olarak 1938 yılı sonuna kadar görevini sürdürmüştür.

Görev süresi inkılâpların doğma ve gelişme dönemi olarak değerlendirilebilecek olan Muhittin Üstündağ, tek parti yönetiminin İstanbul Valisi olarak Atatürk'e ve inkılâplara bağlı bir duruş sergilemiştir. Ancak Atatürk'ün ölümünün hemen ardından önce görevden alınmış, Cumhurbaşkanı İnönü tarafından merkeze çekilmiş ve kısa bir süre sonra da emekliye sevk edilmiştir.

1945 yılında yapılan ara seçimlerde İstanbul Bağımsız Milletvekili seçilen Muhittin Üstündağ, 30 Nisan 1953 tarihinde İstanbul’da hayata gözlerini yummuştur.

Anahtar kelimeler: *Muhittin Üstündağ, İstanbul, Şehremini, Belediye, Vali, Atatürk*

ABSTRACT

THE LIFE OF MUHİTTİN MEMDUH ÜSTÜNDAĞ (1884-1953) AS THE MAYOR AND THE GOVERNOR OF ISTANBUL

Güneş, Songül

Master's Thesis, The Department of History, The program of History

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Recep Karacakaya

July, 2020. 171 Page.

Muhittin Üstündağ, who witnessed the collapse of the Ottoman Empire and the years of the National Struggle, and who undertook critical duties in the birth and development of reforms during the Republic period, was appointed as Fethiye Deputy Prosecuting Attorney, Arnavutköy Police Headquarters, Üsküdar Department, after graduating from Darülfünun Law School. Municipal Directorate of Istanbul in the wake of Sehremaneti inspectorate, has become the second Director General of Police of Republic of Turkey in 1924. During this duty, he personally played a role in the expulsion of Caliph Abdülmecid Efendi from Istanbul. Muhittin Üstündağ, who became Istanbul Şehremini in 1926, served as the Deputy Governor of Istanbul since 1928. With the first municipal law in the history of the Republic, which was put into effect in 1930, the provinces and custody administrations were combined in Istanbul and from this date he continued his duty as governor and mayor until the end of 1938.

Muhittin Üstündağ, whose term of office could be considered as the period of birth and development of reforms, took a stance attached to Atatürk and reforms as the Istanbul Governor of the single party administration. However, immediately after the death of Atatürk, he was first dismissed, taken to the center by President İnönü and retired after a short time. Muhittin Üstündağ, who was elected as an Independent

Deputy of Istanbul in the by-elections held in 1945, passed away in Istanbul on April 30, 1953.

Keywords: *Muhittin Üstündağ, Istanbul, Mayor, Municipality, Governor, Atatürk*

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM.....	i
İMZA SAYFASI.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	xvi
GİRİŞ.....	1
1-AMAÇ VE YÖNTEM.....	1
2-TÜRKİYE’DE MAHALLİ İDARELERİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE İSTANBUL’UN İDARESİ.....	4
BİRİNCİ BÖLÜM: MUHİTTİN BEY’İN BELEDİYE REİSLİĞİNDEN ÖNCEKİ HAYATI.....	11
1.1. AİLESİ VE EĞİTİMİ.....	11
1.2. MESLEK HAYATI.....	13
1.3. EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ.....	15
1.4. MUHİTTİN ÜSTÜNDAĞ’IN TAKDİRNAMELERİ.....	18
1.5. MUHİTTİN ÜSTÜNDAĞ’IN KİŞİLİĞİ VE SOSYAL HAYATI.....	19
1.6. MUHİTTİN ÜSTÜNDAĞ’IN VEFATI.....	21

İKİNCİ BÖLÜM: İSTANBUL VALİSİ VE BELEDİYE REİSİ MUHİTTİN ÜSTÜNDAĞ'IN FAALİYETLERİ.....	22
2.1. MUHİTTİN BEY'DEN ÖNCEKİ VALİ VE BELEDİYE REİSLERİ.....	22
2.1.1. CUMHURİYETİN İLK İSTANBUL VALİSİ VE ŞEHREMİNİ ALİ HAYDAR YULUĞ.....	22
2.1.2. OP. DR. EMİN ERKUL DÖNEMİNDE İSTANBUL.....	22
2.2. MUHİTTİN BEY'İN İSTANBUL ŞEHREMİNLİĞİNE ATANMASI.....	23
2.3. MUHİTTİN BEY'İN ŞEHREMİNLİĞİ DÖNEMİNDE İSTANBUL'DA GÖREV YAPAN VALİLER VE VALİ VEKİLLİĞİNE ATANMASI.....	24
2.4. İSTANBUL VALİ VEKİLİ VE ŞEHREMİNİ MUHİTTİN BEY DÖNEMİNDEKİ FAALİYETLER.....	25
2.4.1. İMAR VE ŞEHİRCİLİK FAALİYETLERİ.....	27
2.4.1.1. İMAR FAALİYETLERİ.....	27
2.4.1.2. ANADOLU YAKASI'NA ELEKTRİĞİN ULAŞTIRILMASI.....	28
2.4.1.3. ŞEHİR İÇİ ULAŞIM.....	29
2.4.1.3.1. TRAMVAY YATIRIMLARI VE İŞÇİ GREVİ.....	30
2.5. 1580 SAYILI BELEDİYE KANUNU VE BİRLEŞİK İDARE.....	31
2.6. BİRLEŞİK İDARENİN ARDINDAN MUHİTTİN BEY DÖNEMİNDE YAPILAN FAALİYETLER.....	35
2.6.1. ŞEHİRCİLİK FAALİYETLERİ.....	35
2.6.1.1. İSTANBUL'UN İMARİ VE ŞEHİR PLANI.....	35

2.6.1.2. BİNALARIN NUMARALANDIRILMASI VE SOKAKLARA İSİM VERİLMESİ.....	38
2.6.1.3. TERKOS SUYU MESELESİ VE BELEDİYE SULAR İDARESİ'NİN TEŞKİLİ.....	39
2.6.1.4. ADALAR'DA İLK ELEKTRİK.....	41
2.6.1.5. ULAŞIM FAALİYETLERİ.....	42
2.6.1.5.1. TRAMVAY HATLARININ YAPILMASI.....	43
2.6.1.6. MEZARLIKLAR.....	44
2.6.1.6.1. MEZARLIKLARIN İMARA AÇILMASI.....	44
2.6.1.6.2. SURP AGOP MEZARLIĞI.....	45
2.6.1.6.3. İSTANBUL ASRİ MEZARLIĞI (ZİNCİRLİKUYU).....	47
2.6.1.7. GAZİ (ATATÜRK) KÖPRÜSÜ.....	48
2.6.1.8. EMİNÖNÜ MEYDANI.....	50
2.6.1.9. ÇOCUK BAHÇELERİ.....	51
2.6.2 SOSYAL VE KÜLTÜREL FAALİYETLER.....	52
2.6.2.1. SAĞLIK VE SOSYAL YARDIMLAR.....	52
2.6.2.2. ŞEHİR TİYATROSU.....	56
2.6.2.3. KONSERVATUAR VE ŞEHİR BANDOSU.....	57
2.6.2.4. ÇOCUK TİYATROSU VE OPERET.....	59
2.6.2.5. GAZİ HEYKELİ VE TAKSİM CUMHURİYET ANITI.....	59

2.6.2.6. İNKILAP MÜZESİ VE KÜLTÜREL FAALİYETLER.....	60
2.6.2.7. TÜRK YÜRÜYÜCÜLÜK, DAĞCILIK VE KIŞ SPORLARI KULÜBÜ..	62
2.6.2.8. İSTANBUL TANITIMI VE İLK FESTİVAL.....	62
2.6.2.9. FLORYA PLAJI VE ATATÜRK KÖŞKÜ.....	64
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TEK PARTİ DÖNEMİ İSTANBUL’UNDA İNKILAPLAR VE MUHİTTİN ÜSTÜNDAĞ.....	67
3.1. EĞİTİM.....	67
3.1.1. HARF DEVRİMİ VE MİLLET MEKTEPLERİ.....	69
3.2. 1930 SEÇİMLERİ VE KADINLARIN İNTİHAP HAKKI.....	70
3.3. İSTANBUL UMUMİ MECLİSİ VE MUHİTTİN ÜSTÜNDAĞ.....	72
3.4. SOYADI KANUNU’NUN KABULÜ VE MUHİTTİN BEY’E ATATÜRK TARAFINDAN ÜSTÜNDAĞ SOY İSMİNİN VERİLMESİ.....	74
3.5.MUHİTTİN BEY’İN CHF İSTANBUL İL BAŞKANLIĞI.....	75
3.6. DÖNEMİN BASINI VE MUHİTTİN ÜSTÜNDAĞ.....	76
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: BELEDİYE REİSLİĞİ DÖNEMİ SONRASINDA MUHİTTİN ÜSTÜNDAĞ.....	79
4.1. CUMHURBAŞKANI ATATÜRK VE MUHİTTİN ÜSTÜNDAĞ.....	79
4.2. ATATÜRK’ÜN ÖLÜMÜ VE DOLMABAĞÇE İZDİHAMİ.....	83
4.3. MUHİTTİN ÜSTÜNDAĞ’IN GÖREVDEN ALINMASI.....	86
4.4. YENİ VALİ VE BELEDİYE REİSİ DR. LÜTFİ KIRDAR.....	89
4.5. YOLSUZLUK VE GÖREVİ SUİİSTİMAL DAVALARI.....	90

4.5.1. OTOBÜS ALIMI İHALESİ DAVASI.....	91
4.5.2. ASRİ MEZARLIK ARAZİSİ DAVASI.....	93
4.6. MUHİTTİN ÜSTÜNDAĞ’IN İSTANBUL MİLLETVEKİLLİĞİ.....	94
4.7. MUHİTTİN ÜSTÜNDAĞ’IN ADNAN MENDERES’E MEKTUBU.....	95
SONUÇ.....	98
KAYNAKÇA	102
EKLER.....	112
Ek-1 Muhittin Üstündağ’ın Torunu Ali Üstündağ ile 14 Aralık 2019 Tarihinde Yapılan Mülakat.....	112
Ek-2 1934 yılı Cumhuriyet Bayramı Kutlamalarını Ankara’da geçirmeyi talep eden Muhittin Bey’e Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya’nın onayı.....	114
Ek-3 Muhittin Bey’in Emniyet Genel Müdürlüğüne tayini.....	115
Ek-4 Muhittin Bey’in, Halife Abdülmecid Efendi’nin sürgün edilmesi ile ilgili verdiği röportaj.....	116
Ek-5 Muhittin Bey’in küçük oğlu Mehmet Üstün Üstündağ’ın Başbakanlık Özel Müşavirliğine atanması hakkındaki kararname.....	119
Ek-6 Muhittin Bey’e 1933 yılında İstanbul’daki okul sayısının artırılması konusundaki çabalarından dolayı dönemin Maarif Vekili Reşit Galip tarafından verilen takdirname.....	120
Ek-7 Vali Muhittin Üstündağ’ın Viyana seyahati öncesi eşi Müşerref Hanım’a siyasi pasaport verilmesi hakkında kararname.....	121
Ek-8 Muhittin Üstündağ’ın vefatı hakkında basında çıkan bir haber.....	122

Ek-9 Muhittin Üstündağ'ın eşi Ülviye Hanım ve büyük oğlu Metin ile birlikte Zincirlikuyu Mezarlığı'nda bulunan kabri.....	123
Ek-10 İstanbul Belediye Başkanlığı'na eski Emniyet Müdürü Muhiddin'in tayini.....	124
Ek-11 Muhittin Bey'in İstanbul Şehremini olarak atanmasının ardından basında çıkan bir haber.....	125
Ek-12 Muhittin Bey'in İstanbul Şehremini olarak 6 Şubat 1926 tarihinde İstanbul'a gelerek göreve başladığı gün çekilmiş bir fotoğraf.....	126
Ek-13 Muhittin Bey'in İstanbul Şehremaneti'ndeki makamında çekilmiş bir fotoğrafı.....	127
Ek-14 İstanbul Valiliğine Muhittin Bey'in vekaleten tayini.....	128
Ek-15 Gazi Mustafa Kemal, İstanbul'u ziyaretinde İstanbul Vali Vekili ve Şehremini Muhittin Bey ve İstanbul Ordu Komutanı Şükrü Naili Paşa ile bir arada.....	129
Ek-16 Muhittin Bey'in 1 Eylül 1930 tarihi itibarıyla asaleten İstanbul Valisi olarak atandığına dair kararname.....	130
Ek-17 Valilik ve belediye reisliğinin tek elde toplanması ile ilgili basında çıkan bir karikatür.....	131
Ek-18 Muhittin Üstündağ'ın İçişleri Bakanlığı sicil dosyasında bulunan memuriyet hizmet cetveli.....	132
Ek-19 Cumhurbaşkanı Atatürk, Muhittin Üstündağ ve beraberindekilerle 12 Şubat 1932 tarihinde Belgrad Ormanları'nda.....	133
Ek-20 Muhittin Üstündağ, Türk Tiyatro Himaye Cemiyeti Üyeleri ile bir arada...	134
Ek-21 İstanbul Belediye Konservatuvarı'nın kurucusu Muhittin Üstündağ, 23 Kasım 1935 tarihinde ilk mezunlara diplomalarını takdim etmiştir.....	135
Ek-22 Muhittin Üstündağ'a ait bir fotoğraf.....	136
Ek-23 Muhittin Üstündağ, Başvekil İsmet İnönü ile bir arada.....	137

Ek-24 Başvekil Celal Bayar, 1938 yılında İstanbul’u ziyaretinde Vali Muhittin Bey tarafından karşılanırken.....	138
Ek-25 Muhittin Bey, İstanbul’da birçok okulun açılış ve temel atma törenini yapmıştır.....	139
Ek-26 1937 yılında, 30 Ağustos Zafer Bayramı münasebetiyle İstanbul Valisi, Belediye Reisi ve C.H.P Başkanı Muhittin Üstündağ’dan Cumhurbaşkanı Atatürk’e gönderilen tebrik telgrafı.....	140
Ek-27 Muhittin Bey, Türkiye’ye gelen yabancı devlet adamlarının ilk durağı olan İstanbul’da devlet adına karşılama yapmaktaydı.....	141
Ek-28 29 Ekim 1938 tarihinde yapılan Cumhuriyetin 15. yıl dönümü kutlamaları.....	142
Ek-29 Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümünün ardından yapılan işlemlere dair Hasan Rıza Soyak, Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya ve İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ arasında yapılan yazışma.....	143
Ek-30 Muhittin Üstündağ’ın İstanbul Valiliği görevinden alınarak vekalet emrine alınmasına dair kararname.....	144
Ek-31 Halef ve selef İstanbul Valileri Dr. Lütfi Kırdar ve Muhittin Üstündağ bir arada.....	145
Ek-32 Vekâlet emrinde bulunan Eski İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ’ın emekliye sevk edilmesi hakkındaki kararname.....	146
Ek-33 Muhittin Üstündağ ile Ahmet Edip Yalman’ın “Otobüs Alımı İhalesi Davası” ile ilgili karşı karşıya geldiği dönemde <i>Tan</i> gazetesi tarafından neşredilen bir karikatür.....	147
Ek-34 Muhittin Üstündağ ve arkadaşları hakkındaki tahkikatlar sonrasında beraat kararlarının açıklandığı gün mahkeme salonunda çekilmiş bir fotoğraf.....	148

Ek-35 Muhittin Üstündağ ve arkadaşlarının Otobüs Alımı İhalesi Davası'ndan beraatlarının tasdik edildiğine dair Temyiz Mahkemesi Dördüncü Ceza Dairesi tarafından Cumhuriyet Başsavcılığı'na sunulan belge.....	149
Ek-36 1945 yılı ara seçimlerinde İstanbul Bağımsız Milletvekilliğini Muhittin Üstündağ'ın kazandığını bildiren bir haber.....	150
Ek-37 İstanbul Bağımsız Milletvekili Muhittin Üstündağ'ın mazbatas.....	151
Ek-38 Muhittin Üstündağ'ın Başbakan Adnan Menderes'e hitaben kaleme aldığı mektup.....	152
ÖZGEÇMİŞ.....	153

KISALTMALAR

ABD	:Anabilim Dalı
BEO	:Bab-1 Ali Evrak Odası Evrakı
B.O.A.	:Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
B.C.A.	:Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
c.	:Cilt
DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DH.	:Dâhiliye Nezareti Evrakı
DH.EUM.MH.	:Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhasebe Kalemi
DH.MKT.	:Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemi
DH. UMVM.	:Dâhiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilâyat Müdürlüğü
DH. SAİD. d.	:Dâhiliye Nezareti Sicill-i Ahval Defteri
ed.	:Editör
H.	:Hicri
hızl.	:Hazırlayan
İBB	:İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İBBKA	:İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kurum Arşivi
İ. DÜİT.	:İrade Dosya Usulü
No	:Numara
s.	:Sayfa
S.	:Sayı
vd.	:Ve Diğerleri

GİRİŞ

1. AMAÇ VE YÖNTEM

Cumhuriyetin ilk yıllarına damgasını vurmuş önemli bir bürokrat ve devlet adamı olan Muhittin Üstündağ, Mustafa Kemal Atatürk'ün yakın çevresinde bulunan önemli şahsiyetlerden biri olarak kritik vazifeler ifa etmiştir.

Muhittin Üstündağ'ın ikinci adı olan *Memduh* ismi ise kaynaklarda pek fazla kullanılmamıştır. Muhittin Bey'in hayatını ve siyasi faaliyetlerini kapsamlı bir şekilde incelemeyi amaçlayan, *Muhittin Memduh Üstündağ'ın Hayatı, İstanbul Valiliği ve Belediye Reisliği (1884-1953)* adlı araştırmamız giriş ve dört bölümden oluşmaktadır.

Araştırmanın giriş bölümünde, çalışmanın hazırlanmasındaki temel neden ve araştırmanın yöntemine ilişkin bilgiler verilmiştir. Ayrıca, Erken Cumhuriyet Döneminde mahalli idareler ile ilgili literatüre katkı sağlayan önemli çalışmalara değinilmiş ve tezde yararlanılan akademik çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Bunun dışında Türkiye'de mahalli idarelerin tarihsel gelişimi değerlendirilmiştir.

Birinci bölümde, Muhittin Üstündağ'ın hayatı, ailesi ve eğitiminin yanı sıra İstanbul Şehreminliği öncesindeki meslek hayatı değerlendirilmiş, Osmanlı Devleti'nin son döneminde ve cumhuriyetin ilk yıllarında aldığı görevlere ve takdirnamelere değinilerek doğumundan ölümüne kadar yaşamı incelenmiştir.

İkinci bölümde, Muhittin Bey'in 1926 yılında İstanbul Şehreminliği görevine atanmasının ardından 1928 yılında İstanbul Vali Vekilliğini de üstlenerek şehrin idaresinde 1930 yılına kadar yürüttüğü faaliyetler değerlendirilmiştir. Ardından 1930 yılında yürürlüğe giren ve Cumhuriyet tarihinin ilk belediyeçilik kanunu olan *1580 sayılı Belediye Kanunu* ile İstanbul'da emanet ve vilayet idarelerinde birleşik idareye geçilmesi süreci ele alınmıştır. Bu süreçte İstanbul Şehremaneti'nin İstanbul Belediyesi'ne dönüşmesi, Muhittin Bey'in İstanbul'un Valisi ve ilk Belediye Reisi olarak 1938 yılı sonuna kadar sürdürdüğü görevinde İstanbul'a yaptığı hizmetler değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde, Muhittin Bey'in görev yaptığı yıllarda İstanbul'da tek parti idaresinin tesisi ve inkılâpların yerleşmesi adına yürütülen politikalara değinilmiştir. Ayrıca Muhittin Bey'in İstanbul Umumi Meclisi ve İstanbul basını ile ilişkileri de ele alınan başlıklar arasındadır.

Dördüncü ve son bölümde, Muhittin Bey'in Cumhurbaşkanı Atatürk ile olan diyalogu, Atatürk'ün ölümünün hemen ardından görevden el çektirilerek merkezi idareye alınması ve kısa bir süre sonra da emekliye sevk edilmesi süreci incelenmiştir. Bunların dışında Muhittin Bey'e isnat edilen otobüs alımı ihalesi ve asri mezarlık arazisi ile ilgili yolsuzluk suçlamaları ve 1945 yılındaki ara seçimle göreve geldiği VII. Dönem İstanbul Bağımsız Milletvekilliği de ele alınan başlıklar arasındadır. İstanbul'u en uzun süre idare eden vali ve belediye reislerinden biri olan Muhittin Bey'in kamuoyuna pek fazla bilinmemesi, bu çalışmanın hazırlamasının temel nedeni olmuştur.

Çalışma hazırlanırken, kendisinden önce görev yapan vali ve şehreminlerinin hayatlarını ve görev sürelerini konu alan çalışmalar dikkatle incelenmiştir. Muhittin Bey'in İstanbul Valiliği ve Belediye Reisliği sırasında yaptığı faaliyetler ve meydana gelen gelişmelerle ilgili olarak, Cumhuriyeti kuran kadroların mahalli idarelere dair geliştirdiği yapısal düzenlemeler de detaylı incelenmiştir.

Muhittin Üstündağ ile ilgili, karşı karşıya kaldığı yolsuzluk davalarına ilişkin avukatı Kenan Öner'in yazdığı *Cevap Lâyihası: Muhittin Üstündağ Davaları Hakkında*¹ adlı eserden başka, günümüze kadar yayınlanmış kayda değer bir bilimsel çalışma yoktur.

Literatürde dönemle ilgili önemli çalışmalardan, Osman Nuri Ergin'in 1934 yılında yayınladığı *Beledi Bilgiler* adlı eseri, İlber Ortaylı ve İlhan Tekeli'nin birlikte kaleme aldığı *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi*, yine İlber Ortaylı'nın *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)* adlı eseri, Sıddık Tümerkan'ın, *Türkiye'de Belediyeler* adlı çalışması ve Tarkan Oktay'ın *Osmanlı'da Büyükşehir Belediye Yönetimi: İstanbul Şehremaneti* adlı eseri, araştırmamızın mahalli idareler

¹ Kenan Öner, *Cevap Lâyihası: Muhittin Üstündağ Davaları Hakkında*, İstanbul: İstanbul Halk Basımevi, 1940. Bu eser, Muhittin Bey'in mahkemeye sunduğu savunmasını oluşturmaktadır.

ile ilgili bölümünde yararlanılan eserlerin başında gelmektedir. Umut Dere'nin İstanbul Üniversitesi'nde hazırladığı *Operatör Emin (Erkul) Bey'in Hayatı, Mebusluğu ve Şehreminliği* adlı yüksek lisans tezi, Emin Erkul'un İstanbul Şehreminliğinde Muhittin Üstündağ'ın selefi olması münasebetiyle, çalışmamızın belediyeçilik faaliyetleri noktasında, temel alınan ve faydalanılan akademik çalışma olmuştur. Ayrıca inkılâplar dönemi İstanbul'unu ve Türkiye'nin içinde bulunduğu koşulları tahlil edebilmek maksadıyla Seda Bayındır'ın *Atatürk'ün Sosyo-Kültürel Politikaları (1931-1938)* isimli doktora tezi de incelenen akademik araştırmalar arasındadır. İstanbul Belediyesi'nin resmi yayın organı ve Türkiye'nin ilk şehircilik dergisi olan *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*,² *Belediyeler Dergisi* ile *Akşam*, *Cumhuriyet*, *İkdam*, *Kurun*, *Milliyet*, *Son Posta*, *Son Saat*, *Tan*, *Ulus*, *Vakit* ve *Yeni Sabah* gazeteleri başta olmak üzere, dönemin süreli yayınları detaylı bir şekilde taranarak Muhittin Bey'in vazifeleri ile ilgili faaliyetler incelenmiştir. Muhittin Bey'in görev yaptığı döneme ilişkin Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda bulunan resmi yazışmalar da çalışmada kullanılan birincil kaynaklar arasındadır. Ayrıca, 1945-1946 yılları arasında İstanbul Bağımsız Milletvekili olduğu döneme ilişkin Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi'nde incelemeler yapılmış ve milletvekili sicil dosyası değerlendirilen kaynaklar arasında yerini almıştır. Bunların dışında, Muhittin Bey'in İçişleri Bakanlığı arşivindeki memuriyet sicil dosyasını oluşturan ve döneme dair birçok bilgiyi barındıran 200'ü aşkın evraktan faydalanılmıştır. İstanbul Umumi Meclisi'nin İstanbul Büyükşehir Belediyesi Meclis Müdürlüğü arşivinde bulunan 1930-1938 yılları arasındaki meclis kararları ve faaliyetleri de detaylı olarak incelenmiş ve çalışmada kullanılmıştır. Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı döneminde, başkent Ankara dışındaki vaktinin büyük bir çoğunluğunu İstanbul'da geçirmesinden dolayı Atatürk'ün yakınında bulunan kişilerin hatıratlarında Muhittin Bey'in adı sıkça zikredilmektedir. Cemal Granada'nın hatıralarının yer aldığı *Atatürk'ün Uşağı İdim* adlı eser, tek parti yıllarında İstanbul Parti Reisliği yapmış olan Hilmi Uran'ın *Hatıralarım* isimli eseri ve Falih Rıfkı Atay'ın *Çankaya* adlı kitabı dışında Ali Fuat Cebesoy, Hasan Rıza Soyak, Asım Us, gibi Erken Cumhuriyet Döneminin birçok önemli şahsiyeti

² Semavi Eyice, "İstanbul Şehremaneti Mecmuası", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. XXIII, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), s. 307-308.

tarafından kaleme alınan hatıratlara da müracaat edilmiştir. Böylelikle Muhittin Üstündağ'ın eski başkent İstanbul'u idare ettiği dönemde, Cumhurbaşkanı Atatürk ile yaşadığı hatıralar ve inkılâplar devrinde yeni başkent Ankara merkezinde yürütülen politikalarda İstanbul'un konumu değerlendirilmiştir. Ayrıca İçişleri Bakanlığı Merkez Valileri Bürosu tarafından 1969 yılında yayınlanan ve tarihimizdeki en ünlü valilerin hayatlarını ve görevlerini konu edinen *Meşhur Valiler: 50 Ünlü Vali* adlı eserde ise Muhittin Üstündağ'a yer verilmemiş olduğu gözlemlenmiştir. Zira Atatürk'ün ölümünün ardından kurulan ilk hükümette Muhittin Bey'in yakın çalıştığı İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın³ kabine dışı kalmalarının⁴ ardından, Muhittin Bey de hemen görevde alınmış ve kamuoyunda yolsuzluk davaları ile gündeme gelerek ismi yıpratılmıştır. İlerleyen süreçte ise ismi adeta unutulmuştur. Muhittin Bey'in 1884-1953 yılları arasında geçen hayatındaki en önemli safha, şüphesiz 1926-1938 yılları arasında İstanbul'u yönettiği dönemdir. Bu sebeple çalışmamızda, mahalli idareler alanında yapılan faaliyetler ve bu faaliyetlerdeki rolü önemli bir yer tutmaktadır. Böylece Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde meydana gelen gelişmelere ve inkılâpların doğuş ve gelişimi aşamalarında özgül ağırlığı ile eski başkent İstanbul'un rolü üzerinde de durulmuştur.

2.TÜRKİYE'DE MAHALLİ İDARELERİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE İSTANBUL'UN İDARESİ

Osmanlı Devleti'nde geleneksel anlamda beledi görev ve yetkiler birçok otorite tarafından paylaşıp yerine getirilmiştir. Kadı, muhtesip, subaşı, mimarbaşı, imam vb. görevliler ile lonca, cemaat ve vakıflar gibi sivil oluşumlar arasında görev ve

³ Muhittin Bey, 1934 yılının Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında Ankara'da bulunmak için, dönemin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras aracılığıyla İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'dan izin talebinde bulunmuştur. Şükrü Kaya, Muhittin Bey'e izni verdiğine dair bir yazı göndermiştir. T.C. Dahiliye Vekaleti, İstanbul Valisi Muhittin Bey'e, Belge No 1/3519, Tarih 23.10.1934. Bkz. Ek-2.

⁴ Cemal Kutay, *Cemal Bayar'ın Yazmadığı ve Yazmayacağı: Üç Devirden Hakikatler*, (İstanbul: Alioğlu Yayınevi, 1982), s. 163-164.

yetkiler dağıtılmıştır.⁵ Ancak tüm bu dinamikler arasında kadı, şehir idaresinin temsilcisi konumundadır.⁶ 19. yüzyıl reform çağı olarak birçok alanda düzenlemelerin yeniliklerin yaşandığı bir dönemdi. Toplumun artan ihtiyaçları ve çağın gereklerine uygun olarak yapılan bürokratik düzenlemelerin ilki İhtisab Nazırlığıdır. 1826'da İstanbul'da İhtisab Nazırlığı, eyaletlerde ise ihtisab müdürlükleri teşkil edilmiştir. İhtisab Nazırlığı, vergi toplamak narhın icrası, güvenliğin tesisi ve şehir yaşamının düzenini muhafaza gayesiyle kurulmuştur.⁷ Fakat bu düzenleme devrin gereksinimlerini karşılama noktasında yetersiz kalmaktaydı. Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte birçok alanda yaşanan değişim ve dönüşüm merkezi idare ile beraber taşra idaresini de kapsamaktaydı. Tanzimat devrinin idarecileri, yerel yönetimleri bir düzene sokarak kurumsal bir yapıya büründürme gayreti içerisinde olmuşlardır. Ayrıca Batı ülkeleri de ekonomik faaliyetlerin kolaylıkla işleyebilmesi için bilhassa Osmanlı liman kentlerinin gelişmesini talep etmekteydi.⁸

1855 yılında yürürlüğe giren nizamnameye göre İhtisab Nezareti lağvedilerek İstanbul Şehremaneti kuruldu. Şehremaneti teşkilatı, Zaptiye Nezareti'ne devredilen asayiş meseleleri hariç ilga edilen İhtisab Nezareti'ne ait tüm görevleri yerine getirecekti.⁹ Nizamnamede, Şehremaneti'nin görevleri; İstanbul halkının ihtiyaç duyduğu eşyanın temini, narhın belirlenmesi, yol ve kaldırım yapılması, şehrin temizlik işleri, çarşı ve pazarların kontrolü ve daha önce İhtisap Nezareti tarafından toplanan vergi ve resimlerin tahsili olarak belirlenmişti.¹⁰ Şehremaneti, Şehremini ve Şehir Meclisi adlı iki organdan müteşekkildi. Şehremini, Babıali'nin seçimi ve Padişah'ın onayı ile tayin edilmekteydi.¹¹ Şehir Meclisi ise, İstanbul'da mukim her sınıf tebaadan ve şehrin önde gelen esnaflarından ibaret on iki kişinin yanı sıra meclise riyaset edecek olan şehremini ve onun iki yardımcısı olmak üzere toplam on

⁵ Tarkan Oktay, *Osmanlı'da Büyükşehir Belediye Yönetimi İstanbul Şehremaneti*, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011), s. 3.

⁶ Osman Nuri Ergin, *Beledi Bilgiler*, (İstanbul: İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş., 1934), s. 95.

⁷ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu: Ankara, 2000, s. 131.

⁸ Ortaylı, *Mahalli İdareler*, s. 30.

⁹ Sıddık Tümerkan, *Türkiye'de Belediyeler*, (İstanbul: R. Zellik Basımevi, 1946), s. 13.

¹⁰ Tümerkan, *Türkiye'de Belediyeler*, s. 14.

¹¹ Oktay, *İstanbul Şehremaneti*, s. 18.

beş kişiden oluşmaktaydı. Ancak İhtisab Nezareti'nin yerine ihdas edilen Şehremaneti teşkilatı da yüklendiği görev ve yetkileri yerine getirmekte yetersiz kaldı. Bu sebeple cadde ve sokakların düzenlenmesi, temizlik ve tenvirat gibi meselelerde Şehremaneti'ne yardımcı olacak planlamalar yapılması için 1855'te *İntizam-ı Şehir Komisyonu* kuruldu.¹² Komisyon, şehrin yönetimi için İstanbul'un on dört belediye dairesine ayrılmasını önerdi. Bunun için de bir *Nizamname-i Umumi* hazırlayarak Babıali'ye arz etti. Babıali tarafından padişaha onaylatılan nizamname, 1857 yılında yasalaştı. Böylece İstanbul söz konusu nizamname ile on dört belediye dairesine tefrika edildi. Bu düzenlemeler sonucunda daha çok gayrimüslimlerin yaşadığı ve Avrupa devletlerinin elçilik merkezlerinin bulunduğu Galata-Beyoğlu'nda *Altıncı Daire-i Belediye* kurulmuştur.¹³ Ancak bunlardan Beyoğlu-Galata bölgesi dışında kayda değer bir örgütlenme gerçekleşmemiştir.¹⁴ Şüphesiz Batılı devletlerin talep ve beklentileri, bu alanındaki gelişime müspet bir etkiye sahiptir. Fakat Türkiye'de belediyeçilik, batıya özenmenin bir sonucu değil, dönemin ihtiyaçları dikkate alınarak tesis edilmiştir.¹⁵ İmparatorluğun idari mekanizması ise kuruluşundan itibaren merkeziyetçi bir yapıya sahiptir. Mahalli idareler alanında yapılan düzenlemeler ise merkeziyetçi yapıyı korumakla beraber taşra idaresinin modernize edilmesini hedefini taşımıştır.

Nizamnameye göre örnek daire olarak belirlenen Altıncı Daire-i Belediye'nin ardından diğer dairelerin de kurulacağı belirtilir.¹⁶ Doğrudan sadarete bağlı, özerk bir idare şekline ve mali kaynaklara sahip olan Altıncı Daire-i Belediye, İstanbul'un içinde, çevresinde temel ihtiyaçlarını karşılamaktan yoksun bölgelerin arasında farklı bir yaşam tarzının sahnelendiği bir belediye bölgesi idi.¹⁷ Altıncı Daire-i Belediye, İstanbul'un diğer bölgelerinde yeni bir girişim için etkili bir örnek teşkil etti. 1868

¹² Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeçiliğin Doğuşu Yerel Yönetim Metinleri*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), s. 4.

¹³ Ortaylı, *Mahalli İdareler*, s. 31.

¹⁴ Ortaylı, *Mahalli İdareler*, s. 143.

¹⁵ İlhan Tekeli, "Cumhuriyetin Altmış Yıllık Belediyeçilik Deneyinin Değerlendirilmesi Üzerine", *Türk Belediyeçiliği'nde 60 Yıl Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar*, (Ankara 1991), s. 44-56.

¹⁶ Zafer Toprak, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Şehremaneti", *Türk Belediyeçiliğinde 60 Yıl Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar*, (Ankara 1991), s. 76.

¹⁷ Ortaylı, *Mahalli İdareler*, s. 144.

yılında Bilhassa Ali ve Fuat Paşaların etkisiyle Şura-yı Devlet tarafından 63 maddelik bir nizamname hazırlandı ve şehremaneti teşkilatı yeniden düzenlendi. İstanbul Şehremaneti'nin şubeleri olarak tasarlanan on dört daireye ayrıldı. Teşkilatın başına da Server Paşa Şehremini olarak atandı.¹⁸ 6 Ekim 1868 tarihinde yürürlüğe giren *Dersaadet Belediye Nizamnamesi* ile Şehremaneti'nin teşkilatlanmasında Şehremini ve Şehremaneti Meclisi'nden oluşan yapı muhafaza edilerek Cemiyet-i Umumiye-i Belediye (CUB) adında bir meclis vücuda getirildi. Şehremaneti ve belediye dairelerinin teşkil edildiği bir organizasyonda denetimi sağlamak düşüncesiyle kurulan CUB, şehremininin riyasetinde belediye daire meclis başkanları ve belediye meclislerinin kendi aralarından seçtikleri 3'er kişinin katılımıyla 57 üyeden oluşan bir oluşum olarak tanımlanmıştı. CUB, yılda iki kez toplanarak bir ay süresince gündemdeki konuların görüşüldüğü bir çalışma sistemine sahipti. Ancak İstanbul'da planlanan on dört dairenin yalnızca altı tanesi açıldığı için CUB kurulamadı.¹⁹ Tanzimat devri, çağın ihtiyaçlarına cevap verecek beledi kurumların doğuşunun yanı sıra vilayet ve sancak idarelerini de baştan başa yapılandırıldığı bir dönemdir. Bu düşünceyle, 7 Kasım 1864 tarihinde *Tuna Vilayet Nizamnamesi*, 1867 tarihinde *Vilayet-i Umumiye Nizamnamesi* ile 22 Ocak 1871 tarihinde *İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi* yürürlüğe konulmuştur. 1871 tarihli nizamname ile imparatorluk, vilayet, liva (sancak), kaza, nahiye ve köy biçiminde idari olarak yapılandırılmıştı. Ayrıca tüm şehirlerde belediye kurulması da öngörülmektedir. İstanbul'da teşkil edilen belediye örgütü, 1871 yılından sonra tüm şehirleri kapsayacak bir şekilde düzenleniyordu.²⁰ Vali, mutasarrıf ve kaymakamın bulunduğu her idari birimde bir beledi teşkilatlanma oluşturulacaktı. Ancak, imparatorluğun diğer bölgelerindeki belediye örgütleri, kadro ve gelirsiz çalıştıklarından dolayı herhangi bir varlık gösteremiyorlardı. Fakat Osmanlı ülkesindeki mahalli idarelerde yaşanan bu dönüşüm meşrutiyete giden yolda önemli bir deneyim kazandırmıştır.²¹ Meşrutiyet'in ilanı ile beraber ülkede yaşanan değişim, mahalli idarelere de yansımaktaydı. Nitekim 1876 yılında tarihimizin ilk anayasası olarak kabul edilen

¹⁸ Ortaylı, *Mahalli İdareler*, s. 162.

¹⁹ Oktay, *İstanbul Şehremaneti*, s. 29-31.

²⁰ Seyitdanlıoğlu, *Modern Belediyeciliğin Doğuşu*, s. 7-8.

²¹ Ortaylı, *Mahalli İdareler*, s. 189.

Kanun-u Esasi’de belediyeçilik alanındaki hükümler 112. maddedeki “Vilâyat” başlığı altında belirtilmiştir.

Bu maddeye göre;

“Umuru belediye Dersaadet ve taşralarda bilintihap teşkil olunacak Devairi Belediye Meclisleri ile idare olunacak ve bu dairelerin sureti teşkil ve vezaiî ve âzasının intihabı kanunu mahsus ile tâyin kılınacaktır.”²²

1877 yılında *Vilayet Belediye Kanunu* ve *Dersaadet Belediye Kanunu* çıkarılır. Bu kanun ile İstanbul Şehremaneti, 20 belediye dairesine ayrılır.²³ Bu düzenleme ile belediyeler tüzel bir kişilik kazanmış oluyordu. 1877 Kanununa göre belediye organları belediye reisi ve daire meclisinden oluşmaktadır.²⁴ Nitekim 1877 yılından itibaren otuz yıl boyunca tesis edilemeyen 20 belediye dairesi, 1908 yılında yapılan seçimlerle seri bir biçimde uygulamaya konulmuştur.²⁵ 1913 yılında *Dersaadet Teşkilat-ı Belediyesi Hakkında Kanûn-ı Muvakkat* yürürlüğe girmiştir.²⁶ Böylelikle 1855 yılından beri var olan Şehremaneti Meclisi ve daire meclisleri ilga edilmiştir.²⁷ Ardından belediye daireleri, şubelere dönüştürülmüştür. Böylece şube müdürleri şehreminine hiyerarşik olarak bağlı bir konuma geldi. Şehremaneti Meclisi kaldırılarak yerine birim müdürlerinden oluşan bir encümen ihdas edildi.²⁸ *Dersaadet Teşkilat-ı Belediyesi Hakkında Kanun-ı Muvakkat* İstanbul’un idaresini daha merkezi bir hale getirmiştir. 1877 ile 1913 düzenlemeleri arasında ise önemli bir fark söz konusudur: 1877 yılındaki mevzuatta daireler Şehremaneti’nden bağımsız bir hüviyete sahipti. Şehremaneti, bir nevi belediyeler birliğidir. 1913 yılındaki düzenleme ise tam aksine belediye dairelerini Şehremaneti bünyesinde tek bir idare olarak bir araya getirir.²⁹ Netice itibariyle 1877 yılında yürürlüğe giren ve 1913

²² Oktay, *İstanbul Şehremaneti*, s. 45.

²³ Toprak, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Şehremaneti”, s. 76.

²⁴ İlber Ortaylı, “Yerel Yönetim: Devraldığımız Miras”, *Türk Belediyeçiliği’nde 60 Yıl Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar*, (Ankara 1991), s. 72.

²⁵ Oktay, *İstanbul Şehremaneti*, s. 82.

²⁶ Toprak, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Şehremaneti”, s. 77.

²⁷ Oktay, *İstanbul Şehremaneti*, s. 125.

²⁸ a.g.e., s. 129.

²⁹ Toprak, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Şehremaneti”, s. 77.

yılında tadil edilen düzenlemeler, 1930 yılında 1580 Sayılı Belediye Kanunu yürürlüğe girene kadar geçerliliğini korumuştur.³⁰

Osmanlı Devleti'nin mahalli idareler alanındaki öncü teşkilatı İstanbul Şehremaneti'nin ilk şehremini, 25 Temmuz 1855-14 Kasım 1855 tarihleri arasında görev yapan Salih Paşa olmuştur. Salih Paşa'nın ardından Muhittin Bey'in göreve geldiği 1926 yılına kadar geçen 71 yılda 49 şehremini görev yapmıştır. Osmanlı'nın yıkılış döneminde devletin içinde bulunduğu çalkantılı yılların mahalli idarelere bir yansıması olarak birçok şehremini birkaç ay gibi kısa sürelerde görevde kalabilmiştir. Nitekim en uzun süre görev yapan iki şehremini, Sultan II. Abdülhamid devrinde art arda göreve getirilen ve 10 yıl süre görev yapan Mazhar Paşa (14 Nisan 1880-3 Ekim 1890) ile 18 yıl görev yapan Rıdvan Paşa (4 Ekim 1890-23 Mart 1906) olmuştur.³¹ Osmanlı devrinde belediyecilik alanında en etkili isimlerin başında ise 1912-14 yılları ve 1919-1920 yılları arasında olmak üzere iki dönem İstanbul Şehreminliği yapan Cemil Topuzlu Paşa gelmektedir. Balkan Savaşları esnasında istikraz imkânı bularak önemli bir gelir oluşturulmuş ve bu kaynak İstanbul'a yatırım için kullanılmıştır. Tarihi Gülhane Parkı'nı halkın hizmetine açmış ve ağaçları korumak için ilk bahçıvanlık kadrosunu ihdas etmiştir.³² İstanbul'un işgali yıllarına denk gelen ikinci şehreminliği döneminde Karaağaç mezbahanesini kurmuştur.³³ Cemil Topuzlu, Cumhuriyet devrinde de İstanbul Milletvekilliği görevinde bulunmuş ve şehir ile ilgili görüş ve düşüncelerini kamuoyuna duyurmak suretiyle tecrübelerini paylaşmıştır.³⁴ Cemil Topuzlu döneminde alınan borçların geri ödemesine ise Muhittin Bey zamanında 1929 yılında başlanmıştır.³⁵ İstanbul, Osmanlı Devleti'nin yıkılış döneminde başkent olarak fiilen 13 Kasım 1918 tarihinde, resmen 16 Mart 1920 tarihinde işgale uğramış ve 6 Ekim 1923 tarihinde Şükrü Naili Paşa komutasındaki Türk ordusu tarafından

³⁰ Tümerkan, *Türkiye'de Belediyeler*, s. 54.

³¹ *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, "Şehremaneti ve Şehreminleri", S. 71-72, Yıl 6, (Temmuz-Ağustos 1930), s. 393.

³² Rakım Ziyaoğlu, *İstanbul Kadıları, Şehreminleri, Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi*, (İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1971), s. 203-204.

³³ Ziyaoğlu, *İstanbul Şehreminleri*, s. 300.

³⁴ *Kurun*, 5 Mart 1937, s. 3.; *Cumhuriyet*, 5 Mart 1937, s. 3. Cemil Topuzlu, İstanbul'un imarı ve şehircilik üzerine de 1937 yılında *Yarınki İstanbul* adlı bir eser kaleme almıştır. Dr. Cemil Topuzlu, *Yarınki İstanbul*, (İstanbul: Kenan Basımevi ve Kışe Fabrikası, 1937).

³⁵ *Milliyet*, 31 Mayıs 1929, s. 3.; *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 1929, s. 2.

devralınmıştı.³⁶ Cumhuriyetin ilanının ardından İstanbul'un ilk şehremini ise Ali Haydar (Yuluğ) Bey olmuştur. 1924 yılında görevden alınan Ali Haydar Bey, kısa süren görevinin ardından yeni başkent Ankara'ya şehremini olarak tayin edilmiş ve burada da başarılı bir şekilde görevini ifa etmiştir.³⁷

³⁶ Bülent Bakar, “Esaretten Kurtuluş: İtilâf Devletlerinin İstanbul’u Tahliyesi”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 23, (Aralık 2009), s. 49-50.; Deniz İbrahim Yiğit, “İstanbul’un İşgalinde Mülkî ve Askerî Binalar (1920-1923),” (Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2019), s. 72.

³⁷ Ziyaoğlu, *İstanbul Şehreminleri*, s. 295.

BİRİNCİ BÖLÜM: MUHİTTİN BEY'İN BELEDİYE REİSLİĞİNDEN ÖNCEKİ HAYATI

1.1. AİLESİ VE EĞİTİMİ

Muhittin Memduh Bey, 20 Ekim 1884 (Hicri 29.12.1301) tarihinde Osmanlı toprağı olan Sakız adasında doğdu. İmroz (Gökçeada) Kaymakamı Hayri Bey³⁸ ile Cemile Hanım'ın oğludur.³⁹ Mülkiye Kaymakamı olan babası Hayri Bey'e Sultan II. Abdülhamid Han döneminde İmroz Kaymakamlığı görevindeki hüsn-i hizmetlerinden dolayı 4. dereceden Mecidiye Nişanı verilmiştir.⁴⁰ Muhittin Bey'in 1929 yılında vefat eden bir kız kardeşi, Hikmet ve Ekrem Hayri adında da iki erkek kardeşi olduğu bilinmektedir.⁴¹ Ekrem Hayri Bey, tıp eğitimi almış ve ülkemize sağlık alanında değerli hizmetler vermiş olan bir tabiptir.⁴² Ekrem Hayri Bey, siyasi hayatında ise, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Demokrat Parti ve Hürriyet Partisi'nin kuruluşlarında etkili rol üstlenmiştir. IX. ve X. Dönem Milletvekilliği ve Demokrat Parti iktidarında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı olarak görev yapmıştır.⁴³ Muhittin Bey, İstanbul'da bulunan iptidai mektepte dini ve ilmi eğitimini almıştır.⁴⁴

³⁸ BOA, DH. SAİDd, Yer bilgisi: 172-288-0, Muhiddin Memduh Bey; 1301 Sakız doğumlu, İmroz Kaymakamı Hayri Bey'in oğlu, H. 29.12.1301.

³⁹ İçişleri Bakanlığı, Muhittin Üstündağ Sicil Dosyası, Sicil No: 2527. Bundan sonra çalışmada Sicil No: 2527. şeklinde atıfta bulunulacaktır.

⁴⁰ BOA, DH. MKT, Yer bilgisi: 2400-144-0, İmroz Kaymakamı Hayri Bey'e hüsn-i hizmetlerinden dolayı 4. Dereceden Mecidiye Nişanı verilmesi. H. 15.05.1318.

⁴¹ BOA, DH. SAİDd, Yer bilgisi: 152-91-0, Ekrem Efendi, Moralızade; 1302 Preveze doğumlu, Ereğli Kaymakamı Hayri Bey'in oğlu, H. 29.12.1302. Ekrem Hayri Üstündağ için kaynaklarda Moralızade lakabı yer almakta iken Muhittin Bey hakkında böyle bir bilgi yer almamaktadır. Muhittin Bey'in Ekrem Hayri Bey dışındaki kardeşleri hakkında ise kaynaklarda detaylı bilgiye ulaşılamamıştır. 1929 yılının mart ayında Üsküdar CHF binasının açılışına katılamayan Muhittin Bey'in hemşiresinin vefatı sebebiyle açılışa katılamadığı bilgisi yer almıştır. *Cumhuriyet*, 30 Mart 1929, s. 2. Bir gün sonra Muhittin Bey; *Cumhuriyet* gazetesine verdiği taziye mesajında kardeşinin hazin bir biçimde öldüğünü ifade etmiştir. Ayrıca Muhittin Bey'in kurucu başkanı olduğu Dağcılık Kulübü'nde, kardeşi Hikmet Üstündağ'ın yönetim kurulu üyesi olarak görev aldığı dönemin basınında yer almıştır. *Cumhuriyet*, 25 Kanunusani 1937, s. 8.

⁴² Fatih Nacar, "Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Ekrem Hayri Üstündağ'ın Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1885-1956)", (Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, 2016), s. 10.

⁴³ Fatih Nacar, *Ekrem Hayri Üstündağ*, s. 19.

⁴⁴ Sicil No: 2527.; Eyüp Şahin, *Emniyet Genel Müdürleri*, (Ankara: Polis Akademisi Yayınları, 2014), s. 118.

Kaynaklarda çocukluk yıllarına dair detaylı bilgi bulunmayan Muhittin Bey, 14 Ekim 1902 tarihinde İstanbul Mülkiye İdadisinden âlâ derecede şahadetname ile mezun olmuştur. Ardından Darülfünun Hukuk Şubesi’de eğitim hayatını sürdüren Muhittin Bey, buradan da 13 Eylül 1909 tarihinde âlâ derece ile mezun olarak eğitimini tamamlamıştır.⁴⁵ İhtisas alanını “idare hukuku ve az-çok iktisat” olarak beyan eden Muhittin Bey, Rumca ve Fransızca dillerini bilmektedir.⁴⁶

1905 yılında kamu hizmetine giren⁴⁷ Muhittin Bey, 1912 yılında Milas’ta Müşerref isimli bir Türk hanımı ile evlenmiştir.⁴⁸ Bu evliliğinden Metin ve Mehmet Üstün adlarında iki erkek ve Günseli adında bir kız olmak üzere üç çocuğu olmuştur.⁴⁹ Muhittin Bey’in kızı Günseli, II. Dünya Savaşı yıllarında İtalya’da bir kaza sonucu vefat etmiştir.⁵⁰ Muhittin Bey, milletvekili olmadan önce eşi Müşerref Hanım ile yollarını ayırmış ve milletvekilliği tercüme-i hâlinde “dul ve iki çocuklu” olarak bilgi vermiştir.⁵¹ Emeklilik döneminde ise, Ülviye adında bir Türk hanımı ile hayatını birleştirmiştir.⁵² 1920 doğumlu olan büyük oğlu Metin, uzun yıllar İsviçre’de yaşamış 2010 yılında 90 yaşında iken hayatını kaybetmiştir. Kabri, Zincirlikuyu Mezarlığı’ndadır.⁵³ 1925 doğumlu olan küçük oğlu Mehmet Üstün ise, 1974 yılında dönemin Başbakanı Bülent Ecevit’in Özel Müşavirliğini yürütmüştür.⁵⁴ 2012 yılında 87 yaşında iken vefat eden Mehmet Üstün Üstündağ, Edirnekapı Şehitliği’ne defnedilmiştir.⁵⁵

1.2. MESLEK HAYATI

⁴⁵Sicil No: 2527.

⁴⁶ TBMM Arşivi, Muhittin Üstündağ Sicil Dosyası, Sicil No: 1321. Muhittin Bey özgeçmişinde Rumca tekellüm ve kitabet ve Fransızca kıraat ve biraz da tekellüm ettiğini beyan etmiştir.

⁴⁷Sicil No: 2527.

⁴⁸ Sicil No: 2527. Muhittin Üstündağ’ın torunu Ali Üstündağ, babaannesi Müşerref Hanım’ın aslen Milaşlı olduğunu belirtmiştir. Ali Üstündağ ile yapılan mülakat. Bkz. Ek-1.

⁴⁹ Sicil No: 2527.

⁵⁰ Ali Üstündağ ile mülakat. Bkz. Ek-1.; Muhittin Bey’in vefatı ile ilgili 1 Mayıs 1953 tarihli *Milliyet* gazetesinin haberinde Günseli Üstündağ’ın ölümünün Muhittin Bey’in hayatının son döneminde oldukça etkilediği bilgisi verilmiştir. Bkz. Ek-8.

⁵¹ TBMM Arşivi, Muhittin Üstündağ Sicil Dosyası, Sicil No: 1321.

⁵² Ali Üstündağ ile mülakat. Bkz. Ek-1.; Muhittin Bey, Şişli/Zincirlikuyu’da ikinci eşi Ülviye Hanım ile aynı kabirde medfundur. Bkz. Ek-9.

⁵³ Bkz. Ek-9.

⁵⁴ BCA, Fon Kodu: 30-11-1-0, Yer No: 399-15-18, Başbakanlık Özel Müşavirliğine Mehmet Üstün Üstündağ’ın tayini, 27.03.1974.; Bkz. Ek-5.

⁵⁵ Ali Üstündağ ile mülakat. Bkz. Ek-1.

Muhittin Bey, 1905 yılının nisan ayında henüz 21 yaşında iken Muğla Dâhiliye Nezareti Evrak ve Muamelât Komisyonu Kalemi Mülâzımlığı ile devlet hizmetine girmiştir. İlk memuriyetinde 4 yılı aşkın bir süre görev yaptıktan sonra Haziran 1909'da vazifesinden ayrılmıştır.⁵⁶ 22 Aralık 1909 tarihinde, Adliye Nezareti'nin Aydın Vilayeti Fethiye Bidayet Mahkemesi'ne 1000 lira maaşla⁵⁷ Müddei Umumi Muavinliği görevine atanmış ve 21 Ocak 1910-30 Eylül 1910 tarihleri arasında vazifesini icra etmiştir.⁵⁸ 22 Eylül 1910 tarihli atama kararıyla Aydın Vilayeti Milas Kazası Bidayet Mahkemesi Müddei Umumi Muavinliği görevine atanan Muhittin Bey, bu görevini de 12 Ekim 1910-15 Ekim 1913 tarihleri arasında sürdürmüştür.⁵⁹ Dört yıl evrak memurluğu, ardından dört yıl da savcı vekili olarak görev yaptığı sekiz yıldan sonra Beyoğlu Sancağı Arnavutköy Polis Merkezi Memurluğu görevine tayin edilmiş ve bu görevi 30 Ekim 1913-29 Temmuz 1915 tarihleri arasından ifa etmiştir.⁶⁰ 28 Temmuz 1915 tarihli atama kararıyla İstanbul Şehremaneti

⁵⁶ Sicil No: 2527. 1909 yılında hukuk eğitimini tamamlayan Muhittin Bey'in bu tarihten sonra Dahiliye Nezareti'ndeki görevinden ayrılarak Adliye Nezareti bünyesinde savcı yardımcısı (müddei umumi muavini) olarak görevlendirildiği anlaşılmaktadır.

⁵⁷ Muhittin Bey'in kamu hizmetinde uzun yıllar ifa ettiği görevler esnasında aldığı maaş tutarları İçişleri Bakanlığı Sicil Dosyasında yer almaktadır. İlk görevinde 1000 lira aylık alan Muhittin Bey, Beyoğlu Polis Merkez Memurluğunda 1500 lira, İstanbul Şehremaneti Müfettişliğinde 3000 lira, Üsküdar Belediye Dairesi Müdürlüğünde 3500 lira, Merkez Emanet Müfettişliğinde aylık 3500 lira, İstanbul Şehremaneti Müfettişliğinde aylık 5000 lira, Emniyet Genel Müdürlüğü görevinde önce 6000 lira daha sonra zamlarla 7500 lira, İstanbul Şehremaneti görevinde 20000 lira, İstanbul Şehremini ve Vali Vekili olarak görev yaparken 10000 lira, İstanbul Valisi olarak terfi aldığı anda ise 15000 lira aylık almıştır. Sicil No: 2527.

⁵⁸ Sicil No: 2527.; Muhittin Bey'in, Adliye Nezaretindeki vazifesine başladığı dönemde II. Meşrutiyet dönemi kadroları tarafından *Tensikat Kanunu* uygulamaya konulmuştur. Bu kanun uyarınca her vilayette birer tensikat komisyonu kurularak kamu görevlilerinin özlük dosyaları incelemeye tabi tutulmuş ve olumsuz durumla karşılaşmayan memurların görevine devam etmesi kararlaştırılmıştır. Erkan Tural, "II. Meşrutiyet Döneminde Devletin Rotasyonu Bağlamında 1909 Teşkilat ve Tensikat Kanunu", (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2016), s. 321-324.; Aydın Vilayet Tensikat Komisyonu tarafından yapılan incelemede Muhittin Bey'in görevini sürdürmesine herhangi bir sakınca olmadığına karar verilmiştir. Şahin, *Emniyet Genel Müdürleri*, s. 119.

⁵⁹ Sicil No: 2527.

⁶⁰ BOA. DH. EUM. MH. 71/78, Milas Kazası Müddei-i Umumiliği Muavinliği'nden İstanbul Arnavutköy Merkez Memurluğu'na tayin.; "Adliye nezareti emrindeki görevinden ayrılmadan önce vuku bulan müracaatı üzerine, yapılan araştırma, soruşturma, inceleme ve değerlendirme sonucunda; polis mesleğine alınmasına mâni herhangi bir olumsuzluğu tespit edilemedi. Aldırılan sağlık raporunda ise, polis mesleğinin gereklerini yerine getirecek derecede sağlıklı olduğu tespit edildi. İkmal edilen idari işlemler sonucunda elde edilen bilgi ve belgelerin birlikte değerlendirilmesi üzerine;

Müfettişliğine getirilen Muhittin Bey, bu vazifesinde, ileride uzun yıllar görev yapacağı şehremaneti teşkilatını yakından tanıma fırsatı bulmuş ve bu görevinde üç yıl hizmet etmiştir.⁶¹ 12 Mart 1918’de vekâleten Üsküdar Belediye Dairesi Müdürlüğü görevine atanmış⁶² 2 gün sonra asaleten atanarak vazifeye başlamıştır.⁶³ Görevi sırasında sık sık sağlık sorunları yaşadktan sonra üç ay izne ayrılmış ardından izninin üç ay daha uzatılmasını talep etmiştir.⁶⁴ 22 Ekim 1918 tarihinde izni tekrar uzatılmış⁶⁵ ardından 3 Nisan 1919 tarihinde hiçbir sebep gösterilmeksizin görevinden azledilmiştir.⁶⁶ Kısa bir süre boşta kalmış, kamu görevinden ayrı iken talep ve müracaatı üzerine yapılan değerlendirmenin nihayetinde 24 Nisan 1919 tarihinde Merkez Emanet Müfettişliği görevine tayin edilmiş ve bu görevi 12 Haziran 1923 tarihine kadar sürdürmüştür.⁶⁷ Muhittin Bey, dört yıl süren Merkez Emanet Müfettişliği görevi süresi esnasında Anadolu Hisarı Belediye Müdürlüğü ve umumi müfettişlik görevlerini de vekâleten yürütmüştür.⁶⁸ Ardından 12 Haziran 1923-19 Şubat 1924 tarihleri arasında İstanbul Şehremaneti Umumi Müfettişliği⁶⁹ görevini üstlenen Muhittin Bey, 15 Şubat 1924 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti’nin ikinci Emniyet Genel Müdürü olarak tayin edilmiştir.⁷⁰

Polis İntihap Heyetince, merkez memuru rütbesiyle polis mesleğine alınmasına karar verildi.” Şahin, *Emniyet Genel Müdürleri*, s. 120.

⁶¹ Sicil No: 2527.

⁶² BOA. İ. DÜİT. 40/41, Tayin: Muhyiddin Bey (Şehremaneti Üsküdar Şube-i İdariyesi Müdürü).

⁶³ BOA. BEO. 4511/338286, Üsküdar Şube-i İdariyesi Müdüriyeti’ne vekalette bulunan Muhyiddin Bey’in asaleten tayini.

⁶⁴ BOA. DH. UMVM. 89/26, Daha önce sıhhi nedenle üç ay izin alıp mezuniyetinin üç ay daha uzatılması talebinde bulunan Üsküdar İdari Şube Müdürü Muhyiddin’in sıhhi durumuna ait raporun gönderilmesi talebi.

⁶⁵ BOA. DH. UMVM. 91/34, Üsküdar Belediye Dairesi Müdürü Muhyiddin Bey’in hastalığı sebebi ile mezuniyetinin yenilenmesi.

⁶⁶ BOA. BEO. 4563/342207, Kadıköy ve Üsküdar Daire-i Belediye Müdürleri Rıfat ve Muhyiddin Beylerin azilleriyle yerlerine diğerlerinin tayini. İçişleri Bakanlığı Sicil Dosyası’nda Muhittin Bey’in bu göreve terfian tayin edildiği ve hiçbir sebep söylenilmeksizin irade ile infisal ettirildiği belirtilmiştir.

⁶⁷ Sicil No: 2527.

⁶⁸ Sicil No: 2527. 19.07.1921-07.09.1921 tarihleri arasında vekâleten Anadolu Hisarı Belediye Müdürlüğü ve 26.05.1923-11.06.1923 tarihleri arasında vekâleten umumi müfettişlik görevlerinde bulunmuştur.

⁶⁹ Sicil No: 2527.

⁷⁰ BCA, Fon kodu 30-11-1-0, Yer bilgisi 3-5-3, Emniyet Genel Müdürlüğü’ne Muhyiddin’in ve Beyoğlu Belediye Müdürlüğüne de Hamid’in tayini. 15.02.1924.; Bkz. Ek-3.; Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk Emniyet Genel Müdürü ise 24.10.1923-06.02.1924 tarihleri arasında görev

1.3. EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Muhittin Bey'in 1924 yılının şubat ayında başladığı Emniyet Genel Müdürlüğü görevi, Cumhuriyet tarihinin kritik karar ve uygulamalarının gerçekleştiği bir süreçte tekabül etmektedir. Saltanatın kaldırılması, Lozan Antlaşması'nın imzalanması ve bir yönetim şekli olarak Cumhuriyet idaresinin ilanı henüz çok yeni gelişmelerdi. Büyük Millet Meclisi'nde halifelik tartışmalarının cereyan etmesi Muhittin Bey'in, göreve geldiği günlere rastlar. Şubat ayının sonlarında B.M.M.'deki mali bütçe görüşmeleri esnasında halifeliğin ilgası gündeme gelmiş, konu 2 Mart 1924 tarihinde Halk Fırkası grubunda da tartışılmıştı.⁷¹ Nihayetinde 3 Mart günü B.M.M. tarafından *Hilafetin İlgasına ve Hanedan-ı Osmanî'nin Türkiye Cumhuriyeti Memâliki Haricine Çıkarılmasına Dair 431 Sayılı Kanun* kabul edildi.⁷² Halife Abdülmecit Efendi'nin maiyetiyle birlikte yurt dışına çıkarılması hakkında dönemin Emniyet Genel Müdürü Muhittin Bey, İçişleri Bakanı Ahmet Ferit Bey (Tek) tarafından görevlendirilmiş ve bir şifre ile İstanbul'a gönderilmişti. Muhittin Bey, vazifeyi dönemin İstanbul Valisi Ali Haydar Yuluğ Bey ve İstanbul Polis Müdürü Saadettin Acar ile yerine getirmiştir.⁷³ 1952 yılında Demokrat Parti iktidarında Osmanlı hanedanının ülkeye girişlerine izin veren düzenlemelerin yapılmasının ardından konuyla ilgili görevin uygulayıcısı olan üç kişiden hayatta kalan tek kişi olarak *Ayda Bir* isimli dergiye verdiği bir mülakatta Muhittin Bey, halifenin yurt dışına çıkarılması sürecini detaylı olarak anlatmıştır.⁷⁴ Muhittin Bey söz konusu mülakatta, dönemin Dâhiliye Vekili Ferit (Tek) Bey tarafından gizlice görevlendirildiğini ve Büyük Millet Meclisi'nin halifeliğin ilgasına dair vereceği karar için şifre ile haberleşmek üzere Ankara'dan ayrılmıştır. İstanbul'a gelişinin basın dikkatini çekmemesi için de basın mensuplarına; "polis üniformaları için kumaş bakmaya geldiği" beyanında bulunmuştur. Halife Abdülmecid Efendi'ye verilmek üzere Osmanlı Bankası

yapmış olan İsmail Hamit OKTAY'dır. Emniyet Genel Müdürlüğü <https://www.egm.gov.tr/genel-mudurlerimiz-2019> erişim tarihi 22.03.2020.

⁷¹ Ahmet Demirel, *Tek Partinin İktidarı, Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), s. 67.

⁷² a.g.e., s. 68.

⁷³ Nazır Şentürk, *İstanbul Valileri*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2008), s. 81.

⁷⁴ *Ayda Bir*, "Son Halife Nasıl Çıkarıldı? Çıkarandan Dinleyiniz!", *Şaka Matbaası*, S.2 (İstanbul, Ağustos 1952), s. 19-21.; Bkz. Ek-4.

Müdürü Keresteciyan Efendi'den 40 bin lira civarında nakit alınarak tahsisat sağlanmış ve Simplon Expressi'nin tüm biletleri iptal ettirilerek Halife'nin yurt dışına çıkarılacağı trende herhangi bir güvenlik zaafiyeti yaşanmaması için tedbirler alınmıştır. Bunun dışında Halife Abdülmecid Efendi'nin saray muhafızları da değiştirilerek herhangi bir direnişle karşılaşılması da önlenmiştir.

Muhittin Bey, Ali Haydar Bey ile Halife'yi saraydan sürgün etmeden önceki akşam şehrin gözde mekanlarından Tepebaşı Gazinosu'nda yemeğe çıkarak dikkat dağıtmışlardır. Ankara'dan gelen şifreli telgrafta, kanunun kabul edildiği bilgisi verilmiştir. Kararın ardından 3 Mart gününü 4 Mart'a bağlayan gece, Muhittin Bey, Ali Haydar Bey ve Saadettin Bey Dolmabahçe Sarayı'na gelmişlerdir. Saray Muhafızı Cevat Paşa'ya Ali Haydar Bey'in sözcülüğünde; "Halife Abdülmecid Efendi'ye TBMM tarafından halifeliğin ilga edildiğini ve kendisinin yurt dışına çıkartılmak üzere görevlendirildiklerini" ifade etmişlerdir. Ayrıca, Halife'ye; "Yurt dışında Türkiye Cumhuriyeti aleyhine olumsuz herhangi bir girişimde bulunmaması karşılığında kendisine ölene kadar maaş verileceği" de belirtilmiştir. Abdülmecid Efendi, kararı teessürle öğrenmiş ve Millî Mücadele'ye verdiği destekleri dile getirmiştir. Ayrıca, kendisini yurt dışına çıkarmakla görevlendirilen kişileri kovmuş ve direnmeye çalışmıştır. Fakat sarayın telefonları kesilmiş ve muhafız birliği değiştiği için Abdülmecid Efendi daha fazla direnememiştir.⁷⁵ Sabaha karşı ailesi ve maiyetindekilerle birlikte saraydan ayrılmıştır. Halife Abdülmecid Efendi, Türkiye Cumhuriyeti hükümeti tarafından İsviçre'ye sürgün edilmiş ancak birden çok eşi olması İsviçre Kanunlarına aykırı bulunduğundan dolayı ülkeye girmesine müsaade verilmemiştir. Bunun üzerine Abdülmecid Efendi telgrafla İsviçre makamlarından müsaade istemiş ve gelen cevapta evlilik durumu sonra tespit edilmek üzere İsviçre'ye girebileceği belirtilmiştir.⁷⁶

I. Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti yıkılmış ve Anadolu'da başlayan mücadele zaferle sonuçlanmıştı. Ankara'da tesis edilen yeni rejim, saltanat

⁷⁵ Oğuz AYTEPE, "Yeni Belgelerin Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurt Dışına Çıkarılmaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 29-30, (Ankara, Mayıs-Kasım 2002), s. 23.

⁷⁶ Abdülmecid Efendi'ye İsviçre Federasyon Meclisi de siyasi propaganda yapmamak şartıyla oturma izni verildiği belirtilmişti. Ali Fuat CEBESÖY, *Siyasi Hatıralar II*. (İstanbul: Vatan Neşriyat, 1960), s. 69-70.

idaresine karşı halk egemenliği ilkesini esas almıştı. İmparatorluk bakiyesinde ulus-devlet temelinde kurulan yeni devlet idaresi, bu dönemde isyanlarla karşı karşıya gelmiştir. Nitekim 6 Şubat 1925 tarihinde patlak veren Şeyh Sait İsyanı, doğu vilayetlerinde hızla yayılmış ve sıkıyönetim ilan edilerek isyan sert bir biçimde bastırılmıştı⁷⁷ Ayrıca Osmanlı başkenti İstanbul’unda doğup gelişen basın kuruluşları da rejim karşıtı yayınlarını sürdürmekte idi. Bu dönemde, Büyük Millet Meclisi tarafından çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu ile muhalif basının budanması yoluna gidilmiştir.⁷⁸ Dönemin Başbakanı İsmet İnönü, Takrir-i Sükûn Kanunu’nun mecliste görüşüldüğü esnada söz alarak; “Emniyet ve asayişin ve huzur ve sükunetin muhafazası milletin her türlü kanunlardan beklediği ilk ve başlıca bir vazifedir ki, bu hususta hiçbir tedbiri ihmal etmemek mecburiyeti katiyesi karşısındayız”⁷⁹ demiştir. 1924 yılında kurulan Cumhuriyet tarihinin ilk muhalefet partisi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası da rejim karşıtı odaklara cesaret verdiği gerekçesiyle kapatılmış ve çok sesliliğin sona erdiği bir döneme girilmiştir.⁸⁰

Takrir-i Sükûn Kanunu yürürlüğe girmeden önce, Muhittin Bey’in döneminde, Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinden vilayet polis reislerine gönderilen 11 Ocak 1925 tarihli talimatnamede, polisin suçlulara haddinden fazla yumuşak davrandığı ifade ediliyordu.⁸¹ Söz konusu kanun ise, polisler suçlularla mücadele hususunda tolerans göstermeksizin müdahale imkânı tanımış fakat bu durum polis hakkındaki şikâyetlerin çoğalmasına sebebiyet vermiştir.⁸² Muhittin Bey’in döneminde meydana gelen bir başka gelişme ise emniyet teşkilatının yapısal mevzuatı ile ilgilidir. 20 Nisan 1924 tarihinde yürürlüğe giren 1924 Anayasası ile Polis Teşkilatı Emniyet-i

⁷⁷ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)*, (Ankara: Yurt Yayınları, 1981), s. 140. Şeyh Sait İsyanının ortaya çıkış sebebi olarak bir imparatorluk olan Osmanlı Devleti’nin ardından kurulan ulus-devlet temelli Türkiye Cumhuriyeti rejimine karşı reaksiyon gösteren Kürt milliyetçiliği ve Halifeliliğin kaldırılmasının ardından oluşturulan dini propagandalar gösterilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Tevfik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, (Ankara: İmge Kitabevi, 1995), s. 268-269.

⁷⁸ Çavdar, *Demokrasi Tarihi*, s. 275.

⁷⁹ Engin Karapınar, haz. *İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları 1920-1973, c.I (1920-1938)*, (Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 1992), s. 218.

⁸⁰ Cemil Koçak, *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye Tarihi 1908-1980*, (İstanbul: Cem Yayınevi, 2007), s. 139.

⁸¹ Ferdan Ergut, “Modern Devlet ve Polis” *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Toplumsal Denetimin Diyalektiği*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), s. 320.

⁸² Ali Dikici, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Polis Teşkilâtı (1923-1938)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. XXIV S. 22, (Kasım 2008), s. 133.

Umumiye Müdürlüğü il teşkilatlanmaları hızlı bir düzenlemeye tabi tutulmuştur. Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü'ne bağlı olarak teşkil edilen idari düzenlemeye göre, Umum Müdürü ve bir Umum Müdür Muavini, birinci, ikinci ve üçüncü şubeler, ayrıca Evrak Memurluğu ve Polis Mecmuası Müdürlüğü görev yapmıştır.⁸³

Muhittin Bey, 1 yıl 4 ay boyunca görev yaptığı Emniyet Genel Müdürlüğünden sağlık sorunlarını gerekçe göstererek 29 Haziran 1925 tarihinde istifa etmiştir.⁸⁴ Bakanlar Kurulu tarafından istifası kabul edilen Muhittin Bey, 2 Temmuz 1925 tarihinde görevinden ayrılmıştır.⁸⁵ Bir süre kamu hizmetinden uzak kalan Muhittin Bey, Cumhuriyet Halk Fırkası Trakya Umumi Müfettişi olarak görev yapmıştır.⁸⁶ Kısa süren umumi müfettişlik görevinin ardından 27 Ocak 1926 tarihinde İstanbul Vilayeti Şehreminliği vazifesine atanmıştır.⁸⁷ Muhittin Bey, İstanbul'un son şehremini ve ilk belediye reisi olma unvanına sahiptir. 1928 yılında şehreminlik vazifesinin dışında İstanbul Vali Vekilliği görevine getirilen Muhittin Bey, 1930 yılında bu göreve asaleten atanmış ve İstanbul Valisi ve Belediye Reisi olarak 29 Kasım 1938 tarihine kadar hizmet etmiştir.

1.4.MUHİTTİN ÜSTÜNDAĞ'IN TAKDİRNAMELERİ

İstanbul'un Atatürk döneminde en uzun süre vali ve belediye reisliğini yapmış olan Muhittin Bey'e vazifesinde gösterdiği gayret ve muvaffakiyetlerden ötürü birçok kez takdirname, kıdem ve ikramiye verilmiştir. Cumhuriyet Bayramı'nın 10. yıl dönümünde asayiş ve düzenin korunmasında gösterdiği dikkat ve çabadan dolayı Bakanlar Kurulu tarafından, il tarımının iyileştirilip geliştirilmesindeki gayretlerinden ve Meyvecilik Enstitüsü ve Fidanlığı kurulmasında⁸⁸ gösterdiği

⁸³ Dikici, Türk Polis Teşkilâtı, s. 134.

⁸⁴ Sicil No: 2527. Sicil dosyasında "Sıhhi mazeretine binaen istifa etmiştir" ibaresi yer almaktadır.

⁸⁵ BCA, Fon kodu: 30-11-1-0 Yer bilgisi: 15-30-10, Muhyiddin Bey'in istifası ile yerine Rifat Bey'in tayini. 29.06.1925.

⁸⁶ Sicil No: 2527.

⁸⁷ BCA, Fon kodu: 30-11-1-0, Yer bilgisi: 21-3-18, İstanbul Şehreminliği'ne eski Emniyet Müdürü Muhyiddin'in tayini. 27.01.1926.

⁸⁸ Sicil No: 2527. İstanbul Belediyesi'nden Dahiliye Vekaleti'ne Muhittin Bey adına gönderilen yazıda ise söz konusu takdirmenin sicile işlenmesi hususu arz ediliyor: "Ziraat Vekaleti celilesinden aldığım takdirmenin bir suretinin sicilime geçirilmesine yüksek müsaadelerini istirham eylerim

abalarından dolayı Tarım Bakanlığı tarafından takdirnameye layık görülmüştür. Bunların dışında, Cumhurbaşkanı ve İran şahı'nın İstanbul seyahatlerinde ve ikametlerinde, emniyet ve düzenin sağlanmasındaki üstün çaba ve başarisından dolayı İçişleri Bakanlığı tarafından, at neslinin iyileştirilmesi amacıyla Aygır Deposu açılması konusunda gösterdiği üstün çabadan dolayı Ekonomi Bakanlığı nezdinde okul yapımındaki başarılı çalışmalarından dolayı Millî Eğitim Bakanlıđı⁸⁹ tarafından birer takdirname verilmiştir. Muhittin Bey, İstanbul şehmini olarak görev yaptığı dönemde 5000 liralık nakdi mkfat almıştır. Ayrıca Muhittin Bey'e, Memurin Kanunu uyarınca 3 takdirname karşılığı bir yıl kıdem zammı verilmiştir.⁹⁰

1.5. MUHİTTİN ÜSTÜNDAĞ'IN KİşİLİğİ VE SOSYAL HAYATI

Muhittin Bey, sert görünümlü fakat sevecen bir mizaca sahipti. Daima şık, daima mütebessim ve kibardı.⁹¹ Muhittin Bey'in şehreminliğe atanması hakkında basında çıkan haberlerde kendisinin çok anif, iyi kalpli, zeki, anlar, alışkan, temkinli bir insan olduğu belirtilmiştir.⁹² Mütevazı bir kişiliğe sahip olan Muhittin Bey, valiliği esnasında bir gün sinemaya gittiğinde kendisinde bilet creti alınmamasını kabul etmemiş ve ancak biletini aldıktan sonra izleyici bölümüne geçmiştir. Basında bu tavrı takdir toplamıştır.⁹³ Muhittin Bey, şehreminliği döneminde hususi otomobilleri kaldırtmış ve gerektiğinde taksi kullanarak tasarrufta örnek olmayı amaçlamıştır.⁹⁴ Görevleri esnasında halkla i içe olmaya gayret eden Muhittin Bey, İstanbul Yeşilköy'de meydana gelen bir yangında olay yerine itfaiyeden önce vardığında mahalle sakinlerinin “Yaşa” tezahratlarına ecnebilerin de eşlik etmesi basında yer bulmuştur.⁹⁵ 1933 yılında İçişleri Bakanlığı'nın sicil kayıtlarındaki

efendim.” İstanbul Valisi ve Belediye Reisi Muhittin. İstanbul Belediyesi Yazı İşleri Müdürlüğü Belge No: 453, 03.06.1934.

⁸⁹ Bkz. Ek-6.

⁹⁰ Sicil No: 2527.

⁹¹ *Akşam*, 2 Mayıs 1953, s. 1.

⁹² *Cumhuriyet*, 28 Kanunusani 1926, s. 1.

⁹³ *Cumhuriyet*, 5 Nisan 1931, s. 2.

⁹⁴ *Cumhuriyet*, 1 şubat, 1933, s. 1.

⁹⁵ *Cumhuriyet*, 30 Kanunusani 1929, s. 2.

eksiklerin tamamlanması için gönderdiği yazıda mal varlığına dair bilgiler vardır.⁹⁶ Muhittin Bey, çalışma disiplinine sahip birisi olarak bu konuda idari teşkilatta herhangi bir zafiyete mahal bırakmama gayreti içerisinde olmuştur. Sık sık sabahları erkenden belediye binasına gelip memurların zamanında işe gelip gelmediğini teftiş ettiği⁹⁷ ve teftişin ardından işe vaktinde gelmeyen memurlar için uyarı maaş kesintisi cezası verdiği dönemin basınında sıkça yer almıştır.⁹⁸ Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü ve Celal Bayar'ın hususi kaleminde çalışmış olan Haluk Derin, hatıralarında Muhittin Bey'in iştme güçlüğü yaşadığını ifade etmiştir.⁹⁹ Görev süresi boyunca birçok kez sağlık sorunları ile karşı karşıya kalan Muhittin Bey, zaman zaman yurt dışına tedavi için gitmiştir. 1930 yılında 2 ay süre ile Avrupa'da tedavi için giden Muhittin Bey'in yerine Vilayette Fazlı Bey, Emanette ise Şerif Beylere vekalet verilmiştir.¹⁰⁰ Muhittin Bey bu ziyaretten döndüğünde 13 kilo zayıflamıştır.¹⁰¹ 1937 yılında ise boğazındaki bir hastalık için Paris'e tedavi olmak için gitmiştir.¹⁰² 1,5 ay süre ile vali ve belediye reisliği görevinden izne ayrılmış ve yerine dönemin Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer vekâleten görevlendirilmiştir.¹⁰³ Muhittin Bey'in

⁹⁶ “Nişantaşı civarında Süleyman Nazif sokağında üç çocuğum namına 12500 liraya eski bir apartman dairesi satın aldım. 8500 liraya da binayı ıslah ve tevsi ettiriyorum. Bundan başka 6000 liraya yakın arkadaşlarımdan bazı alacaklarım vardır. Ankara Yenişehir Çankaya Caddesi'nde iki arsam vardır. Arsanın birini Ankara Belediyesi'nden 900 küsur liraya satın almıştım. Bunun bedelini henüz tesviye etmekteyim. Diğer arsanın kıymetini bilemiyorum. Bu mülkün bedelini 5'erden 10 bin lirasını iki defada Mülga İstanbul Cemiyet-i Umumiye-i Belediye'nin verdiği ikramiyeden bin lirasını Dahiliye Vekaletince verilmiş olan ikramiyeden 1800 lirasını Müdafâi binası yapılan mahalde istimlak edilen arsamın bedelinden ve 21500 lirasını da Rus ve Fransız iki ticaret müessesesi arasında hasıl olan üç milyon liraya yakın ticari bir mukabeleden mütevellit ihtilaf üzerine tarafeynin mutabakatı ile bundan 4.5 sene evvel intihap edildiğim üçüncü hakem ücreti olarak İstanbul Birinci Ticaret Mahkemesi'ne de müseccel kararnamem dolayısıyla aldığım paradan elimde mütebaki kalan para ile temin ve istihsal etmiş bulunuyorum.” T.C. Dahiliye Vekaleti V.İ.U.M. Sicil 2527. Tarih: 11.04.1933 Belge No: 3402.

⁹⁷ *Akşam*, 23 Ağustos 1934, s. 3.; *Cumhuriyet*, 8 Ağustos 1934, s. 2.

⁹⁸ *Milliyet*, 15 Ağustos 1934, s. 3.; *Cumhuriyet*, 15 Ağustos 1934, s. 2.

⁹⁹ Haluk Derin, *Çankaya Özel Kalemini Anımsarken (1933-1951)*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995), s. 61.

¹⁰⁰ Sicil No: 2527; *Cumhuriyet*, 12 Kanunusani 1929, s. 2.

¹⁰¹ *Cumhuriyet*, 26 Mart 1930, s. 2.

¹⁰² *Cumhuriyet*, 2 Temmuz 1937, s. 2.

¹⁰³ BCA, Fon kodu: 30-18-1-2, Yer bilgisi: 76-60-15, 6 hafta müddetle tedavi için Avrupa'ya gidecek olan İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Muhittin Üstündağ'ın yerine Emniyet İşleri Umum Md. Şükrü Sökmensüer'in vekalet etmesi; *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1937, s. 2.

bu ziyaretinde kendisine eşlik eden eşi Müşerref Hanım'a bakanlar kurulu kararı ile siyasi pasaport verilmiştir.¹⁰⁴

1.6. MUHİTTİN ÜSTÜNDAĞ'IN VEFATI

Muhittin Üstündağ, 30 Nisan 1953 Çarşamba günü, 69 yaşında iken Nişantaşı'ndaki evinde kalp krizi geçirerek hayatını kaybetmiştir.¹⁰⁵ Teşvikiye Camii'nde öğle namazına müteakip cenaze namazı kılınarak, İstanbul Valiliği döneminde yaptırdığı Zincirlikuyu'daki Asri Mezarlığa defnedilmiştir. Cenaze törenine Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes başta olmak üzere, birçok bakan ve milletvekili çelenk göndermişti. Eşi Ülviye Hanım, bayrağa sarılı naaşın ardından takip etmekteydi. Kardeşi, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Ekrem Hayri Üstündağ tabutu taşıyanlar arasındaydı. Cenaze törenine eski İstanbul şehreminlerinden Op. Dr. Emin Erkul, halefi Dr. Lütfi Kırdar, Eski İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve Eski Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras katılanlar arasındaydı. Dönemin İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay ise Amerika Birleşik Devletleri'nde bir dizi temaslarda bulunduğu için cenazeye katılmamıştı. Cenazeyi, Muhittin Bey tarafından kurulan İstanbul Konservatuvarı bandosu takip etmiştir.¹⁰⁶ Muhittin Bey'in herhangi bir eser yazmamış olmasının yanı sıra hatıralarını dahi kaleme almamış olması, bir dönemin tam anlamıyla aydınlatılabilmesini olanaksız hale getirmiştir. Nitekim *İz Birakan Mülki İdare Amirleri* adlı eserinde yazar Mehmet Aldan; "Muhittin Üstündağ'ın Ankara ve İstanbul'da görev yaptığı dönem, bir ulusa yeniden hayat veren Atatürk Devrimleri'nin ve yenileşmelerinin arka arkaya yapıldığı coşkulu bir zaman dilimidir. Bu bakımdan Üstündağ'ın anılarını yazması veya yazdırması ne büyük bir kazanç olurdu!" ifadesine yer vermiştir.¹⁰⁷

¹⁰⁴ BCA, Fon kodu: 30-18-1-2, Yer bilgisi: 80-97-5, Viyana'ya gidecek olan İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'ın eşi Müşerref Üstündağ'a siyasi pasaport verilmesi.; Bkz. Ek-7.

¹⁰⁵ *Hürriyet*, 1 Mayıs 1953, s. 1.; *Milliyet*, 1 Mayıs 1953, s. 1-7.; Bkz. Ek-8.

¹⁰⁶ *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1953, s. 1.

¹⁰⁷ Mehmet Aldan, *İz Birakan Mülki İdare Amirleri*, c. II., (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995), s. 206.

İKİNCİ BÖLÜM: İSTANBUL VALİSİ VE BELEDİYE REİSİ MUHİTTİN ÜSTÜNDAĞ'IN FAALİYETLERİ

2.1 MUHİTTİN BEY'DEN ÖNCEKİ VALİ VE BELEDİYE REİSLERİ

2.1.1. CUMHURİYETİN İLK İSTANBUL VALİSİ VE ŞEHREMİNİ ALİ HAYDAR YULUĞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk İstanbul Valisi ve Şehremini olan Ali Haydar Bey, 15 Nisan 1923 tarihinde göreve başlamıştır. Belediyenin mezbaha, buzhane ve itfaiye teşkilatlarının kurucusudur.¹⁰⁸ 3 Mart 1924 tarihinde Halife Abdülmecid'in yurt dışına sürgün edilmesi ile ilgili kararı İstanbul Emniyet Müdürü Saadettin Acar ve dönemin Emniyet Genel Müdürü olan Muhittin Bey ile tatbik etmiştir. İstanbul'daki vazifesinden alınarak 8 Haziran 1924 tarihinde Ankara Şehreminliği'ne atanmıştır. 27 Kasım 1926 tarihinde sağlık sorunları sebebiyle istifa ederek aynı yıl İstanbul Milletvekili seçilmiştir.¹⁰⁹ 20 Eylül 1937 tarihinde vefat eden Ali Haydar Bey için Muhittin Bey, İstanbul'da bir cenaze töreni düzenletmiştir. Ali Haydar Bey'in kurucusu olduğu mezbaha, buzhane ve itfaiye teşkilatları birer çelenkle törende yerlerini almışlardır. Ali Haydar Bey, Edirnekapı Şehitliği'nde Cumhuriyet hükümetinin İstanbul'daki ilk askeri komutanı Şükrü Naili Paşa'nın yanına defnedilmiştir.¹¹⁰

2.1.2. OP. DR. EMİN ERKUL DÖNEMİNDE İSTANBUL

Ali Haydar Bey'in ardından İstanbul Şehremini olan Operatör Doktor Emin (Erkul) Bey, 5 Haziran 1924 tarihinde atanmıştır.¹¹¹ İstanbul Şehremini olan Emin Bey ile beraber İstanbul'un vilayet ve şehremaneti idareleri farklı kişilere tevdi

¹⁰⁸ “Ali Haydar Yuluğ” *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. VII, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994), s. 536.

¹⁰⁹ Şentürk, *İstanbul Valileri*, s. 80-81.

¹¹⁰ *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1937, s. 2.; *Kurun*, 21 Eylül 1937, s. 3.; *Ulus*, 21 Eylül 1937, s. 2.; *Akşam*, 21 Eylül 1937, s. 5.

¹¹¹ Umut Dere, “Emin Erkul Bey'in Şehreminliği, Mebusluğu ve Hayatı”, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018), s. 136.

edilmiştir. Söz konusu uygulama Muhittin Bey görevlendirildikten sonra tekrar eski haline döndürülmüştür. Buna göre İstanbul Şehremini olarak Emin Bey atandıktan sonra İstanbul Valiliği görevi hükümet tarafından Ali Haydar Bey'den alınıp Reşat Bigat'a tevdi edilmiştir. 3 ay 9 gün görev yapan Reşat Bey'den sonra Emin Bey'in görevinin sonuna kadar birlikte çalıştığı İstanbul Valisi ise Süleyman Sami Kepenek olmuştur.¹¹² Emin Bey'in döneminde 1924 yılından itibaren Türkiye'nin ilk belediyeçilik dergisi olan *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* yayına başlamıştır. Dergi, Muhittin Bey döneminde de yayın hayatını istikrarlı bir şekilde sürdürmüş ve şehircilik alanında kaynak bir eser olarak 1942 yılının mayıs ayında kadar 199 sayı yayınlanmıştır.¹¹³ Meslek eğitimi tıp doktorluğu olan Emin Bey, İstanbul'da sağlık alanındaki hizmetlere büyük önem vermiştir.¹¹⁴ Hamal gediklerinin ilgası, kanalizasyonların tesisi, Kayışdağı suyunun Kadıköy'e ulaştırılması gibi birçok hizmetin uygulayıcısı olmuştur. 25 Ocak 1926 tarihinde Şehreminliği görevinden istifa eden Emin Bey,¹¹⁵ halefi Muhittin Bey döneminde şehircilik alanında öneri ve tenkitlerini basın aracılığıyla paylaşmıştır.¹¹⁶

2.2. MUHİTTİN BEY'İN İSTANBUL ŞEHREMLİĞİNE ATANMASI

27 Ocak 1926 tarihinde İstanbul Şehreminliği'ne atanan¹¹⁷ Muhittin Bey, hâlihazırda Cumhuriyet Halk Fırkası Trakya Mıntıkası Müfettişi idi. Trakya'dan İstanbul'a 29 Ocak 1926 günü gelen Muhittin Bey, buradan Ankara'ya gitmek üzere yola çıkmış ve basına verdiği demeçte, “Şehremanetine tayin edildiğime dair hiçbir emir ve tebliğ almadım. Yalnız Dâhiliye Vekaletinden Ankara'ya bir davet aldım.

¹¹² Şentürk, *İstanbul Valileri*, s. 90. Reşat Bey, 5-6 Eylül 1924 tarihinde gece yarısı ihtilâl tatbikatı yaptırarak üç saatliğine İstanbul'un insan ve araç hareketliliğini kısıtlamıştır. Söz konusu tatbikat, basın ve kamuoyu tarafından şiddetle tenkit edilmiş ve bu sebeple görevinden azledilmiştir. Cebesoy, *Siyasi Hatıralar II*, s. 96.

¹¹³ Semavi Eyice, “İstanbul Şehremaneti Mecmuası”, s. 307-308.

¹¹⁴ Ziyaoğlu, *İstanbul Şehreminleri*, s. 315.

¹¹⁵ Dere, *Emin Erkul Bey*, s. 184.

¹¹⁶ *Cumhuriyet*, 5 Haziran 1929, s. 2.; 5 Teşrinievvel 1929, s. 2.

¹¹⁷ BCA, Fon kodu: 30-11-1-0, Yer bilgisi: 21-3-18, İstanbul Şehreminliği'ne eski Emniyet Müdürü Muhyiddin'in tayini. 27.01.1926.; Bkz. Ek-10.

Şimdi gidiyorum” demiştir.¹¹⁸ 31 Ocak Günü çıkan gazetede ise, Muhittin Bey’in Ankara’da bulunduğu, dâhiliye vekili tarafından kabul edileceği ve bir-iki gün içerisinde İstanbul’da dönmesinin beklendiği haberi yer almıştır.¹¹⁹ 1 Şubat 1926 tarihli *İkdam* gazetesi, atama kararı Reis-i Cumhur tarafından tasdik edilen yeni şehremininin Ankara’dan dönerek vazifesine başlayacağını yazmıştır.¹²⁰ Muhittin Bey, 1 Şubat tarihinde Ankara’da Dâhiliye Vekili Cemil Bey¹²¹ ile uzun bir görüşme yapmış ardından Başvekil İsmet Paşa tarafından kabul edilmiştir. Muhittin Bey, Ankara’da iken gazetecilere, göreve başladığında, “Emanetin geliri ile yapılan işlerin nispetini yapıp tetkiklerde bulunacağım” açıklamasını yapmıştır.¹²² 3 Şubat tarihinde basında “Yeni Şehreminimiz” başlığı ile çıkan bir haberde ise, Muhittin Bey’in İstanbul’a dönmek üzere Ankara’dan yola çıkacağı bilgisi yer almıştır.¹²³ Bir süre daha Ankara’da kalan Muhittin Bey, 6 Şubat 1926 tarihinde İstanbul’a gelerek göreve başlamıştır.¹²⁴ İstanbul Şehremaneti’nin ihdas edildiği 1855 yılından ilk şehremini Salih Paşa’nın ardından göreve gelen 49. ve son şehremini Muhittin Bey olmuştur.¹²⁵ Daha öncesinde Üsküdar Belediye Şube Müdürlüğü ve İstanbul Şehremaneti Müfettişliği gibi görevlerde bulunması hasebiyle Muhittin Bey, şehremaneti teşkilatıyla yakın bir çalışma tecrübesine sahipti. Muhittin Bey, 1926 yılı başından 1938 yılı sonlarına kadar 12 yılı aşkın bir süre belediyeyi idare etmiştir.

2.3. MUHİTTİN BEY’İN ŞEHREMİNLİĞİ DÖNEMİNDE İSTANBUL’DA GÖREV YAPAN VALİLER VE VALİ VEKİLLİĞİNE ATANMASI

İstanbul Valiliği, beledi hizmet teşkilatlanmasının tesisinden uzun bir süre sonra 22 Temmuz 1909 tarihinde kurulmuştur. Osmanlı Devleti’nde vilayet

¹¹⁸ *Son Saat*, 30 Kanunusani 1926, s. 1.; Bkz. Ek-11.

¹¹⁹ *Cumhuriyet*, 31 Kanunusani 1926, s. 1.

¹²⁰ *İkdam*, 1 Şubat 1926, s. 1.

¹²¹ Dönemin Dahiliye Vekili Mehmet Cemil Ubaydin, 06.01.1925-02.11.1927 tarihleri arasında görev yapmıştır. <https://www.icisleri.gov.tr/icisleri-bakanligi-tarihcesi> erişim tarihi 07.04.2020.

¹²² *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1926, s. 2.

¹²³ *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1926, s. 2.

¹²⁴ *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1926, s. 1.; *İkdam*, 7 Şubat 1926, s. 1.

¹²⁵ *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, “Şehremaneti ve Şehreminleri”, s. 393.

teşkilatlarının taşrada daha önce kurulmasına karşın İstanbul'da vilayet kurumu, II. Meşrutiyet devrinde ihdas edilmiştir.¹²⁶ Bilindiği gibi Cumhuriyetin ilk valisi olan Ali Haydar Bey'in ardından şehreminliği ve valilik vazifesi farklı kişilere tevdi edilmişti. Muhittin Bey, İstanbul'a 27 Ocak 1926'da şehremini olarak atandığında İstanbul Valisi Süleyman Sami Kepenek idi. 2 Kasım 1924 tarihinde İstanbul Valiliği'ne atanan¹²⁷ Süleyman Bey, İstanbul'da ilkokulların sayısının artırılması için Muhittin Bey'den önce önemli girişimlerde bulunmuştur.¹²⁸ Süleyman Bey'in 1927 yılı sonunda Aydın Valiliği'ne atanmasının¹²⁹ ardından İstanbul Valiliği'ne Mithat Altıok getirilmiştir.¹³⁰ 6 ay gibi kısa bir süre bu görevde kalan Mithat Bey görevden alınmış ve Diyarbakır Milletvekili olmuştur.¹³¹ Mithat Bey'in görevden alınmasının ardından Muhittin Bey, 14 Temmuz 1928 tarihinden itibaren iki yıldır sürdürdüğü şehreminlik görevinin yanı sıra İstanbul Vali Vekilliği görevine getirilmiştir.¹³²

2.4. İSTANBUL VALİ VEKİLİ VE ŞEHREMINİ MUHİTTİN BEY DÖNEMİNDEKİ FAALİYETLER

İnkılâplar ve toplumsal değişimin merkezinde yer alan İstanbul'un vilayet ve şehremaneti teşkilatlarının idaresi ve bu dönemde yapılan faaliyetler dikkate değerdir. İstanbul Şehreminliği'nden istifa ederek görevden ayrılan Emin Bey'in

¹²⁶ İlhan Tekeli, *İstanbul'un Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013), s. 111. Osmanlı başkenti İstanbul'da, taşrada bulunan vilayet kurumu o tarihe kadar kurulmamıştı. Burada II. Meşrutiyet idarecilerinin İstanbul'u diğer şehirlerle eşit tutulması amacı belirleyici olmuştur.

¹²⁷ BCA, Fon kodu: 30-18-1-1, Yer bilgisi: 11-53-2, İstanbul Valiliğine Süleyman'ın tayini. 02.11.1924.

¹²⁸ Şentürk, *İstanbul Valileri*, s. 91.

¹²⁹ BCA, Fon kodu: 30-18-1-1, Yer bilgisi: 26-67-20, Aydın Valisi Kâmil Bey'in Vekalet emrine alınarak yerine İstanbul Valisi Süleyman Sami Bey'in tayini. 11.12.1927.

¹³⁰ BCA. Fon kodu 30-18-1-1, İstanbul Valiliğine Midhat'ın tayini., 11.12.1927.

¹³¹ Şentürk, *“İstanbul Valileri”*, s. 95.

¹³² BCA, Fon kodu: 30-18-1-1, Yer bilgisi: 29-44-3, İstanbul Valiliğine Muhiddin Bey'in vekaleten tayini. 14.07.1928.; Bkz. Ek-14.; Muhittin Bey'in İçişleri Bakanlığındaki sicil dosyasında bulunan memuriyet hizmet cetvelinde 14.07.1929 tarihinde bu göreve atandığı bilgisi mevcuttur. Ancak atama kararnamesinde yer alan 14.07.1928 tarihi doğrudur. Sicil dosyasındaki atama yılının yanlış yazılmış olduğu anlaşılmaktadır.

ardından Muhittin Bey görevi devraldığında İstanbul birçok kronik problemle karşı karşıya idi.

İşgalin sona erdiği 6 Ekim 1923 tarihinden itibaren ilk şehremini Ali Haydar Bey ve ardından Emin Bey dönemlerinde önemli faaliyetler hayata geçirilmişti. Şehrin ihtiyaçlarının giderilmesi ve sorunlarının çözümü adına, Muhittin Bey, büyük beklentiler ve desteklerle göreve başlıyordu.¹³³ Muhittin Bey, İstanbul Şehremini olarak vazifeye başladığı 1926 yılının başından, birleşik idareye geçilen 1930 yılına kadar, şehirde birçok ilkin hayata geçirilmesinde öncü olmuştur.

Bu dönemde, Şehremini Emin Bey döneminde yapımına başlanan Kadıköy Hali, 1927 yılında Muhittin Bey tarafından açılmış, İstanbul'un ilk modern ve kapalı hali özelliğine sahipti.¹³⁴ İstanbul'da tarım ve hayvancılığı geliştirerek üretimi desteklemek için, İstanbul'un köylerinde sığır, at ve tavuk gibi hayvan cinsleri ıslah edilmiş ve verim kıymetleri arttırılmış, ziraatte haşarat ve fareler ve muhtelif hayvan hastalıkları ile mücadele edilmiştir. Üretici ile tüketicinin buluşması için vilayetin şark ucu Ağva'dan garp sınırı Silivri ilerisine devam eden 200 kilometrelik bir şose yapılmıştır.¹³⁵ Ayrıca 1927 yılında zahire ve hayvan borsaları ihdas edilmiştir.¹³⁶ Yine bu dönemde belediye, halkın buz ihtiyacını gidermek için buz fabrikasını genişletmiş ve sıkıntıyı gidermiştir.¹³⁷ Ayrıca 1927 yılında Ukrayna'nın Kharkov Belediyesi'nin düzenlediği Sıhhi Teknik Kongresi'ne İstanbul Belediyesi'ni temsil eden heyete Muhittin Bey riyaset etmiştir.¹³⁸

Bu dönemde, İstanbul Şehremaneti'nin, Osmanlı Dönemi'nden kalan borçlarının ödenmesi noktasında girişimde bulunulmuştur. Borçlar, 6 yılda ödenmek

¹³³ *Cumhuriyet* Gazetesinde yer alan 28 Kanunusani 1926 tarihli isimsiz makalede Muhittin Bey'in sahip olduğu meziyetlere değinilerek şehrin ekonomik ve sosyal yaralarının sarılması noktasındaki beklentiler dile getirilmiştir. *Cumhuriyet*, 28 Kanunusani 1926, s. 1.

¹³⁴ Ali Suat, "İstanbul Şehremanetinin Üç Yıllık İcraatına Dair", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, S. 59, Yıl 5, (Temmuz 1929), s. 366.

¹³⁵ *İstanbul Belediye Mecmuası*, "Cumhuriyet Devrinde İstanbul" s. 910.

¹³⁶ Ali Suat, "Şehremaneti'nin Üç Yıllık İcraatı", s. 366.

¹³⁷ *Cumhuriyet*, 10 Temmuz 1929, s. 2; *Milliyet*, 10 Temmuz 1929, s. 3.

¹³⁸ BCA, Fon kodu: 30-18-1-1, Yer bilgisi: 24-24-8, Harkof (Kharkov) Bölgesi Belediyesi'nin düzenlediği Sıhhi Teknik Kongre'ye İstanbul Belediyesi adına katılacak Belediye Başkanı Muhittin Bey'in başkanlığındaki heyete siyasi pasaport verilmesi. 17.04.1927.; *Cumhuriyet*, 1 Mart 1927, s. 2.

suretiyle yapılandırılarak köprü gelirleri karşılık gösterilmiştir.¹³⁹ 1929 yılında Muhittin Bey'in yürüttüğü müzakereler neticesinde borçların ödenmesine başlanmıştır.¹⁴⁰ Muhittin Bey konu ile ilgili yaptığı açıklamada, "İstanbul Şehremaneti'nin sadakatsizlikten değil, Harb-i Umumi'den dolayı borçlarının ödeyemediğini" ifade etmiştir.¹⁴¹ İstanbul Şehremaneti, 1929 yılının haziran ayında borcunun ilk taksitini ödemiştir.¹⁴² Borç yapılandırma müzakerelerinde yoğun mesai harcayan Muhittin Bey başkanlığındaki heyete, Cemiyet-i Belediye-i Umumiye tarafından 13.000 lira ikramiye verilmesinin uygun görülmesi¹⁴³ kararı ise basında tepkiyle karşılanmıştır.¹⁴⁴

2.4.1.1. İMAR FAALİYETLERİ

Muhittin Bey'in döneminde, İstanbul'da günümüzde halen kullanılan birçok eser imar edilmiştir. Bakırköy Basmane, Kadıköy Kurbağalıdere ve Anadolu Hisarı Küçüksu köprüleri betonarme olarak 1926 yılında yeniden inşa edilmiştir.¹⁴⁵ Bunlardan biri olan İstinye Köprüsü, 1929 yılının ağustos ayında inşa edilerek hizmete açılmıştır.¹⁴⁶ İstinye Köprüsü'nün açılışından birkaç gün sonra ise Göksu Köprüsü'nün temel atma töreni düzenlenmiş ve Muhittin Bey, âdet üzerinde bir şişe kavanozu temele koymuştur. Etrafında bulunan bir davetli Muhittin Bey'e İstinye Köprüsü'nün de açılış merasiminin yapılmasını teklif etmiş ancak Muhittin Bey, "artık açılış değil temel atma yapacağız" yanıtını vermiştir. Tören alanında meydana gelen bir kazada ayağından yaralanan bir kadının arabasıyla hastaneye nakledilmesi talimatını vermiş, daha sonra Anadolu Hisarı'ndaki bir okul arazisinde ve yol inşaatlarında inceleme yapmıştır.¹⁴⁷ Muhittin Bey, basına verdiği bir demeçte ise

¹³⁹ *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1929, s. 1.

¹⁴⁰ BCA, Fon kodu: 30-18-1-2, Yer bilgisi: 4-35-17, Şehremini (Belediye Reisi) Muhiddin ile İstanbul Belediyesi 1909 yılı istikraz hamilleri arasındaki anlaşmazlığın halli konusunda hazırlanan sözleşmenin onayı. 19.06.1929.

¹⁴¹ *Cumhuriyet*, 13 Mayıs 1929, s. 2.

¹⁴² *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 1929, s. 2.

¹⁴³ *Milliyet*, 18 Temmuz 1929, s. 1.

¹⁴⁴ *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1929, s. 3.

¹⁴⁵ Ali Suat, "Şehremaneti'nin Üç Yıllık İcraatı", s. 365-367.

¹⁴⁶ *Cumhuriyet*, 9 Ağustos 1929, s. 1.

¹⁴⁷ *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1929, s. 2.

İstanbul'da ahşap köprü sistemini defettiğini beyan etmiştir.¹⁴⁸ Ayrıca, Osmanlı devrinden beri köprü üzerinden geçenlerden alınan bir vergi türü olan müruriye, 1 Haziran 1930 tarihinde kaldırılmıştır.¹⁴⁹

2.4.1.2. ANADOLU YAKASI'NA ELEKTRİĞİN ULAŞTIRILMASI

Türkiye'de elektriğin gelişimi Osmanlı dönemine uzanmaktadır. 1878 yılında bir Fransız şirketi, Şehremaneti'ne yaptığı başvuru ile sokakların aydınlatılması işini üstlenmek amacıyla bir imtiyaz talep etmiştir. Elektrik ile ilgili ilk girişim olarak bilinen bu teklif, Sultan II. Abdülhamid'in onayına rağmen sonuçsuz kalmıştır. Ancak Osmanlı ülkesinin elektriğe ilgisini açığa çıkaran bu girişimin ardından, Avrupa'ya elektrik ile ilgili çalışmalarda bulunmak üzere öğrenciler gönderilmiş ve elektrikle ilgili kongrelere katılmaya başlanmıştır.¹⁵⁰ İstanbul'da ilk elektrik fabrikası da yine bu dönemde kurulmuştur. 12 Aralık 1882 tarihinde açılan Tersane-i Amire'deki elektrik fabrikası faaliyete geçmiştir. İstanbul'un Avrupa Yakası elektriğe, II. Abdülhamid devrinde kavuşmuş iken, savaş ve işgal yılları Anadolu Yakası'na elektriğin ulaşımını geciktirmiştir. 1920'li yıllarda Anadolu Yakası'nda oturanlar, hava karardığında ıslıl ıslıl gözüken Avrupa Yakası'na imrenerek bakmaktaydılar.¹⁵¹ Cumhuriyetin ilk yıllarında Nafia Vekâletinin elektrik şirketine verdiği onay ile denizin altından kablolar yerleştirilerek elektrik alanındaki çalışmaların ilerlemesi sağlanmış ve 1927 yılında Üsküdar-Kadıköy Elektrik Şirketi, şehri aydınlatmaya başlamıştır.¹⁵²

¹⁴⁸ *Cumhuriyet*, 24 Nisan 1929, s. 2.

¹⁴⁹ *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, "Köprü ve Müruriye", S. 70, Yıl 6, (Haziran 1930), s. 339. 1928 yılında İstanbul mebusu Süreyya İlmen'in önerisi ile yasalaşan tasarıya göre İstanbul'da Gazi (Unkapanı) ve Galata köprülerinden müruriye alınmaması kararlaştırılmıştır. Müruriye uygulaması, Galata Köprüsü'nde 1845'te başlamış ve 85 yıl uygulanmıştır. Son geçiş ücret tarifesine ise şu şekilde idi: Yaya 5 para, hamal 10 para, yüklü araba 5 kuruş, yüklü beygir 40 para, koyun 3 para. Zikrullah Kırmızı ve Fehime Tunalı Çalışkan, *İstanbul Ulaşım Zaman Dizini*, (İstanbul: Cinius Yayınları, 2012), s. 152.

¹⁵⁰ Vahdettin Engin ve Ufuk Gülsoy, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul'da Elektrik*, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2016), s. 21-22.

¹⁵¹ a.g.e., s. 24-25.

¹⁵² *Cumhuriyet*, 28 Şubat 1927, s. 2.

2.4.1.3. ŞEHİR İÇİ ULAŞIM

İstanbul'un uzun yıllar ertelenmiş kronik problemlerinin giderilmesi için şehirde meydana gelen gelişmeler aynı zamanda ülkede şehirleşme minvalinde önemli ilkleri de beraberinde getirmişti. II. Meşrutiyet devrinde İstanbul'a getirilen otomobillerin ardından insan ve mal taşımacılığı için arttırılan araç sayısı yeni yollar ve trafik düzenlemeleri ihtiyacını da doğurmaktaydı. Nitekim 1926 yılında İstanbul'da trafik polisi uygulaması getirilmiş ve 1929'da da trafikte hız sınırlamasına gidilmiştir.¹⁵³ Otobüs işletmeciliği İstanbul'da ilk defa Dersaadet Tramvay Şirketi tarafından 1927 yılında 4 adet Fransız menşeli Renault otobüsleriyle deneme ve tecrübe kazanma amacıyla yapılmıştır. Tramvay arabalığı olarak kullanılan Bağlarbaşı deposu da garaj haline getirilmiştir.¹⁵⁴ Eski Postane ve Beyazıt arasında deneme sürüşleri başlatılmış ve İstanbul'da ilk defa 1 Haziran 1927'de otobüsle deneme seferi yapılmıştır.¹⁵⁵ 1928 yılında Şişli-Sarıyer Caddesi ikmal edilmiş, araç geçişlerinin yapılabileceği geniş bir cadde olarak hizmete alınmıştır. Şehrin en merkezi yerlerinden biri olan Beyazıt-Aksaray Caddesi, 30 metre genişletilerek bir bulvar vücuda getirilmiştir. Heybeliada Rıhtımı da 1928 senesinde ikmal edilerek hizmete girmiştir.¹⁵⁶ 1929 yılında İstanbul'da trafikte motorlu araç sayısı binleri bulmuştur. Ayrıca 1929 yılında İstanbul'da ilk kez trafik işaretleri konulmuştur. Şehrin en yoğun noktalarından bir olan Karaköy'de otomobil, tramvay, araba ve yayalara köşe başlarında yol göstermek için işaret fenerleri kullanılmaya başlanmıştır. "Dur" ve "geç" işaretleri için farklı renklendirmeler esas alınarak kavşaklarda geçen vasıtalarla işaret vermesi amaçlanmıştır. Karaköy'deki uygulamanın başarıya ulaşması halinde ise tüm yoğun meydanlara konulması planlanmıştır.¹⁵⁷ Böylece şehirde ilk trafik ışıkları uygulamaya konulmuştur. Şehremaneti Seyrüsefer Merkezi kayıtlarına göre, İstanbul'da 1929 yılında 2293

¹⁵³ Salih Sezen ve Ahmet Apaydın, *İstanbul'da Ulaşım, Faytonlardan Marmaray'a, "İstanbul Ulaşımına Yön Veren 140 Olay"*, İstanbul: Paraf Yayınları, 2012, s. 175.

¹⁵⁴ Arif Bilgin, Ergin Çağman ve Şaban Bıyıklı (ed.), *Dünden Bugüne Toplu Ulaşım Kültürü*, 6 (İstanbul: İETT Yayınları, 2012), s. 74.

¹⁵⁵ *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1927, s. 2.

¹⁵⁶ Ali Suat, "Şehremaneti'nin Üç Yıllık İcraatı", s. 366.

¹⁵⁷ *İkdam*, 19 Mart 1929, s. 2.; *Cumhuriyet*, 19 Mart 1929, s. 2.

otomobil ve kamyon vardı. Bunların 315 tanesi resmi ve 570'i özel, 1016 tanesi taksi otomobilleri ve 392 tanesi de kamyondur.¹⁵⁸

2.4.1.3.1. TRAMVAY YATIRIMLARI VE İŞÇİ GREVİ

Dünyanın ilk hatlarından biri olan Karaköy-Beyoğlu tünel hattına sahip olan İstanbul'da,¹⁵⁹ Cumhuriyet devrinde şehir içi demiryolu taşımacılığı için mühim yatırımlar yapılmıştır. 1926 yılının haziran ayında Dersaadet Tramvay Şirketi ile İstanbul Şehremaneti arasında Edirnekapı-Fatih tramvay hattının inşaat antlaşması imzalanmıştır.¹⁶⁰ Hattın açılışı 20 Haziran 1929'da bir törenle yapılmıştır. Törene TBMM Reisi Kazım (Özalp) Paşa, milletvekilleri ve İstanbul Vali Vekili ve Şehremini Muhittin Bey ile devlet erkânı ve çok sayıda vatandaş iştirak etmiştir.¹⁶¹ Osmanlı devrinde Anadolu Yakası'na yapılması planlanan tramvay yatırımları, Cumhuriyet'in ilanından sonra devam ettirilmiş ve 1927'de devrin tanınmış iş adamı Süreyya (İlmen) Paşa bu işe talip olarak Üsküdar-Kısıklı-Alemdağ Halk Tramvayları T.A.Ş.'yi kurmuştur. 1927'de hattın çalışmalarına başlanmış ve 1928'de de Üsküdar-Bağlarbaşı-Kısıklı hattı işlemeye başlamıştır. Hattın yetersizliği ve birtakım sorunlar sebebiyle Nafia Vekâletiyle Temmuz 1929'da yapılan anlaşma ile hisselerin büyük bölümü İstanbul Belediyesi'nde olan yeni bir şirket kurulmuştur. Üsküdar-Kadıköy ve Havalisi Halk Tramvayları T.A.Ş. adını alan şirket, öncelikle Üsküdar-Haydarpaşa ve Karacaahmet-Bağlarbaşı hatlarını hizmete açmış ve sonrasında da hattı Kadıköy'e kadar uzatmıştır.¹⁶² Üsküdar-Kısıklı Tramvayı, Türk sermayesi ve belediye eliyle işleyen ilk ulaşım aracı idi.¹⁶³ Muhittin Bey döneminde 13 Ocak 1928'de Üsküdar-Haydarpaşa, Bağlarbaşı-Karacaahmet hatları hizmete açılmıştır.¹⁶⁴

¹⁵⁸ Cumhuriyet, 15 Kanunuevvel 1929, s. 2.

¹⁵⁹ Halil İnalçık, *İstanbul Tarihi Araştırmaları*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), s. 407.

¹⁶⁰ Ali Suat, "Şehremanetinin Üç Yıllık İcraatı", s. 365.

¹⁶¹ *Milliyet*, 21 Haziran 1929, s. 1.; *Cumhuriyet*, 21 Haziran 1929, s. 1-3.; İstanbul Şehremaneti Mecmuası, "İstanbul Şehrinde İmar ve Tanzim Faaliyetleri", S. 58, Yıl 5, (Haziran 1929), s. 333.

¹⁶² Bilgin, Çağman ve Bıyıklı (ed.), *Dünden Bugüne Toplu Ulaşım*, s. 164. Bu eserde, söz konusu grevin cumhuriyetin ilanından sonraki ilk işçi grevi olduğu ifade edilmekte fakat 1923 ve 1924 yıllarında Aydın ve Rumeli Şimendifer işçilerinin yapmış olduğu grevler kayıtlarda mevcuttur. Kemal Sülker, *Türkiye'de Grev Hakkı ve Grevler*, (İstanbul: Gözlem Yayınları, 1976), s. 152-153.

¹⁶³ Ali Suat, "Şehremanetinin Üç Yıllık İcraatı", s. 366.

¹⁶⁴ İlhan Tekeli, *İstanbul ve Ankara İçin Kent İçeri Ulaşım Tarihi Yazıları*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010), s. 39.

Fakat bu hat Anadolu Yakası'nın iki önemli merkezinden biri olan Üsküdar ile Kadıköy'ün bağlantısını tam anlamıyla gerçekleştiremiyordu. Haydarpaşa'da biten hat daha sonra Kadıköy Feneryolu ve Bostancı'ya kadar ilerletildi. 1929 yılının temmuz ayında temeli atılması planlanan¹⁶⁵ hattın inşasına, 8 Eylül 1929 tarihinde Başvekil İsmet İnönü'nün katılımıyla başlanmıştır.¹⁶⁶

Tramvay yatırımları sürerken, Cumhuriyet tarihindeki önemli grevlerden biri de Muhittin Bey döneminde tramvay işçileri tarafından yapılmıştır. 1928 yılının Eylül ayında İstanbul tramvay işçileri, Dersaadet Tramvay Şirketi'nden maaşlara %50 zam yapılmasını ve çalışma saatlerinde düzenleme yapılmasını talep etti. Şirket, hükümetin bilet fiyatlarına yapacağı zam doğrultusunda işçilere zam yapacağını belirtmişti. Ayrıca tramvay işçileri İstanbul'da en iyi şartlarda çalışan işçilerdi.¹⁶⁷ 5 Ekim 1928 tarihinde tramvay işçileri toplanarak ertesi gün uygulanmak üzere grev kararı almışlardır. Ancak 6 Ekim'in İstanbul'un kurtuluş günü olmasından dolayı, Muhittin Bey'in emir ve tensipleri ile karar ertelenmiştir.¹⁶⁸ İşçiler grevi iki gün erteleyerek 8 Ekim günü uygulamışlardır.¹⁶⁹ 14 Ekim günü işçiler, haklarının müdafaasını kayıtsız şartsız hükümete devrettiklerini açıklayarak işe başlayacaklarını açıklamışlardır.¹⁷⁰ 15 Ekim'de ise Vali Vekili ve Şehremini Muhittin Bey, grevin sona erdiğini ve işçilerin işe geri döndüğünü basına şu sözlerle beyan etmiştir. "Mesele bitmiştir, amele işe talip olmuştur, ancak müktesep haklarının tanınmasını da rica etmişlerdi. Bu husustaki tasavvutumuzu da kumpanya hayırhahlıkla kabul etmiştir."¹⁷¹ Böylece grev sona ermiştir.

2.5. 1580 SAYILI BELEDİYE KANUNU VE BİRLEŞİK İDARE

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne birçok alanda olduğu gibi belediyeçilik alanında da modern bir belediye yapı ve hizmetler bırakılmıştır.¹⁷² Ancak Cumhuriyetin ilanı ile Türkiye'de belediyeler, kurumsal olarak yeteri kadar gelişim

¹⁶⁵ *Milliyet*, 16 Nisan 1929, s. 3.

¹⁶⁶ *Cumhuriyet*, 9 Eylül 1929, s. 1.; *Milliyet*, 9 Eylül 1929, s. 1.

¹⁶⁷ Sezen ve Apaydın, *İstanbul'da Ulaşım, Faytonlardan Marmaray'a*, s. 169.

¹⁶⁸ *Cumhuriyet*, 6 Teşrinievvel 1928, s. 1.

¹⁶⁹ *Cumhuriyet*, 9 Teşrinievvel 1928, s. 1.

¹⁷⁰ *Cumhuriyet*, 14 Teşrinievvel 1928, s. 1.

¹⁷¹ *Milliyet*, 16 Teşrinievvel 1928, s. 1.

¹⁷² Toprak, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Şehremaneti", s. 77.

gösterememiştir. Osmanlı'nın yıkılış sürecinde yaşanan savaş ve yokluk yılları şüphesiz kamu hizmetlerinin tesis ve icrasını menfi olarak etkilemiştir. Halkın refah seviyesi ve ülkenin mali durumu göz önüne alındığında Türkiye'de şehirleşme sürecinin yavaş bir gelişim çizgisi gösterdiği anlaşılmaktadır.¹⁷³ Cumhuriyetin kendi belediyeçilik anlayışını oluşturması ise kuşkusuz zaman almıştır.¹⁷⁴ Ayrıca 1930 yılına kadar uygulanan 1877 sayılı Belediye Kanunu merkezîyetçi bir politikanın aracı idi ve yeni kurulan devlet, otoritesini tesis için merkezîyetçi politikaların devamını uygun görmüştü. Merkeze bağlı ve mali kaynakları zayıf olan mahalli idareler, 11 Haziran 1933 tarihinde kurulan Belediyeler Bankası tarafından finanse edilerek kredi olanağına kavuşmuştur.¹⁷⁵

3 Nisan 1930 tarihinde TBMM'de görüşülerek kanunlaşan ve 1 Eylül 1930 tarihinde yürürlüğe giren 1580 sayılı Belediye Kanunu, 9 Fasl ve 169 maddeden mürekkeptir. Yeni Belediye Kanunu'nun 8. faslında yer alan 5 madde ile İstanbul'da mahalli idarenin yasal çerçevesi çizilmiştir.¹⁷⁶

Yeni Belediye Kanunu'nda; belediyeler arasında hak, yetki ve imtiyaz bakımından tam bir eşitlik gayesi güdülmüş fakat İstanbul Belediyesi'ne il özel idareleri hak, görev ve yetkileri verilmek marifetiyle hedeflenen eşitlik ilkesi ihlal

¹⁷³ İlhan Tekeli ve İlber Ortaylı, *Türkiye'de Belediyeçiliğin Evrimi*, (Ankara: Türk İdareciler Derneği Yayınları, 1978), s. 48.

¹⁷⁴ Tekeli ve Ortaylı, *Belediyeçiliğin Evrimi*, s. 25.

¹⁷⁵ *Milliyet*, 12 Haziran 1933, s. 1-4.

¹⁷⁶ *Resmî Gazete*, 14 Nisan 1930, S. 1471.

Madde 149 – İstanbul belediyesi ile İstanbul vilayeti mahalli idaresi birleştirilmiştir.

Madde 150 – İstanbul belediye reisliğini İstanbul valisi ifa eder.

Madde 151- Belediye meclisi ile vilayet meclisi umumisine kanunlarla verilen hukuk ve vezaif İstanbul Belediye Meclisi azaları ile belediye hududu haricindeki kazalardan müntehap vilayet meclisi umumi azalarından mürekkep İstanbul Umumi Meclisi'ne verilmiştir.

Madde 152- İstanbul Umumi Meclisi bütçesi üç umumi kısımdan mürekkeptir: (Vilayet hizmetleri birinci, belediye hizmetleri ikinci ve vilayet ve belediye müşterek teşkilat hizmetleri masrafları üçüncü bap olarak tespit olunur.

Madde 153-Umumi meclis kendi azası meyanında intihap olunacak sekiz kişilik bir encümen; vilayet ve belediye encümenleri hukuk ve salahiyetini haiz olarak teşekkül ve ifayı vazife eder. Bu sekiz azadan ikisi belediye hududu haricindeki¹⁷⁶ kazalar arasından olmak mecburidir. Her daire reisi kendi dairesine müteallik hususatın müzakeresi sırasında aza olarak encümende bulunur ve reye iştirak eder.

edilmiştir.¹⁷⁷ Ayrıca Belediye Kanunu'nun 95. maddesinde; *Ankara ve İstanbul belediye reis muavinleri belediye reislerinin inhaları üzerine Dâhiliye Vekâletince tayin olunur*¹⁷⁸ ifadesi yer almıştır. Bu da İstanbul ve Ankara'nın merkezi hükümet tarafından diğer belediyelerden daha ayrıcalıklı bir biçimde değerlendirildiğini gösteren bir başka örnektir. Kanunda, belediyelere geniş ölçüde yetkiler tanıdığı ancak yeni çıkan gereksinimlere göre bu yetki alanının genişletilmesine imkân tanıyacak bir sistemin kurulmamış olması önemli bir noksanlıktır.¹⁷⁹

Bu dönemin belediyeçilik yaklaşımında en önemli hususlardan birisi belediye yönetimlerinin demokratikleşmesine yönelik adımların atılmamış olmasıdır. Nitekim imparatorluk bakiyesi ülkenin, yeni bir devlet olarak egemenliğini ve otoritesini tesis edebilmesi için merkeziyetçi bir idare tarzı, dönemin şartlarında tercih edilmek durumunda kalmıştır. İstanbul'un Osmanlı zamanında gelişen ve Cumhuriyetle beraber devam eden, ayrıcalıklı konumu idari mevzuata da yansımaya devam ediyordu. Ancak hükümetin Cumhuriyetin ilk yıllarında gelişimine önem verdiği en önemli şehir şüphesiz yeni başkent Ankara idi. Çünkü Ankara'nın inşası rejimin başarısı ile eşdeğer görülmekteydi. 1930 yılında yürürlüğe konulan 1580 sayılı Belediye Kanunu, 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 1933 yılında çıkartılan 2290 sayılı Yapı Yollar Kanunu, 2031 sayılı Belediyeler Bankası Kanunu Cumhuriyetin şehircilik alanında ortaya koyduğu önemli düzenlemelerdir.¹⁸⁰ Birleşik idare ile kamuda ortak işleve sahip birçok birim birleştirilmiş, örneğin valiliğin görev kapsamında olan eğitim, dispanserler ve yollar şehremanetine devredilmiştir.¹⁸¹ Ayrıca Şehremaneti Bahçeler Müdürlüğü, Vilayet Ziraat Müdürlüğüne ilhak edilmiştir.¹⁸² Bu birleşmelerin neticesinde 47.000 lira tasarruf yapılması hedeflenmiş ve 27 memurun açıkta kalacağı öngörülmüştür.¹⁸³ Ancak Muhittin Bey, birleşmeden mütevellit hiçbir memurun açıkta kalmayacağını beyan etmiştir.¹⁸⁴ Bu dönemde

¹⁷⁷ Tümerkan, *Türkiye'de Belediyeler*, s. 317.

¹⁷⁸ *Resmî Gazete*, 14 Nisan 1930, S. 1471.

¹⁷⁹ Tekeli, "Cumhuriyetin Altmış Yıllık Belediyeçilik Deneyi", s. 54.

¹⁸⁰ Tekeli, "Cumhuriyetin Altmış Yıllık Belediyeçilik Deneyi", s. 46-47.

¹⁸¹ *Cumhuriyet*, 3 Haziran 1929, s. 1.

¹⁸² *Cumhuriyet*, 18 Şubat 1930, s. 2.

¹⁸³ *İkdam*, 3 Teşrinievvel 1929, s. 2.; *Cumhuriyet*, 3 Teşrinievvel 1929, s. 2.; *Milliyet*, 8 Nisan 1930, s.2.

¹⁸⁴ *Son Posta*, 1 Eylül 1930, s. 2.

çalışanların özlük hakları ile ilgili düzenlemeler de yapılmış ve böylece emanet ve vilayette görev alan tüm memurlar devlet memuru statüsüne kavuşmuştur.¹⁸⁵ Ayrıca belediye memurları da il özel idare memurları ile aynı emeklilik haklarına sahip olmuştur.¹⁸⁶

Birleşik idarenin tesisi ile Yalova İstanbul'a bağlanmış ve dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Muhittin Bey'e söz konusu kararın uygun olup olmadığını danışmıştır. Muhittin Bey'in olumlu görüş bildirmesi ile Yalova İstanbul'un 15 kazasından biri olmuştur.¹⁸⁷ 1 Eylül 1930 tarihinden itibaren yürürlüğe giren birleşik idare ile İstanbul'un her kazasında zabıtalara görevleri kaymakamların emri altında bulunan polisler tarafından yerine getirilecek ve polis teşkilatlarının bünyesinde bir zabıta birimi kurulacaktır.¹⁸⁸ Netice itibarıyla İstanbul'da vilayet ve belediye teşkilatlarının tek elde toplanması, idarenin bürokratik engelleri aşarak hızlı karar alma sürecine girmesini ve idarenin mali yükünün hafifletilmesini amaçlamıştır. Muhittin Bey, 1930 yılında Belediyeler Kanunu'nun uygulamaya giriş tarihi itibarıyla de asaleten İstanbul Valisi olarak atanmıştır.¹⁸⁹ Aslında valilik ve şehreminliği görevleri daha önce de tek kişinin uhdesinde bulunmuştu.¹⁹⁰ Fakat Muhittin Bey'in döneminde yasalaşan belediye kanunu ile bu durum İstanbul için yasal bir özellik halini almıştır. Uzun yıllar valilik ve belediye reisliği görevlerini bir arada yürütecek olan Muhittin Bey, Erken Cumhuriyet Dönemi'nin İstanbul ile özdeşleşmiş bir şahsiyeti konumunda idi. Vilayet ve belediye kurumlarının tepe yöneticisi olan Muhittin Bey, her iki idari teşkilattaki iş bölümü için mesaisinin bir kısmını vilayette, diğer kısmını ise belediyede geçirmekteydi.¹⁹¹

¹⁸⁵ *Cumhuriyet*, 1 Nisan 1930, s. 3.; *Milliyet*, 2 Nisan 1930, s. 3.

¹⁸⁶ *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1933, s. 2.

¹⁸⁷ *Cumhuriyet*, 9 Kanunuevvel 1929, s. 1.

¹⁸⁸ *Son Posta*, 1 Eylül 1930, s. 2.; *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1930, s. 4.

¹⁸⁹ BCA, Fon kodu: 30-18-1-2, Yer bilgisi: 13-56-8, İstanbul Belediye Başkanı Muhittin Beyin İstanbul Valiliğine tayini. 21.08.1930.; "İstanbul Valiliğine Vekaletinde bulunan İstanbul Şehremini Muhittin Bey'in 1 Eylül 1930 tarihinden itibaren tayini Dahiliye Vekaletinin 11/8/30 tarihli tezkeresi ile vaki olan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 11/8/30 tarihinde tasvip ve kabul edilmiştir."; Bkz. Ek-16.; Sicil No: 2527.

¹⁹⁰ Ziyaoğlu, *İstanbul Şehreminleri*, s. 295.

¹⁹¹ Muhittin Bey, genel olarak mesaisini sabah vilayette, öğlen belediyede olmak üzere ikiye bölmüş durumda idi. Basında farklı zamanlarda çıkan haberlerden böyle bir mesai biçimi uyguladığı anlaşılmaktadır. *Cumhuriyet*, 20 Ağustos 1937, s. 2.; *Tan* 1 Kanunuevvel 1938, s. 10.

2.6. BİRLEŞİK İDARENİN ARDINDAN MUHİTTİN BEY DÖNEMİNDE YAPILAN FAALİYETLER

2.6.1.ŞEHİRCİLİK FAALİYETLERİ

2.6.1.1. İSTANBUL’UN İMARİ VE ŞEHİR PLANI

1580 sayılı Belediye Kanunu 1930 yılında yürürlüğe girdiğinde, şehirlerin beş yıllık imar planlarını hazırlamaları yükümlülüğünü getirmişti.¹⁹² İstanbul, savaş ve işgal yıllarının ardından ertelenmiş birçok kronik sorunla boğuşmaktaydı. Şehir idaresi, İstanbul’un planlanması ve planın tatbiki için gerekli mali kaynaktan yoksun durumdaydı. Nitekim Muhittin Bey, 1931 yılında basına verdiği bir demeçte; “Şehrin imarı için para gerekli, İstanbul’un parası ve geliri yok” demiştir.¹⁹³ Ayrıca 1930 yılının mart ayında, Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul İl Başkanı Hakkı Şinasi Paşa, Cemiyet-i Umumiye-i Belediye üyeleri ile yaptığı toplantıda, şehrin yol ve su giderleri için şehremanetinin yeterli olmadığını ifade etmiştir.¹⁹⁴ Ancak şehrin ivedilikle bir imar planının hazırlanması ve bu plan dâhilinde düzenli bir biçimde büyümesi gerekiyordu. Planlama dışında İstanbul’un imarı adına alınan önemli kararlardan birisi de 1933 yılında Muhittin Bey’in riyasetinde kaymakam ve belediye amirleriyle yapılan bir toplantıda ortaya çıkmıştır. Buna göre İstanbul’da 3 kattan yüksek binaya izin verilmeyeceği beyan edilmiştir.¹⁹⁵ 1932 ve 1933 yıllarında bütçeye şehrin imar planının seçilmesi için yapılacak yarışmaya dair tahsisat konulmuştu. Yapılan yarışmaya dört plancı çağırılmıştır. Bunlar Herman Elgötz, Alfred Agache, Jack H. Lambert ve Henry Prost’tur.¹⁹⁶ 1933 yılında şehrin imarı için İstanbul’a uzmanlar geldi. Muhittin Bey, “şehir yeniden kuruluyor” dedi.¹⁹⁷ Yarışmanın ardından Prost dışındaki uzmanlar çalışmalarını belediyeye sunmuş ancak planları çeşitli sebeplerle yeterli görülmemiştir. İstanbul’un imarı için 1934 yılında Gazi Mustafa Kemal, Fransız Mimar Henry Prost’a İstanbul’un imarı

¹⁹² *Resmî Gazete*, 14 Nisan 1930, S. 1471.; “Belediyenin Vazifeleri” başlığındaki 30. madde; “Beldenin harita, kadastro ve müstakbel şekil plânlarını yaptırmak ve en az beşer senelik bir mesai imar programı hazırlayıp tatbik etmek.”

¹⁹³ *Cumhuriyet*, 9 Kanunusani 1931, s. 1.

¹⁹⁴ *Milliyet*, 9 Mart 1930, s. 1.; *Cumhuriyet*, 9 Mart 1930, s. 2.

¹⁹⁵ *Cumhuriyet*, 10 Temmuz 1933, s. 1.

¹⁹⁶ Ergin, *İstanbul Mahalli İdaresi*, 40.; Tekeli, *İstanbul’un Planlanması*, s. 133.

¹⁹⁷ *Vakit*, 22 Haziran 1933, s. 3.; *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1933, s. 3.; *Milliyet*, 22 Haziran 1933, s. 1.

konusunda çağrıda bulunmuştur.¹⁹⁸ Uzun süre kararsız kalan Prost, şehrin nazım planını incelemeyi kabul etmiştir.¹⁹⁹ Görüşmeler sonucunda 1935 yılının sonunda şehrin planının Henry Prost'a yaptırılacağı Vali Muhittin Bey tarafından kamuoyuna açıklanmıştır.²⁰⁰

1935 yılında şehrin imarı için Belediyeler Bankası'ndan 900 bin lira borç istendi.²⁰¹ Hükümetin, İstanbul'un imarı için, bütçeden destek vereceği beyan edildi. Ancak daha sonra belediyeye desteğin, belediyenin gelirlerini arttırmak ve merkezi hükümetin gelirlerinden bir kısmını aktarmak şeklinde olacağı açıklandı.²⁰² Henry Prost'a İstanbul Belediyesi'nde bir oda tahsis edildi. Prost artık çalışmalarını burada sürdürecekti.²⁰³ Belediye bünyesinde bir imar bürosu kuruldu. Büro, Prost'un hedefleri doğrultusunda çalışıp Muhittin Bey'e haftalık rapor veriyordu.²⁰⁴ Bu dönemde gündeme gelen en önemli hususlardan biri arsa spekülasyonları idi. Nitekim Ankara'nın imarında bu sorunla karşılaşmıştı.²⁰⁵ Muhittin Bey, imar planının uygulanması esnasında, arsa spekülasyonu yaşanmaması için gerekli tedbirlerin alınacağını beyan etmiştir.²⁰⁶ Prost'un planı ile Yalova da imar kapsamına dâhil edilmişti.²⁰⁷ Prost, İstanbul'un gelişimi için yeni yollar, meydanlar ve bulvarlar açacak şekilde planlar yaptı.²⁰⁸ Bu sebeple, 1937 yılında İstanbul Belediyesi, planın

¹⁹⁸ Fransız Mimar Henry Prost, 1902-1907 yılları arasında Villa Medici'deki çalışmaları esnasında Ayasofya Camii ve periferisinin Bizans dönemindeki durumuyla ilgilenmiş ve İstanbul'a gelerek bu konu ile ilgili röleve ve rekonstrüksiyon çalışmalarında bulunmuştu. Fransız Sömürgeci Fas'ın birçok şehrinin planlamasını da yapmış olan Prost, 1926 yılında İzmir yangın yeri planını, R. Danger ile birlikte hazırlamıştır. Tekeli, *İstanbul'un Planlanması*, s. 134.

¹⁹⁹ Robert Mantran, *İstanbul Tarihi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), s. 312.

²⁰⁰ *Tan*, 16 Teşrinisani 1935, s. 2.; *Kurun*, 16 Teşrinisani 1935, s. 3.

²⁰¹ *Cumhuriyet*, 23 Teşrinisani 1935, s. 2.

²⁰² *Cumhuriyet*, 4 Teşrinievvel 1937, s. 1-7.; *Cumhuriyet*, 8 Teşrinievvel 1937, s. 2.

²⁰³ *Kurun*, 23 Eylül 1936, s. 3.; *Akşam*, 23 Eylül 1936, s. 3.; *Tan*, 23 Eylül 1936, s. 2.; *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1936, s. 2.

²⁰⁴ *Akşam*, 16 Ağustos 1936, s. 3.; *Cumhuriyet*, 16 Ağustos 1936, s. 2.; *Son Posta*, 16 Ağustos 1936, s. 7.

²⁰⁵ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, (İstanbul: Pozitif Yayınları, 2012), s. 486.

²⁰⁶ *Cumhuriyet*, 11 Kanunuevvel 1937, s. 2.

²⁰⁷ *Tan*, 9 Şubat 1937, s. 2.; *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1937, s. 2.

²⁰⁸ "Planlama çalışmalarında tarihi ve doğal çevreyi koruma yanlısı olarak bilinen Prost, İstanbul ile ilgili çalışmalarında bu hassasiyeti yalnızca Bizans eserlerine gösterdi. Osmanlı dönemine ait mimari eserlerin birçoğunu ise gerekmediği halde yıktırıştır." Salih Sezen ve Ahmet Apaydın, *İstanbul'da Ulaşım, Faytonlardan Marmaray'a: İstanbul Ulaşımına Yön Veren 140 Olay*, (İstanbul: Paraf Yayınları, 2012), s. 188.

tatbiki için, İstanbul'un tarihi kıymete haiz olmayan camilerinin yıkılması gerektiğini Evkaf İdaresine bildirmiştir.²⁰⁹ Hükümetin, imar faaliyetleri için yıllık beş milyon lira kaynak sağlayacağı belirtilmiş ve imar faaliyetlerinin 1938 yılı başında başlatılması planlanmıştır.²¹⁰ 29 Nisan 1938 tarihli İstanbul Umumi Meclisi toplantısında Henry Prost'un şehir planı oybirliği ile kabul edildi. Oylamaya geçilmeden önce Muhittin Bey'in yaptığı konuşmada; "Planın İstanbul'un en acil ihtiyaçlarından biri olduğu" vurgulanmıştı.²¹¹ Prost planının başlaması Muhittin Bey döneminde gerçekleşmiştir. Ancak 1938 yılında Prost'un hazırladığı nazım planın ilk bölümü tamamlandığında büyük ölçüde bu planın uygulayıcısı olarak Dr. Lütfi Kırdar atanmıştı.²¹² Henry Prost'un İstanbul'un imarına dair gerçekleştirdiği faaliyetlerle ilgili ise Doç. Dr. Turgut Cansever, şu düşünceleri dile getirmiştir: "1930-1945 yılları arasında şehir, Henry Prost'un İstanbul'u Paris'e benzetmek için yuvarlak meydanlarda birleşen bulvarlar açmak, bu bulvarların iki tarafında da alt katları ticarete tahsis edilmiş sıra apartmanlar inşasına karar vermek için hazırladığı planların etkisinde kaldı. Ancak gerek bu devrede, şehri içinde bulunduğu durumdan, iç çatışmalardan kurtarmak görevi gerekli ciddiyetle yerine getirilmedi."²¹³

15 kaza, 37 nahiye ve 310 adet köyden müteşekkil²¹⁴ olan İstanbul'da 1927 yılında 135.444 bina varken, bu sayı 1935 yılında 146.379 olmuştur.²¹⁵ Muhittin Bey döneminde İstanbul'un önemli hatlarından Kilyos, Büyükdere, Yalova ve Florya yolları inşa edilerek hizmete açılmıştır.²¹⁶ 1929 yılında Sarayburnu'ndan Üsküdar'a, İstanbul'un her iki yakasını birleştirecek bir köprü yapılmasına dair kamuoyunda fikirler cereyan ediyordu. Muhittin Bey, bu düşüncelere dair; "Böyle bir köprüye ihtiyaç yoktur. Bunun parası bana verilse daha faydalı işler görürüm" demiştir.²¹⁷

²⁰⁹ Kurun, 17 Teşrinievvel 1937, s. 3.; *Cumhuriyet*, 17 Teşrinievvel 1937, s. 2.; *Son Posta*, 17 Teşrinievvel 1937, s. 4.

²¹⁰ *Akşam*, 29 Kanunuevvel 1937, s. 3.; *Cumhuriyet*, 29 Kanunuevvel 1937, s. 2.

²¹¹ *Akşam*, 30 Nisan 1938, s. 4.

²¹² Tekeli, *İstanbul'un Planlanması*, s. 126.

²¹³ Turgut Cansever, *İstanbul ve Meseleleri, Kültürler Başkenti İstanbul*, (İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, 2010), s. 538.

²¹⁴ İstanbul'un kazaları: Eminönü, Fatih, Bakırköy, Beyoğlu, Beşiktaş, Sarıyer, Beykoz, Üsküdar, Kadıköy, Adalar, Çatalca, Silivri, Şile, Kartal ve Yalova idi. *İstanbul Belediye Mecmuası*, "İstanbul Vilayeti Kaza, Nahiye ve Köy İsimleri", S. 84/12, Yıl 7, (Ağustos 1931), s. 459.

²¹⁵ *Cumhuriyet*, 24 Kanunusani 1937, s. 2.

²¹⁶ Aldan, *Mülki İdare Amirleri*, s. 206.

²¹⁷ *Cumhuriyet*, 21 Haziran 1929, s. 2.

1936 yılında Üsküdar ile İstanbul arasına bir boğaz köprüsü yapılması fikri kamuoyunda tekrar tartışılmaya başlanmıştır.²¹⁸ Hükümet, söz konusu tartışmaya kayıtsız kalmamış ve öneriyi incelemeye almıştır.²¹⁹ Ayrıca Karaağaç Mezbahanesinin, şehrin ihtiyaçları doğrultusunda kapasitesinin genişletilmesi için gerekli kaynaklar sağlanmıştır.²²⁰ Yine bu dönemde Haliç Şirketi, İstanbul Belediyesi'nin idaresi altına girmiştir.²²¹

2.6.1.2. BİNALARIN NUMARALANDIRILMASI VE SOKAKLARA İSİM VERİLMESİ

Şehirlerin düzen ve tertibinin sağlanması için sokak ve binaların numaralandırılması işlemi dönemin önemli ihtiyaçları arasında bulunmaktaydı. 10 Nisan 1927 günü, TBMM'de görüşülerek kabul edilen 1003 sayılı *Binaların Numaralandırılması ve Sokaklara İsim Verilmesi Hakkında Kanun*²²² 20 Nisan 1927 tarihli *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.²²³ Söz konusu kanun, şehir ve kasabalarda sokaklara isim verilmesi ve binalara birer numara verilmesi hükmünü taşıyordu.²²⁴ Binaların numaralandırılması ve sokaklara birer isim verilmesi için ilgili kanunun yürürlüğe girdiği yılda İstanbul Belediyesi tarafından da girişimde

²¹⁸ Son Posta, 8 Kanunusani 1936, s. 1.; *Kurun*, 8 Kanunusani 1936, s. 3.

²¹⁹ *Cumhuriyet*, 30 Kanunusani 1936, s. 1.; 1930-1933 yılları arasında Nafia Vekilliği yapmış olan Hilmi Uran hatıralarında bu konuyu şu şekilde nakletmiştir: “İstanbul Boğazı’nda Avrupa’nın Asya’ya bağlanması fikri üzerinde o vakitler çalışılmış ve Kağıthane tarafından dolaştırılarak Boğaz kıyılarına getirilecek olan Rumeli demiryolu hattının, Boğaz’ın en dar yeri olan Rumeli Hisarı ile Anadolu Hisarı arasında yapılacak ya bir köprü yahut da bir tünel vasıtası ile Anadolu demiryolu hattına bağlanabileceği söylenmişti...” Hilmi Uran, *Hatıralarım*, (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1959), s. 250.

²²⁰ İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kurum Arşivi, Birim: Meclis Müdürlüğü, Karar: 34/39, Karar Tarihi: 17/11/1932, Bundan sonra İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kurum Arşivi’ne “İBBKA, Meclis Müdürlüğü, 34/39, 17/11/1932.” şeklinde atıfta bulunulacaktır.

²²¹ *Cumhuriyet*, 16 Nisan 1935, s. 1.; *Milliyet*, 16 Nisan 1935, s. 7.

²²² TBMMZC, Cilt. 31, Birleşim 49, 10 Nisan 1927, s. 48.

²²³ *Resmî Gazete*, 20 Nisan 1927 S. 587.

²²⁴ İstanbul Belediyesi, sokaklara isim verirken milli isimler vermeye özen göstermiştir. Ergin, *İstanbul Mahalli İdaresi*, s. 80. Cadde-i Kebir’in İstiklâl Caddesi ismini alması bu dönemde gerçekleşmiştir.

bulunulmuştur.²²⁵ Fakat uzun zaman geçmesine karşın İstanbul’da çalışmalar, henüz istenilen neticeyi verememiştir. Basında sokak levhalarının Kütahya çinilerinde yapılacağına yönelik haberler çıkmasına karşın bu durum şehir idaresi tarafından tasdik edilmemiştir.²²⁶ 1935 yılına gelindiğinde 30 bin numara levhası ve 3 bin sokak ismi plakası hazır duruma getirilmiştir.²²⁷ Ancak numarataj işini üstlenen müteahhidin ölmesinden dolayı işlemin tamamlanması gecikmiştir.²²⁸ 1938 yılına gelindiğinde şehirde henüz birçok sokakta tabela bulunmadığına dair basında haberler yer almış ve adres bulmadaki güçlüklerle dikkat çekilmiştir. *Cumhuriyet* gazetesinde yayınlanan isimsiz bir yazıda, “Bir sokağın levhası, belediyenin o sokağa sahip bulunduğunun, o sokakla alakadar olduğunun bir nevi imzası gibidir. Sokaklarımızın bu cihetten olsun zapt ve rapt altına almalıyız” denilerek sokak ve caddelerdeki levhaların yetersizliği hususu tenkit edilmiştir.²²⁹

2.6.1.3. TERKOS SUYU MESELESİ VE BELEDİYE SULAR İDARESİ’NİN TEŞKİLİ

İstanbul’da su işlerinin idaresinde önemli aşamalardan biri, şehrin kuzeybatısında bulunan Terkos Gölü’nden şehre su getirilmesi düşünülerek, 1874 yılında yabancı bir şirketi temsilen Hariciye teşrifatçısı Kâmil ve Mühendis Terni, adına 40 yıl süre ile bir imtiyaz verilmesi gelmektedir.²³⁰ 1887 yılına gelindiğinde ismi halk arasında Terkos Şirketi olarak bilinen Dersaadet Anonim Su Şirketi ile mukavele düzenlenerek 1882 yılından itibaren imtiyaz süresi 75 yıla çıkarılmıştı.²³¹ Cumhuriyetin ilanında itibaren hükümet, Osmanlı devrinde kalan imtiyaz ve mukaveleleri feshederek, imtiyazlı şirketlerin mahalli idarelere devrini sağlamak

²²⁵ Ali Suat, “Şehremaneti’nin Üç Yıllık İcraatı”, s. 366.; Erol Ölçer, *Hane’lerden Numaralı Ev’lere: Osman Nuri Ergin’den 1927 İstanbul’u Bina ve Arazi Cetvelleri*, (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2015), s. 1-921.

²²⁶ *Milliyet*, 17 Temmuz 1929, s. 3.

²²⁷ *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1935, s. 2.

²²⁸ *Cumhuriyet*, 7 Haziran 1935, s. 8.

²²⁹ *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1938, s. 1.

²³⁰ İ.S.K.İ. Genel Müdürlüğü, *Tarih Boyunca İstanbul Suları ve İstanbul Su ve Kanalizasyon Sorunu*, (İstanbul: İ.S.K.İ. Genel Müdürlüğü Yayınları, 1983), s. 43.

²³¹ İ.S.K.İ. Genel Müdürlüğü, *Tarih Boyunca İstanbul Suları*, s. 44.

amacındaydı. Terkos Gölü'nden İstanbul'a su sağlama işi imtiyazlı bir şirket tarafından idare edilmekte idi. Şirketin şehrin su idaresini elinde bulundurması, idari bakımdan zafiyet doğurmuş ve birçok problemi de beraberinde getirmişti. Nitekim yaz aylarında günlerce suların akmadığı İstanbul'da halkın mütareke günlerinden beri su şirketinin yetersiz hizmetlerinden duyduğu rahatsızlık had safhada idi.²³² 1930 yılında çıkan 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun 157. maddesi uyarınca imtiyaz sözleşmelerindeki satın alma hakkına dayanılarak karşılıklı antlaşmalarla imtiyazlı şirketlerin satın alınması yoluna gidilmiştir.²³³ Ayrıca hükümet, imtiyazlı şirketlerin vergi muafiyetini de kaldırılmıştır.²³⁴ Nihayetinde 1932 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla Terkos Su Şirketinin belediyege geçmesi kararı tasdik edilmiş ve karar belediyege tebliğ edilmiştir.²³⁵ Böylece "İstanbul'u yıllarca üzen ve üzmeke de kalmayarak, şehrin harabesine de sebep olan Terkos Şirketi artık İstanbul Belediyesi'nin bir müessesesi olmuştur."²³⁶ 20 Mayıs 1933 tarihinde TBMM'de kabul edilen *İstanbul Türk Anonim Su Şirketi imtiyazı ile tesisatının satın alınmasına dair kanun ile* Terkos Su Şirketi devletleştirilmiştir.²³⁷ Ardından 27 Mayıs 1933 tarihinde yasalaşan *İstanbul Belediyesine bağılı (İstanbul Sular İdaresi) teşkili hakkında kanun ile* şehir suyunun idaresi belediyenin inisiyatifine bırakılmış ve İstanbul Sular İdaresi teşkil edilmiştir.²³⁸ Satın alma işleminin ardından artan dökme boru ihtiyacı için hükümet, bir fabrika kurulması hususunda İstanbul Belediyesi'ne yetki vermiş ve belediye fabrika kurmak için girişimde bulunmuştur. Boru

²³² Ali İhsan Öztürk, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İmtiyaz Usulü ile Yürütölen İstanbul Belediye Hizmetleri (Yap-İşlet-Devret Uygulaması) (1852-1864)*, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2010), s. 206.; *İstanbul Belediye Mecmuası*, "İstanbul Umumi Meclisi'nde Su Meselesi", S. 76/4, Yıl 7, (Kanunuevvel 1930), s. 167-71.

²³³ 1580 Sayılı Belediye Kanunu'nun dördüncü faslındaki müteferrik maddeler başlığı altında bulunan 157. madde: Su, elektrik, havagazı, tramvay ve emsali belediye sınırı dahilinde bulunan imtiyazlı şirketlerin mukavelenamesinde tayin olunan müddetin hitamında mukavelenameleri mucibince devlete intikal edecek olan bilcümle tesisat ve emval bilâbedel belediyelere devrolunur. İşbu şirketlerin imtiyazlı mukavelenamelerinde hükümet tarafından mubayaa hakkı için kabul edilen müddetin duhulünden itibaren belediyelerin müracaat ve talebi üzerine mubayaa bedeli belediye tarafından temin edilmek şartı ile hükümet vasıtası ile mubayaa edilerek şirket tesisat ve emvali belediyelere devrolunur. *Resmî Gazete*, 14 Nisan 1930, S.1471.

²³⁴ Öztürk, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e*, s. 295.

²³⁵ *Cumhuriyet*, 23 Haziran 1932, s. 2.; *Milliyet*, 23 Haziran 1932, s. 3.

²³⁶ *İstanbul Belediye Mecmuası*, "Belediye Tarihimizde Mühim Bir Hadise: Terkos Belediyege Geçti", S. 99/100, Yıl 9, (Teşrinisani-Kanunuevvel 1932), s. 695.

²³⁷ TBMMZC, 4. Dönem, c. 15, 54. Birleşim, 20.05.1933, s. 206-210.

²³⁸ TBMMZC, 4. Dönem c. 15, 60. Birleşim, 27.05.1933, s. 365-366.

fabrikasının ilk etapta İstanbul'un ihtiyacını karşılaması ardından da diğer şehirlerin ihtiyacını karşılaması planlanmıştır.²³⁹ Terkos Su Şirketinin belediye tarafından devralınması ile İstanbul'un Avrupa Yakası'nda su problemi çözüme kavuşturulmuş, bundan evvel Anadolu Yakası'nın su ihtiyacı için Şehremini Emin Bey döneminde başlanan bir proje olan, Kayışdağı suyunun Kadıköy'e ulaştırılması da 1930 yılının eylül ayında Muhittin Bey tarafından tamamlanmıştır.²⁴⁰ 1934 yılında yatırım ve düzenlemelerle İstanbul'un su meselesi halledilerek, 1935 kışında şehrin artık su problemi kalmayacağı belirtilmiştir. Nitekim Beyoğlu'nda bulunan büyük apartman sakinlerinin binaların üst katlarında bulunan depolara su çıkarmaya artık gerek duymayacakları da dönemin basınında yer almıştır.²⁴¹ 1937 yılında geldiğinde ise Terkos'un adı, "şehir suyu" olmuştur.²⁴² İstanbul Su Şirketi ile halledilen problemin ardından Üsküdar Su Şirketi'nin durumunun da çözümlenmesi için kamuoyunda bir beklenti oluşmuştu.²⁴³ Nitekim İstanbul Umumi Meclisi'nin 5 Nisan 1937 tarihli kararı ile Belediye'ye Üsküdar Su Şirketi ile ilgili yetki verilmiştir.²⁴⁴ Üsküdar-Kadıköy Su Şirketi, imtiyazını 1889 yılında almıştı ve şirket, sözleşmesi 1962 yılında bitecekti. Ancak İstanbul halkının çalışmalarında memnun olmadığı bu şirket 1 Temmuz 1937 tarihi itibarıyla İstanbul Belediyesi'ne geçmiştir. Belediye Sular İdaresi bünyesinde faaliyet gösterecek olan şirketin devri için belediye, 400.000 lira bedel ödemeyi taahhüt etmiştir. 10 yıl boyunca 40.000 lira taksitle ödenecek olan tutarın ilk taksiti 1938 yılının haziran ayında ödenmiştir.²⁴⁵

2.6.1.4. ADALAR'DA İLK ELEKTRİK

1927 yılında Anadolu Yakası'nda Üsküdar ve Kadıköy bölgelerinin ilk kez elektriğe kavuşmasının ardından 1930 yılı itibarıyla Maltepe, Kartal ve Pendik'e de bu hizmet ulaştırılmıştır.²⁴⁶ Hükümet, Adalar'da elektrik istihsalı, dağıtımı ve satış

²³⁹ *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1934, s. 2.; *Milliyet*, 12 Eylül 1932, s. 3.

²⁴⁰ Ali Suat, "Şehremaneti'nin Üç Senelik İcraatı", s. 366.; *Cumhuriyet*, 11 Eylül 1930, s. 1.

²⁴¹ *Cumhuriyet*, 7 Kanunusani 1934, s. 2.; *Milliyet*, 7 Kanunusani 1934, s. 1-6.

²⁴² *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1937, s. 2-8.

²⁴³ *Cumhuriyet*, 25 Teşrinisani 1935, s. 1.

²⁴⁴ İBBKA, Meclis Müdürlüğü, 69/78, 05/04/1937.

²⁴⁵ *İstanbul Belediye Mecmuası*, "Şehir İşlerine Ait Muhtelif Haberler", S: 149-153, Yıl 13, (Mayıs 1937), s. 615.

²⁴⁶ Engin ve Gülsoy, *İstanbul'da Elektrik*, s. 140.

imtiyazını 1928 yılında İstanbul Şehremaneti'ne vermişti.²⁴⁷ Çalışmalar 1931 yılına gelindiğinde meyvesini vermiş ve Adalar'a elektrik 1931 yılında Muhittin Bey döneminde ulaşmıştır. 9 Aralık 1931 tarihinde Muhittin Bey, Büyükkada'da elektriğin gelmesi münasebetiyle yapılan törende şu konuşmayı yapmıştır:

“Bugün Ada'ya elektrik cereyanını verirken büyük bir heyecan duyuyorum. Ada'ya elektrik verilmesi uzun zaman gecikmiştir. Ada'ya elektrik vermek için belediye bir şirket tesisini düşündü fakat bu suretle yalnız sokakları tenvir edecekti. Hâlbuki Ada'daki bütün müessesat elektriğe muhtaç ve müştak bir vaziyette idi. Hülâsa uzun tetkik ve düşüncelerden sonra Ada elektriği daha esaslı bir şekilde temin etmek mecburiyeti ile karşı karşıya idik. Güzel Ada bugün elektriğe kavuştu. Yaşasın Ada ve Adalılar.”²⁴⁸

Yalova kasabasının da aydınlatılması için 1935 yılının mayıs ayında İstanbul Vilayeti tarafından gerekli tesisat kurulmuş ve tesisatın geliştirilmesi için çalışmalar yürütülmüştür.²⁴⁹ Ayrıca 1 Temmuz 1938 tarihinden itibaren İstanbul'da faaliyet gösteren elektrik şirketi, devletçe satın alınarak devralınmış ve elektrik idaresi devlet tarafından işletilmeye başlanmıştır.²⁵⁰

2.6.1.5. ULAŞIM FAALİYETLERİ

İstanbul'da 1927 yılında başlatılan otobüs seferleri ve şehir içi yolcu taşımacılığının karayolu ile sistematik bir biçimde idare edilmeye başlanmıştı. Bu tarihten sonra şehrin belli noktalarına sırasıyla otobüs seferleri konularak şehir içi ulaşım hatları tramvaylara paralel olarak karayolunda da çoğaltılmıştır. Ayrıca Cumhuriyetin 10. yıl dönümünde, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in emriyle 29 Ekim 1933'te İstanbul'daki tüm tramvay ve otobüsler sefere çıkarıldı. %100

²⁴⁷ *İstanbul Belediye Mecmuası*, “Ada'da Elektrik”, S. 88/16, Yıl 8, (Kanunuevvel 1931), s. 142.

²⁴⁸ *Cumhuriyet*, 10 Kanunuevvel 1931, s. 1; *Milliyet*, 10 Kanunuevvel 1931, s. 1-6.; *İstanbul Belediye Mecmuası*, “Adada Elektrik”, s. 143.

²⁴⁹ *Cumhuriyet*, 21 Mayıs 1935, s. 3.; *Tan*, 21 Mayıs 1935, s. 2.

²⁵⁰ *İstanbul Belediye Mecmuası*, “Şehir İşlerine Ait Muhtelif Haberler”, S. 163-165, Yıl 14, (Mayıs 1938), s. 858.

kapasiteyle çalıştırılan araçlar şehir içi ulaşımına verilen önemin bir göstergesidir.²⁵¹ Muhittin Bey, zaman zaman trafikte teftişe çıkarak şehirde zuhur eden aksaklıklara çözüm getirmeye çalışmıştır. Yine teftişe çıktığı bir seferde, denetimlerinin sonunda otobüslerin büyük çoğunluğunun bozuk olduğu anlaşılmıştı.²⁵² Ayrıca fazla yolcu taşıyan otobüsler trafikten menedilmiştir.²⁵³ Ancak 1937 yılına gelindiğinde İstanbul Belediyesi'nin henüz bir otomobil plaka sistemini kuramamış olması kamuoyunda eleştiri konusu olmuştur.²⁵⁴

2.6.1.5.1. TRAMVAY HATLARININ YAPILMASI

Tramvay yatırımları, bu dönemde hız kesmeden devam etmiştir. 1929 yılında Üsküdar-Haydarpaşa Tramvayı hattının temeli atılmıştır. Başbakan İsmet İnönü, katıldığı temel atma töreninde bir konuşma yaparak, Muhittin Bey'i ve emeği geçenleri tebrik etmiştir.²⁵⁵ 1934 yılına gelindiğinde ise Üsküdar tramvayının Kadıköy'deki güzergâhı genişletilmişti.²⁵⁶ Muhittin Bey, Üsküdar-Kadıköy tramvayı hattının Bostancı'ya kadar açılması münasebetiyle şu konuşmayı yapmıştır:

“...Anadolu Yakası'nı tramvaylamak hususunda dört sene evvel başlayan çalışma bugün mühim bir inkişaf merhalesine vermiştir. ...Belediyenin kefaletine dayanan teşebbüs ancak Umumi Meclisin tasvibi ile tahakkuk edebilirdi. Umumi Meclis azasına teşekkür borcumu ödemeliyim. Bu zevkli vazifeyi ifadan sonra bize emniyet ve itimadını ibzal ederek muhtaç olduğumuz malzemeyi uzun bir kredi ile veren ve taahhütlerini dürüst olarak ifa eden Otto Wolf konsorsiyumuna teşekkür ve memnuniyetimizi ıblâğ etmeliyiz. ...Kurulan ve bugün halk hizmetine açılan bu işin hızını her gün biraz daha artırmasını dilerken her şeyden evvel ve sonra memlekete

²⁵¹ Sezen ve Apaydın, *İstanbul'da Ulaşım, Faytonlardan Marmaray'a*, s. 183.

²⁵² *Cumhuriyet*, 27 Temmuz 1931, s. 1.

²⁵³ *Cumhuriyet*, 2 Eylül 1932, s. 2.

²⁵⁴ *Cumhuriyet*, 25 Kanunusani 1937, s. 5.

²⁵⁵ *Cumhuriyet*, 9 Eylül 1929, s. 3.; *Milliyet*, 9 Eylül 1929, s. 1.

²⁵⁶ *Akşam*, 28 Ağustos 1934, s. 2.; *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1934, s. 1-6.

bu yolda çalışma imkânlarını hazırlayan ve veren Cumhuriyet idaresine ve onun büyük yapıcısına yaşasın diye temennilerimi yükseltirim.”²⁵⁷

Cumhuriyet devrinde devam eden tramvay yatırımları ile ilgili İstanbul’un şehir planını yapan Mimar Henry Prost, şehrin imarında tramvayların yer altına alınmasını planlamıştır.²⁵⁸ Ancak tramvayların yer altına alınması hususunda herhangi bir gelişme sağlanmamıştır.

2.6.1.6. MEZARLIKLAR

2.6.1.6.1. MEZARLIKLARIN İMARA AÇILMASI

İstanbul Belediyesi, 1930 yılından itibaren mezarlıkların imara açılması, bakım ve temizliklerinin yapılması, cenaze hizmetlerinin verilmesi ve bünyesinde bir Mezarlıklar Müdürlüğü teşkil edilmesi noktasında birçok ilki gerçekleştirmiştir. Nitekim 1580 Sayılı Belediye Kanunu, belediyelere mezarlıkların bakım ve idaresini, aynı zamanda metruk mezarlıkların imara açılma yetkisini vermişti.²⁵⁹ Belediye, cenaze sahiplerinin cenazeyi kaldırma işlemlerinde yüklerini hafifletmek maksadıyla, ücret karşılığı cenaze defin işlemlerini de yapmaya başlamıştır.²⁶⁰ Ayrıca, 1929 yılında mezarlıkların etrafına duvar örme kararı alınmıştı.²⁶¹ Kanunun yürürlüğe girmesinin ardından şehirlerde mezarlıkların tesis ve düzenlemelerinin nasıl yapılacağı hakkında 8 fasıl ve 42 maddeden oluşan bir *Belediye Mezarlıkları Nizamnamesi* yayımlanmıştır.²⁶² Şehrin imar planının uygulama safhasına geçildiği 1937 yılında ise Henry Prost tarafından mezar taşlarının standart bir hale konulması

²⁵⁷ *İstanbul Belediye Mecmuası*, “Kadıköy Tramvayları”, S. 121, Yıl 11, (Eylül-Teşrinievvel 1934), s. 112.

²⁵⁸ *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1936, s. 2.

²⁵⁹ 160. madde: Metruk ve kimsesiz mezarlıklarla vakfa ait olan umumi mezarlıklar bilumum hukuk ve vekaibi belediyeye devrolunmuştur. *Resmî Gazete*, 14 Nisan 1930, S. 1471.

²⁶⁰ *İstanbul Belediye Mecmuası*, “Cumhuriyetin Onuncu Yılı”, S. 109-110, Yıl 9, (Teşrinievvel 1933), s. 63.

²⁶¹ *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1929, s. 2.

²⁶² *İstanbul Belediye Mecmuası*, “Belediye Mezarlıkları Nizamnamesi”, S.84/12, Yıl 7, (Ağustos 1931), s. 364-367.

için girişimde bulunulmuştur.²⁶³ Belediye, yeni kanun münasebetiyle devraldığı metruk mezarlıkları ise, sırasıyla satışa çıkardı. İlk mezarlık, 1931 yılında bir Türk doktoruna satılmıştır.²⁶⁴ Mezarlıkların imara açılması şartıyla satışına devam eden belediye, Mevlâna Mezarlığı'nın kiralanması teklifinin gelmesi üzerine burayı ancak apartman yapılması şartıyla satabileceğini beyan etmiştir.²⁶⁵ Mezarlık satışlarında en çok talep gören bölge ise Beyoğlu olmuştur.²⁶⁶ İstanbul Belediyesi, şehrin muhtelif ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla merkezi konumda bulunan birçok mezarlığı farklı amaçlar için kullanmıştır. Örneğin; Beşiktaş'ta Abbasağa ve Rum mezarlıklarını istimlak ederek, bir çocuk parkı açılmasını planlamıştır.²⁶⁷

2.6.1.6.2. SURP AGOP MEZARLIĞI

Mezarlıklar üzerinde Osmanlı döneminden kalan vakıf ve cemaat hakları hususu ise meselenin çok geçmeden hukuki mücadele boyutuna taşınmasına yol açmıştır. İstanbul Belediyesi, Muhittin Bey döneminde, 1580 sayılı Belediye Kanunu'na dayanarak yapılan istimlak ve satış işlemleri sebebiyle birçok kez mahkemelik olmuştur. Bunlardan en ünlüsü Ermeni Patrikliği ile uzun yıllar mahkemelik olunan Surp Agop Ermeni Mezarlığı davasıdır. Bu dönemde mahkemelik olan bir diğer mezarlık ise Ayaspaşa'dır. Muhittin Bey, Ayaspaşa Mezarlığı için sürecin mahkemede olduğunu ve mahkeme ne karar verirse uygulanacağını beyan etmiştir.²⁶⁸

Surp Agop Ermeni Mezarlığı hadisesi, bir dönem kamuoyunu yoğun bir şekilde meşgul etmiştir. İstanbul'un en kıymetli bölgesi olan Beyoğlu'nda yer alan Surp Agop Mezarlığı, İstanbul'un imar planı içinde değerlendirilmek istenen bir mevkide bulunmaktaydı. Zira Henry Prost, İstanbul için hazırladığı imar planında, "Taksim'de bulunan Ermeni Mezarlığı'nı ve bunun gerisinde daha alçakta buna

²⁶³ Tan, 5 Ağustos 1937, s.2.; Son Posta, 5 Ağustos 1937, s. 1.

²⁶⁴ Cumhuriyet, 1 Nisan 1931, s. 2.

²⁶⁵ Cumhuriyet, 24 Mayıs 1931, s. 2.

²⁶⁶ Milliyet, 28 Ağustos 1931, s.3.; Cumhuriyet, 28 Ağustos 1931, s. 2.

²⁶⁷ Son Posta, 21 Teşrinievvel 1937, s. 8.; Cumhuriyet, 21 Teşrinievvel 1937, s. 2.

²⁶⁸ Cumhuriyet, 22 Haziran 1932, s. 2.; Bahar Kaya, *Dolmabahçe Mekânın Hafızası*, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005), s. 439.

muvaazî bir alandaki arazi ile birlikte düzenlemek”²⁶⁹ gerektiği konusunda bilgi vermişti. İstanbul Belediyesi tarafından, Surp Agop arsasının Beyazıt Veli Vakfı’na ait olduğu iddia edilmiştir.²⁷⁰ Nitekim davanın bilirkişileri arasında olan Ahmet Refik Altınay, davada Elmadağ-Harbiye arasında bulunan alanın belediyeye ait olduğunu belgelerle ispatladığından dolayı İstanbul Belediyesi kendisine bir ev hediye etmiştir.²⁷¹ Belediye, Surp Agop’a 400.000 lira değer biçmiş ve mezarlığın tapusunu tapu müdürlüğünden almıştır.²⁷² 19 Haziran 1932 tarihinde neticelenen Surp Agop davasında mahkemenin İstanbul Belediyesi lehine karar alması üzerine,²⁷³ Ermeni Patrikliği tarafından mahkemeye haklılığı ispat amacıyla ölü kemikleri gönderilmiştir.²⁷⁴ Fakat 19 Temmuz 1932 tarihinde Surp Agop temyiz davası da sonuçlanmış ve mezarlık arsası İstanbul Belediyesi’nin tasarrufuna bırakılmıştır.²⁷⁵ Ayrıca davanın temyizi neticesinde Patrikhane’nin Ermeni milletini temsil edemeyeceği kararı verilmiştir.²⁷⁶ Ermeniler Surp Agop için temyize de itiraz etmiştir.²⁷⁷ Bu süreçte Surp Agop davasının evrakları yanmış ve ancak evrak tekrar

²⁶⁹ Henry Prost, *İstanbul (Nazım Plan Raporu) Hakkında Notlar 1938*, İstanbul Araştırmaları 3, (İstanbul: İBB Kültür Daire Başkanlığı Yayınları, 1997), s. 232.

²⁷⁰ *Cumhuriyet*, 18 Mayıs 1932, s. 4.

²⁷¹ Necdet Sakaoğlu, “Ahmet Refik Altınay”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993), C. I, s. 219.; İstanbul Belediyesi, 1937 yılında Surp Agop davasındaki katkılarında dolayı Ahmet Refik Altınay’a bir yıl sonra basılmak üzere “İstanbul Tarihi” adlı bir eser de hazırlatmıştır. *Son Posta*, 20 Teşrinievvel 1937, 4.; *Cumhuriyet*, 20 Teşrinievvel 1937, s. 2.

²⁷² *Cumhuriyet*, 12 Mart 1931, s. 1.

²⁷³ İstanbul Belediyesi’nin resmi yayın organı olan *İstanbul Belediye Mecmuası*’nda dava hakkında şu açıklamaya yer verilmiştir: “İki seneye yakın zamandan beri Ermeni Patrikhanesi ile Belediye arasında devam etmekte olan Surp Agop davası Dördüncü Hukuk Mahkemesi’nde belediyenin lehine olarak neticelenmiştir. Belediye Kanunu, metruk mezarlıkları belediyelere terk etmekte olduğundan İstanbul Belediyesi, kanunun tatbiki sırasında metruk mezarlıklara ve bu arada Surp Agop mezarlığına da vaziyet etmiştir. Ermeni Patrikhanesi buranın metruk değil Ermenilere ait olduğunu iddia ederek belediye aleyhine ikame-i dava eylemiştir. Mahkemece arizü amik tetkikak icra ehli vukuf teşkil edilerek mahallinde keşif yapılmış ve tarihi vesaike da müracaat edilerek neticede Surp Agop mezarlığının metruk bulunduğu anlaşılmıştır. Karşı tarafın mahkemeye ibraz ettiği vesikalar 1296 (1881) tarihinden evvel olduğu cihetle mazmun ile amel edilecek vesaikten addedilemeyeceğinde Belediye Kanunu’nun 160. maddesi mucibince metruk mezarlıkları bilcümle hukuk ve vecaibile belediyeye devrine ve Ermeni Cemaati namına Patrik Mesrop Efendi tarafından açılan davanın reddine, ancak temyiz hakkı baki kalmak ve temyiz kararı tasdikinden sonra vaziyet etmeğe 19/6/1932 tarihinde karar verilmiştir. *İstanbul Belediye Mecmuası*, “Surp Agop Davası” S: 94/22, Yıl 8, (Haziran 1932), s. 441.

²⁷⁴ *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1932, s. 2.

²⁷⁵ *Milliyet*, 20 Temmuz 1932, s.1.; *Son Posta*, 20 Temmuz 1932, s. 1.

²⁷⁶ *Cumhuriyet*, 21 Mart 1933, s. 2.

²⁷⁷ *Cumhuriyet*, 17 Ağustos 1933, s. 2.; *Milliyet*, 17 Ağustos 1933, s. 3.

düzenlendikten sonra mahkeme süreci tekrar başlatılmıştır.²⁷⁸ Dava devam ederken İstanbul Belediyesi Surp Agop Ermeni Mezarlığı arazisinde bir mahalle inşa etme planını hayata geçirmiştir.²⁷⁹ Ayrıca belediyenin asri bir mahalle yapmak için mezarlığın haritasını çıkardıktan sonra, arsayı parçalara ayırıp satılığa çıkaracağı basında yer almıştır.²⁸⁰

1935 yılına gelindiğinde İstanbul Belediyesi, Surp Agop Mezarlığı meselesini mahkemeye taşıyan Patrikhane'ye karşı dava açmıştır.²⁸¹ Dava, 1937 yılında nihayete ermiş ve Surp Agop Mezarlığı belediyeye geçmiştir.²⁸² Belediye ile Patrikhane arasında sağlanan uzlaşma ile mezarlık arazisinin içerisinde bulunan kilise ve caddedeki bazı binalar Ermeni Cemaatine bırakıldı. Mezarlığın beşte birine tekabül eden bu kısım için, davada Patrikhane'yi temsil eden Dr. Arşak Sürenyan'a tapusu teslim edilmiştir.²⁸³ Muhittin Bey, 1938 yılında görevden alındıktan sonra Surp Agop Ermeni Mezarlığı arazisi davası tekrar gündeme gelmiş ve 1939 yılında sonuçlanan davada, memuriyet görevini ihmalden dolayı suçlu bulunmuştur. Ardından temyiz sürecine girilen davada Muhittin Bey, avukatı aracılığıyla yaptığı savunmayla cezai hükümde ısrar edilmesinin kanunlara aykırı olduğunu ifade ederek kararın bozulmasını talep etmiştir.²⁸⁴ Surp Agop davası ile ilgili T.C.K.'nın 230. maddesi uyarınca Muhittin Üstündağ'ın 50 lira ağır para cezasına çarptırıldığı beyan edilmiş ancak Üstündağ'ın sabıkası olmadığından dolayı cezanın teciline karar verilmiştir.²⁸⁵

2.6.1.6.3. İSTANBUL ASRİ MEZARLIĞI (ZİNCİRLİKUYU)

İstanbul Belediyesi, 1930 yılında şehrin artan ihtiyaçlarına paralel olarak, bir şehir mezarlığı kurulması için harekete geçmiştir. Öncelikle bir proje hazırlanarak Şişli/Zincirlikuyu'da asri mezarlık için lazım olan 200 dönümlük arsayı satın almak

²⁷⁸ *Cumhuriyet*, 3 Nisan 1934, s. 2.

²⁷⁹ *Cumhuriyet*, 3 Kanunuevvel 1934, s. 2.

²⁸⁰ *Cumhuriyet*, 10 Kanunusani 1935, s. 2.

²⁸¹ *Kurun*, 27 Teşrinisani 1935, s. 4.; *Cumhuriyet*, 27 Teşrinisani 1935, s. 2.

²⁸² *Cumhuriyet*, 13 Mart 1937, s. 6.

²⁸³ *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1937, s. 5.

²⁸⁴ Öner, *Muhittin Üstündağ Davaları*, s. 79.

²⁸⁵ *Tan*, 9 Temmuz 1939, s. 1-10.; *Akşam*, 9 Temmuz 1939, s. 1-10.

için Maliye Vekaletine başvuruldu.²⁸⁶ Belediye, 1932 yılının ağustos ayında Zincirlikuyu’da inşa edilmesi planlanan asri mezarlık için sıhhi tetkikat yaparak uygunluğunu kontrol etmiştir.²⁸⁷ Mezarlığın inşaatına ise 1934 yılının haziran ayında başlanabilmiştir.²⁸⁸ Ayrıca mezarlığa Cendere Bendi’nden su getirilip depolanması da planlanmıştır.²⁸⁹ Şehir mezarlığının tesisinde dikkat çeken bir husus ise defnedilen ölülerin zengin ve fakirler için aynı bölümler tahsis ediliyor olması idi.²⁹⁰ Vali Muhittin Bey, Asri mezarlığın 1934 yılının 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı’nda açılacağı ve ölü gömülmeye başlanacağı bilgisini kamuoyuyla paylaştı.²⁹¹ Fakat mezarlık inşaatı mali yetersizlikten dolayı, bir müddet durduruldu. 1935 yılında, İstanbul Belediyesi’nin Belediyeler Bankası’ndan alacağı borcu tahsil edebilirse inşaatı devam ettirebileceğini ve çalışmanın tamamlanmasının yakın bir gelecekte mümkün olmadığına dair haberler basında yer almıştır.²⁹² 1937 yılın hizmete alınan mezarlığın inşa edildiği bölgenin şehrin merkezine çok yakın bir konumda olması, ilerleyen yıllarda şehir merkezinin buraya kadar uzanacağı düşüncesiyle tepki çekmiştir.²⁹³ Mezarlık arazisinin merkezi bir konumda olmasından dolayı şehrin başka bölgelerinde mezarlık yeri bakılacağı ve Asri Mezarlığa yalnızca büyük şahsiyetlerin gömülmesinin uygun olacağı yönünde gazetelerde haberler görülmüştür.²⁹⁴

2.6.1.7. GAZİ (ATATÜRK) KÖPRÜSÜ

Muhittin Bey döneminde, Unkapanı Köprüsü’nün yıkılarak yerine Gazi Mustafa Kemal’in ismini taşıyacak yeni bir köprü yapılması için İstanbul Şehremaneti tarafından planlama yapılmış ve 1930 yılında inşaatına başlanılması

²⁸⁶ *Milliyet*, 26 Temmuz 1930, s. 3.; *Cumhuriyet*, 26 Temmuz 1930, s. 2.

²⁸⁷ *Cumhuriyet*, 23 Ağustos 1932, s. 5.

²⁸⁸ *Milliyet*, 28 Mayıs 1934, s. 5.; *Son Posta*, 28 Mayıs 1934, s. 2.

²⁸⁹ *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1937, s. 2.

²⁹⁰ *Milliyet*, 14 Haziran 1934, s. 3.; *Cumhuriyet*, 14 Haziran 1934, s. 2.

²⁹¹ *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1934, s. 2.; *Vakit*, 13 Ağustos 1934, s. 3.

²⁹² *Cumhuriyet*, 11 Ağustos 1935, s. 2.

²⁹³ *Cumhuriyet*, 14 Temmuz 1937, s. 1.

²⁹⁴ *Akşam*, 19 Teşrinisani 1937.; *Cumhuriyet*, 19 Teşrinisani 1937, s. 6.

öngörülmüştü.²⁹⁵ Köprü yıkılacak ve yerine çift yönlü tramvay geçişli modern bir köprü yapılacaktı.²⁹⁶ İstanbul Belediyesi tarafından, 1929 yılının başında Beynelminel Mühendisler Birliği'ne köprü için proje tasarlanması talebinde bulunulmuştur. 6 uzmanın sunduğu projeler arasından Muhittin Bey'in seçeceği proje uygulamaya konulacaktı.²⁹⁷ Ancak şehrin dünya ekonomik buhranı ile paralel olarak seyreden mali darboğazı ve kaynak yetersizliği, büyük yatırımların gecikmesini de beraberinde getirmişti. Bunun üzerine şehremaneti, Gazi Köprüsü için 1929 yılında İş Bankası'ndan borç almıştır.²⁹⁸ Ancak inşaat başlanması uzun zaman almıştır. 1935 yılının Ekim ayında 1.585.665 lira 95 kuruşa Alman Jan Hugu Herman'a ihalesi yapılan köprünün yapımında Türk usta ve işçilerinin çalıştırılması ve inşaatın 2,5 yılda tamamlanması şart koşulmuştur.²⁹⁹ Gazi Köprüsü'nün temel atma töreni 29 Ağustos 1936 tarihinde İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Törende Vali Muhittin Bey, İstanbul halkının daha evvelden vermiş olduğu para sayesinde köprünün peşin para ile inşa edilmekte olduğunu belirterek; "Büyük bir teşebbüsün başarılmaya yolundayız. Unkapanı, yeni ve güzel adı ile Gazi Köprüsü'nün yapılması İstanbul hayatında birkaç bakımdan ölçüsüz, şimdiden verilmeyecek kadar büyük ehemmiyet taşımaktadır"³⁰⁰ demiştir. Eski Unkapanı Köprüsü'nün dubalarının sökülerek Eyüp-Sütlüce arasında bir köprü inşa edilmesi düşünülmüş,³⁰¹ fakat yapılan inceleme neticesinde böyle bir köprüye gerek olmadığına karar verilerek, köprünün demir aksamı satışa çıkarılmış ve belediyeye ek gelir sağlanması yoluna gidilmiştir.³⁰² Uzun yıllar kamuoyunu meşgul eden köprü yapımı ile ilgili 1938 yılı sonlarına doğru basında geciktiğine dair çıkan eleştirilere cevaben Muhittin Bey, 1931 yılında Gazi Köprüsü'nün inşaatına başlama girişiminde bulunduklarını ancak köprünün maliyetini iki katına çıkacağı için bunu göze alamadıklarını belirtmiş ve köprüyü peşin para ile inşa ettirmeye karar verdikleri için uzun zaman aldığını ifade etmiştir.³⁰³ Gazi Köprüsü, 29 Ekim 1939 tarihindeki

²⁹⁵ *Cumhuriyet*, 25 Mart 1929, s. 2.

²⁹⁶ *Cumhuriyet*, 1 Teşrinisani 1935, s. 2.

²⁹⁷ *İkdam*, 1 Kanunusani 1929, s. 2.

²⁹⁸ *Cumhuriyet*, 7 Mart 1929, s. 2.

²⁹⁹ *Akşam*, 27 Teşrinievvel 1935, s. 3.; *Cumhuriyet*, 27 Teşrinievvel 1935, s. 2.

³⁰⁰ *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1936, s. 1.; *Tan*, 30 Ağustos 1936, s. 1-8.

³⁰¹ *Cumhuriyet*, 13 Temmuz 1936, s. 2.

³⁰² *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1937, s. 2.

³⁰³ *Cumhuriyet*, 3 Teşrinisani 1938, s. 2.

Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında, dönemin Vali ve Belediye Reisi Dr. Lütfi Kırdar tarafından açılarak hizmete girmiştir.³⁰⁴

2.6.1.8. EMINÖNÜ MEYDANI

1937 yılı sonlarına doğru, Eminönü Yeni Camii'nin etrafının açılarak çevresinin bir meydan halin getirilmesi amacıyla, dönemin Nafia Vekili Ali Çetinkaya ile Vali Muhittin Bey arasında istişare yapılmıştır.³⁰⁵ Eminönü Meydanı'nın genişletilmesi için gereken istimlâke ait proje düzenlenerek Nafia Vekâletine gönderilmiş, tasdik ettirildikten sonra istimlâke başlanmıştır. Söz konusu proje Mimar Henry Prost'un planı dâhilinde vücuda getirilmiştir.³⁰⁶ Nafia Vekâleti, Eminönü Meydanı'nın istimlakı için 700 bin liralık bir kaynak sağlamıştır. İstanbul Belediyesi, kaynağı alarak alandaki bina sahipleri ile istimlâk görüşmelerini yaptı. Ancak Belediyenin bu iş için gerekli olan kaynak ihtiyacı 2 milyon lira idi.³⁰⁷ 17 Ocak 1938 tarihinde TBMM'de kabul edilen 3333 sayılı kanunla, İstanbul Tramvay Şirketinin halktan fazla aldığı paraların şirketten geri alınması ve İstanbul'un imarına tahsis edilmesi sağlanarak Eminönü Meydanı'nın açılması için gerekli tahsisat düzenlenmiştir.³⁰⁸ 1938 yılının şubat ayına gelindiğinde ise istimlâk işlemleri fiili olarak başlatılmış ve İstanbul Evkaf İdaresi uhdesinde bulunan Valide Han'ın yıkılması için İstanbul Belediyesi, 200 bin lira bedel ödemiştir.³⁰⁹ Valide Han, 1938 yılının nisan ayında yıkılarak inşa faaliyetlerine başlanmıştır.³¹⁰ Vali Muhittin Üstündağ, Nafia Vekili Ali Çetinkaya'yı Eminönü Meydanı'na ilk kazmanın vurulması münasebetiyle tebrik etmiştir.³¹¹

³⁰⁴ *Akşam*, 30 Teşrinievvel 1939, s. 3.

³⁰⁵ *Akşam*, 28 Eylül 1937, s. 1.; *Cumhuriyet*, 28 Eylül 1937, s. 1.

³⁰⁶ *Cumhuriyet*, 2 Kanunuevvel 1937, s. 2.

³⁰⁷ *Cumhuriyet*, 28 Teşrinievvel 1937, s. 2.

³⁰⁸ *Resmî Gazete*, 27 Kanunusani 1938, S. 3819.

³⁰⁹ *Cumhuriyet*, 19 Şubat 1938, s. 2.

³¹⁰ *Akşam*, 30 Nisan 1938, s. 4.

³¹¹ *İstanbul Belediye Mecmuası*, "Eminönü Meydanı Genişliyor" S. 163-165, Yıl 14, (Mayıs 1938), s. 799.; *Cumhuriyet*, 30 Nisan 1938, s. 2.

“Büyük eseriniz olan Eminönü Meydanı’nın açılmasına başlanmış dün kiremitlerin alınmasına başlanan Valide Han’ın yıkılması için ilk kazma vurulmuştur. Şehrin şükran ve minnet ile birlikte tebriklerimi sunarım.”

Cumhuriyetin 15. kuruluş yıl dönümünde açılması planlanan³¹² Eminönü Meydanı için merkezi hükümetin mali desteği ile çalışmalar sürdürülmüştür.³¹³ Plan dâhilinde Yeni Camii karşısında bulunan balık pazarı kaldırılarak yerine tramvay durağı yapılması planlanmıştır.³¹⁴ Böylece İstanbul’un en önemli meydanlarından biri olan Eminönü Meydanı, Muhittin Bey döneminde şehre kazandırılmış, meydanın hizmete tam olarak alınması ise Dr. Lütfi Kırdar döneminde gerçekleşmiştir.

2.6.1.9. ÇOCUK BAHÇELERİ

İstanbul Belediyesi, 1929 yılında İstanbul’un kurtuluşunun kutlandığı 6 Ekim tarihinde Gülhane Parkı’nda bir çocuk bahçesi hizmete açmıştır. II. Meşrutiyet devrinde Şehremini Cemil Topuzlu döneminde açılan³¹⁵ Gülhane Parkı’na salıncak, lunapark treni, dönme dolap ve kum havuzu bulunan alanda şehir bandosu ile açılış yapılmıştır. Vali ve Şehremini Muhittin Bey’in yaptığı açılışta yüzlerce çocuk, park açılacağı haberini önceden alarak, açılış kurdelesinin kesilmesini beklemeden alana koşmuştur. Belediye, oldukça rağbet gören çocuk bahçelerinden Bebek, Fatih, Sarıyer, Üsküdar ve Kadıköy’de de açmayı planladığını açıklamıştır.³¹⁶

1933 yılında İstanbul Belediyesi tarafından Sultanahmet Camii ile Ayasofya Camii arasında bulunan alanda bir park tesis edilmiştir.³¹⁷ Daha önceleri, müstakil evlerin ve konakların bahçelerinde oynayan çocukların apartmanların çoğalmasından dolayı, çocuk bahçeleri açılarak bu sıkıntının bir nebze giderilmesi amaçlanmıştır. 1934 yılında Moda’da bir çocuk bahçesi açılmış, 1935 yılına gelindiğinde ise,

³¹² *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1938, s. 2.

³¹³ 1938 yılının ağustos ayında Nafia Vekaleti tarafından Eminönü Meydanı istimlakı için İstanbul Belediyesi’ne 800.000 liralık tahsisat sağlanmıştır. *Cumhuriyet*, 11 Ağustos 1938, s. 2.

³¹⁴ *Cumhuriyet*, 26 Temmuz 1938, s. 2.; *Tan*, 28 Temmuz 1938, s. 2.

³¹⁵ Ziyaoglu, *İstanbul Şehreminleri*, s. 198.

³¹⁶ *Cumhuriyet*, 7 Teşrinievvel 1929, s. 2.

³¹⁷ *İstanbul Belediye Mecmuası*, “Tarihi Abideler Ortasında Yeni Bir Park”, S. 106-107, Yıl 9, (Haziran-Temmuz 1933), s. 876.

İstanbul Belediyesi tarafından Aksaray, Bozdoğan, Nişantaşı, Fındıklı ve Haliç'te birer çocuk bahçesi daha açılması planlanmıştır.³¹⁸ Vali Muhittin Bey, ilerleyen yıllarda çocuk bahçelerinin sayısının arttırılmasında öncü olmuş ve 1936 yılında da açılacak yeni yerlerin müjdesini vermiştir.³¹⁹ Muhittin Bey'in açıklamasından sonra belediyenin ilkokul bahçelerinden istifade ederek hazırladığı çocuk bahçelerinden, şehrin muhtelif yerlerinde açılmaya devam edilmiştir. Sabah saat 9.00 ile akşam saat 17.00 arasında açık tutulan çocuk bahçelerinden 1936 yılında 15 tane açan³²⁰ İstanbul Belediyesi, 1937 yılında biri Cihangir'de,³²¹ diğerleri şehrin muhtelif yerlerinde 10 çocuk bahçesinin daha tesisine karar vererek ekipman siparişlerinde bulunmuştur.³²²

2.6.2. SOSYAL VE KÜLTÜREL FAALİYETLER

2.6.2.1. SAĞLIK VE SOSYAL YARDIMLAR

İstanbul, yıllar süren savaşlar esnasında kolera, verem ve tifo gibi birçok salgın hastalıkla karşı karşıya kalmıştı. Hastanelerin ve tedavi imkânlarının yetersizliği ciddi boyuttaydı. Cumhuriyet'in ilanından evvel her şehirde bir Gureba Hastanesi bulunmaktaydı. Cumhuriyet'in ilanından sonra ise Memleket Hastanesi veya Belediye Hastanesi adı verilen hastaneler bulunmakta ve halka ücretsiz hizmet veren bu hastanelerin idareleri mahalli idarelere devredilmiş vaziyetteydi.³²³ Ayrıca Muhittin Bey'den önceki İstanbul Şehremini Emin Bey'in bir doktor olması sağlıkla ilgili yatırımlarda müspet etkiye sahip olmuştur.³²⁴ 1926 yılında Haseki Kadınlar Hastanesi'nin cerrahi kısmı kaloriferli olarak hizmete alınmış, 1920 yılında yanan doğumhanesi de yeniden inşa edilmiştir.³²⁵ Şehrin başta gelen meselelerinden biri

³¹⁸ *Akşam*, 16 Temmuz 1935, s. 3.

³¹⁹ *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1936, s. 2.

³²⁰ *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1936, s. 2.

³²¹ *Son Posta*, 2 Kanunuevvel 1937, s. 10.

³²² *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1937, s. 2.

³²³ İlhan Tekeli, *Türkiye'nin Sağlık Tarihi Bağlamı İçinde 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ve Cumhuriyetin Sağlık Sorununa Yaklaşımı*, (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2010), s. 51.

³²⁴ Dere, *Emin Erkul Bey*, s. 161-162.

³²⁵ Ali Suat, "İstanbul Şehremanetinin Üç Yıllık İcraatına Dair", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, S. 59, Yıl 5, (Temmuz 1929), s. 365.

olan verem hastalığı ile mücadele adına 1927 yılında Veremle Mücadele Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyetin temsilcileri, İstanbul Belediyesi'ne müracaat ederek Eyüp dispanserinin üst katının veremle mücadele dispanserisi olarak tahsisini talep etmişlerdir. Muhittin Bey döneminde veremle mücadeleye tahsis edilen bu dispanser Türkiye'nin ilk verem dispanserisi addedilmektedir.³²⁶ Ayrıca 1929 yılında alınan bir kararla İstanbul hudutları dâhilindeki tüm tren, vapur ve limanlarda ilk yardım çantası bulundurulması zorunlu kılınmıştır.³²⁷

Cumhuriyet'in ilk yıllarında verem hastalığı başta olmak üzere salgın hastalıklar, henüz tedavi imkânlarının gelişmediği bir evrede ciddi bir problem halini almıştı. Kamuoyunda İstanbul Belediyesi tarafından bir verem hastanesinin inşa edilmesi konusunda talepler vardı. 1929 yılında *Cumhuriyet* gazetesi Başyazarı Yunus Nadi, İstanbul'da henüz bir verem hastanesinin açılmadığını ve her yıl on binlerce kişinin bu hastalıktan dolayı hayatını kaybettiğini yazmıştır. Nadi, Belediye'nin temel sorunların giderilmesi için çaba sarf etmesi gerekirken, Taksim'de bir konservatuar binası inşa etme planını ise eleştirmiştir.³²⁸ Ayrıca, İstanbul Belediyesi'nin İspanya'nın Sevilla şehrinde yapılan Beynelminel Şehircilik Kongresi'ne katılan heyetinin, kongre sonrasında Avrupa'da Paris, Viyana ve Berlin şehirlerini de ziyaret edecek olması da basında eleştiri konusu olan bir başka husustu. İstanbul'da henüz bir verem hastanesi dahi yokken böyle bir masraf yapılması doğru bulunmamıştı.³²⁹ Senede 37.000 kişinin öldüğü verem hastalığı ile ilgili Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, 1930 yılı şubat ayında yaptığı bir açıklamada; "Veremle mücadelede hastane açmak bir zarurettir" açıklamasında bulunmuştur.³³⁰ Bütün bu eleştiriler ve Cumhurbaşkanı'nın beyanından sonra Muhittin Bey, basına yaptığı bir açıklamada verem hastanesinin yapımı için bir yıldır uygun arsa aradıklarını, ancak henüz bulamadıklarını beyan etmiştir.³³¹ Yıldız Sarayı'nın bahçesine İstanbul Belediyesi tarafından bir verem hastanesi yapılacağına dair bilgiye istinaden Sıhhi ve Sosyal Muavenet Vekili Dr. Refik Saydam tarafından

³²⁶ *İstanbul Belediye Mecmuası*, "Veremle Mücadele", S. 82/10, Yıl 7, (Haziran 1931), s. 376-378.

³²⁷ *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1929, s. 2; *Milliyet*, 17 Temmuz 1929, s. 3.

³²⁸ *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1929, s. 1.

³²⁹ *Cumhuriyet*, 9 Nisan 1929, s. 1.

³³⁰ *Cumhuriyet*, 18 Şubat 1930, s. 6.

³³¹ *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1930, s. 1.

Muhittin Bey'e bir mektup yazılmış ve bu fikirden vazgeçilerek başka bir arsa aranması istenmiştir.³³² Nihayetinde 1930 yılının eylül ayında Cerrahpaşa Hastanesi'ne ek olarak inşa edilen 200 yataklık binanın 75 yataklık kısmı verem hastalarını tedavi etmek için tahsis edilmiştir.³³³ Bu yatırım veremle mücadele noktasında bir nebze ilerleme kaydedildiği intibasını doğurmuştur. 1927-1930 yılları arasında inşa edilen dâhiliye binası ile Cerrahpaşa Hastanesi'nin yatak kapasitesi 110'dan 250 adete çıkarılmıştır.³³⁴

Ayrıca 1930 yılında sinema ve tiyatrolarda sigara içmek yasaklanmıştır. Yasağa uymayanlara belediye tarafından ceza kesilmesi kararlaştırılmıştır.³³⁵ 1932 yılında İstanbul Belediyesi bünyesinde, Sıhhat Murakabe Merkezi kurularak, uzman bir hekim, hemşire ve ebelerden mürekkep bir kadronun, İstanbul'da bilhassa yoksul durumda olan hastaları evlerinde ziyaret etmeleri sağlanmış, böylece dezavantajlı durumdaki kişilerin tıbbi muayene hizmetlerine erişmesine imkân sağlanarak evde sağlık ve bakım hizmeti geliştirilmiştir.³³⁶ İstanbul Belediyesi'nde Cemil Topuzlu döneminde açılan Bakterioloji Kurumu ise, merkezi hükümet tarafından Ankara'ya nakledildiği için 1933 yılında yeni bir Bakterioloji Kurumu ihdas edilmiştir.³³⁷

İstanbul Belediyesi'nin halk sağlığı ile ilgili yaptığı diğer bir girişim de I. Dünya Savaşı esnasında bir süre özel hizmet verdikten sonra kapanan Üsküdar Zeynep Kâmil Hastanesi'nin 1933 yılında Muhittin Bey döneminde yeniden hizmete açılmasıdır. Zeynep Kâmil Hanımefendi'nin İstanbul Belediyesi'ne hediye ettiği hastane, 25 Temmuz 1933 yılında açılarak 40 yatak kapasitesi ile hizmet vermeye

³³² Dr. Refik Saydam'ın Vali Muhittin Bey'e yazdığı mektup: "Verem Hastaneleri hakkındaki tasavvurundan bahsedilirken bunlardan birinin Yıldız Sarayı'nda açılması mukarrer olduğu da zikrediliyor. Yıldız Sarayı gerek binasının ve gerek sair tesisatının şekil itibariyle bir verem hastanesine mahsus sıhhi vasıf şartları haiz olmadığı gibi, bu şartlara uygun bir hâle getirilmesi için de pek büyük masraflara ihtiyaç olacaktır. Bunun için de Saray'ın ve bahçelerinin, umuma mahsus herhangi bir müessese hâlinde kalması ve verem hastanesinin burada tesisinden sarfınazar edilerek başka munasip bina aranması daha muvafıktır fikrindeyim." Aldan, *Mülki İdare Amirleri*, s. 210.

³³³ Ergin, *İstanbul Mahalli İdaresi*, 60.; *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1930, s. 1.; *İstanbul Belediye Mecmuası*, "Cerrahpaşa Hastanesi İkinci Pavyonunun Küşat Resmi", S. 73/1, Yıl 7, (Eylül 1930), s. 18.

³³⁴ *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1936, s. 1-2.

³³⁵ *Cumhuriyet*, 10 Teşrinievvel 1930, s. 2.

³³⁶ Ergin, *İstanbul Mahalli İdaresi*, s. 62.

³³⁷ BCA Fon Kodu 30-18-1-2, Yer Bilgisi 34-11-1, 20.02.1933. İstanbul Belediyesi'nin yaptırdığı Şehir Bakterioloji Hanesi için alet, ilaç ve kimyevi madde ithali; Ergin, *İstanbul Mahalli İdaresi*, s. 59.

başlamıştır. Hastanenin açılışında Vali ve Belediye Reisi Muhittin Bey; “Umumi meclis azalarının gayretiyle mali imkânsızlıklara rağmen hastaneyi açmaya muvaffak olduklarını” beyanında bulunmuştur.³³⁸ Yine bu dönemde Kasımpaşa, Eyüp, Üsküdar ve Kadıköy’de üçer yataklı dört adet dispanser açılmıştır. 1933 yılında İstanbul’da devletin kontrolünde bulunan 8 hastane bulunuyordu. Toplam yatak kapasiteleri 2270 adet idi. İstanbul Belediyesi’nin ise 6 hastanesi vardı ve bunların yatak kapasitesi ise 1075 idi.³³⁹ Ancak tıbbi imkânlar, dönemin şartları içinde oldukça yetersiz olarak görülmektedir. Nitekim sağlık yatırımlarına gerekli tahsisi sağlamak için İstanbul Belediyesi, 1935 yılında telefon şirketinin halktan fazla aldığı parayı alarak bir hastane pavyonu inşa etme kararı almıştır.³⁴⁰ Ayrıca şehirde salgın durumunda olan tifo vakalarında belediyenin ihmali olduğu hakkında basında şayialar yer almıştır.³⁴¹ Nitekim Muhittin Bey görevden alındıktan sonra Sıhhiye Vekâleti, hakkında tifo salgını ile mücadelede yetersiz kaldığına dair eleştiride bulunmuştur. İstanbul’da tifo salgını esnasında, Sıhhiye Vekâleti tarafından önleyici tedbirler almakla vazifelendirilen Muhittin Bey’in, görevden ayrıldıktan sonra Sıhhiye Vekâleti’ne o dönemde konu ile ilgili cevap dahi vermediği ve kendisine verilen dört bin lirayı alarak Avrupa’ya gittiğine dair suçlamalar yapılmıştır.³⁴²

İstanbul’da halkın büyük bir kısmı yoksul durumdaydı. Halkın gelir düzeyi, uzun savaş ve işgal yıllarının ardından kötüleşmiş, yaşanan iâşe sıkıntısı ve hayat pahalılığı ciddi boyutlara varmıştı.³⁴³ Yoksullukla mücadele adına belediye tarafından yardım cemiyetlerine mütemadiyen maddi yardımda bulunulmuştur. Ayrıca 1929 yılında Muhittin Bey ve Cemiyet-i Umumiye-i Belediye üyeleri 20.000

³³⁸ *İstanbul Belediye Mecmuası*, “Zeynep Kâmil Hastanesi’nin Açılması”, S. 106-107, Yıl 9, (Haziran-Temmuz 1933), s. 876.; *Akşam*, 25 Temmuz 1933, s. 2.; *Cumhuriyet*, 25 Temmuz 1933, s. 1.

³³⁹ *İstanbul Belediye Mecmuası*, “İstanbul Sağlık Kurumunun Son Görünüşü”, S. 123-124, Yıl 11, (Teşrinisani-Kanunuevvel 1934), s. 169-182.

³⁴⁰ *Cumhuriyet*, 5 Kanunusani 1935, s. 2.

³⁴¹ *Cumhuriyet*, 9 Ağustos 1931, s. 2.

³⁴² *Cumhuriyet*, 3 Kanunuevvel 1938, s. 9.

³⁴³ Bu dönemde halk içerisinde yaşamını idame ettiremeyen vatandaşlar arasında trajik intihar vakaları da yaşanmaktaydı. Kızıltoprak’ta 37 yaşındaki işsiz bir vatandaş, sefaletten evin bahçesine asıp intihar etmiştir. *Cumhuriyet*, 29 Mart 1929, s. 3. Başka bir vatandaş ise, kış mevsiminde Haydarpaşa-Sarayburnu seferini yapan vapurdan elbiselerini çıkarıp atlayarak intihar etmiştir. Elbiselerinden, üzerinde hiç parası olmadığı ve hüviyet varakasından da malûl gazi olduğu anlaşılmıştır. Söz konusu haber; “Bir Malûl Gazi Sefalet Yüzünden İntihar Etti” başlığıyla verilmiştir. *Cumhuriyet*, 15 Kanunuevvel 1929, s. 4.

lira tutarındaki ikramiyelerini muhtaç kimselere bağışlama kararı almışlardır.³⁴⁴ Aynı yıl İstanbul Belediyesi, okullarda fakir çocuklara yemek verilmesi için Kızılay'a 2000 lira vermiştir.³⁴⁵ Bunun yanı sıra Ayasofya Camii etrafındaki medreseler İstanbul Belediyesi tarafından kimsesiz çocukların barınması için yurt haline getirilmiştir.³⁴⁶ Ancak 1929 yılının haziran ayından faaliyete geçen yurt, yaz ayları münasebetiyle pek rağbet görmemiş, polis tarafından kimsesizlerin yurda sevk edilmesine kararı verilmiştir.³⁴⁷ Yeni tesis edilen İstanbul Umumi Meclisi de sosyal yardımlarla ilgili birçok tahsisat yapmıştır.³⁴⁸ Edirnekapı Çocuk Bakım Evi ve Beykoz Fukaraperver Cemiyetleri de İstanbul Belediyesi'nin bu dönemde destek sağladığı cemiyetler arasında bulunmaktadır.³⁴⁹

2.6.2.2. ŞEHİR TİYATROSU

“Güzellikler evi” anlamına gelen Darülbedayi'nin, 1914 yılında Şehremini Cemil Topuzlu tarafından kurulmuştur.³⁵⁰ 1916'da “Çürük Elma” adlı ilk temsil oyunun sergileyen Darülbedayi, imkânsızlıklar içerisinde geçen on yılın ardından 1926'da dağılma sürecine girmiştir. Muhittin Bey, Cumhuriyet idaresinin sanata ve sanatçıya verdiği önemin bir tezahürü, olarak tiyatronun gelişimi ve yeniden canlanması için büyük emek harcamış ve desteğini esirgememiştir.³⁵¹ Nitekim Türk Tiyatro Himaye Cemiyeti'nin etkinliklerine katılmış ve daima desteklemiştir.³⁵² 1926 yılında Muhittin Bey'in yakın alaka göstermesiyle, belediye meclisi üyelerinden müteşekkil bir denetleme kurulunun, yaptığı görüşmeler sonucunda Darülbedayi'nin, Cemiyet-i Belediye-i Umumiye kararıyla, İstanbul Belediyesi'ne bağlı bir şehir

³⁴⁴ *Cumhuriyet*, 2 Temmuz 1929, s. 1.

³⁴⁵ *Cumhuriyet*, 13 Teşrinievvel 1929, s. 2.

³⁴⁶ *Milliyet*, 31 Mayıs 1929, s. 3.; *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1929, s. 2.

³⁴⁷ *Cumhuriyet*, 18 Haziran 1929, s. 2.

³⁴⁸ İBBKA, Meclis Müdürlüğü. 157/181, 14.05.1931.

³⁴⁹ *İstanbul Belediye Mecmuası*, “İstanbul'da İçtimai Yardım Müesseseleri”, S. 82/10, Yıl 7, (Haziran 1931), s. 289-392.

³⁵⁰ Özdemir Nutku, *Atatürk ve Cumhuriyet Tiyatrosu*, (Ankara: Kaynak Yayınları, 2018), s. 54.

³⁵¹ Tahsin Konur, “Cumhuriyet Döneminde Devlet-Tiyatro İlişkisi”, *Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. 31, S. 1-2 (Şubat 2018), s. 309.

³⁵² *Cumhuriyet*, 5 Teşrinievvel 1926, s. 1.; Bkz. Ek-1.

kuruluşu olarak kurumsallaşması sağlanmıştır.³⁵³ Muhittin Bey'in döneminde, tiyatronun ihyası ve gelişimi adına yapılan faaliyetler neticesinde, 1927-1930 yılları İstanbul'da tiyatronun "ilk disiplinli ve düzenli dönemi" olarak değerlendirilmiştir.³⁵⁴ Sanatçı kadrosu genişletilerek ülke çapında turneler yapılmış, yurt dışından sanatçılar getirilerek tiyatronun geliştirilmesi için girişimlerde bulunulmuştur. 1933 yılında İstanbul Umumi Meclisi'nde darülbedayi bütçesinin müzakere edildiği sırada, azalardan Cevdet Kerim Bey söz alarak, darülbedayinin şehir tiyatrosu olduğunu, dolayısıyla adının bundan sonra "Şehir Tiyatrosu" olarak değiştirilmesi gerektiğini teklif etmiştir. Meclis tarafından uygun bulunan teklif kabul edilmiş ve Darülbedayi ismi tarihe karışmıştır.³⁵⁵

2.6.2.3. KONSERVATUAR VE ŞEHİR BANDOSU

Darülelhan adı ile bilinen ilk konservatuar, Osmanlı devrinde ihdas edilen ve yalnızca Türk musikisi eğitimi verilen bir kurumdu. Cumhuriyet döneminde, Maarif Vekaletinin 10 Aralık 1926 tarihli tebligatıyla İstanbul Şehremaneti'ne bağlanan konservatuarda Türk musikisi yasaklanmış 1927 yılı itibariyle yalnızca Batı müziği eğitimi verilen bir kurum olmuştur. Ancak Muhittin Bey'in gayretleri sonucu konservatuar kadrosundaki musiki uzmanlarından oluşan Tasnif ve Tertip Heyeti ile kurulan Türk Musikisi İcra Heyeti, kısıtlı imkanlarla da olsa çalışmalarını sürdürmüştür.³⁵⁶

1929 yılında *Cumhuriyet Gazetesi*'ne verdiği bir demeçte Muhittin Bey; "Konservatuar, memleketin musiki zevkine hizmet eden bir müessesedir. Şimdi bir operet, sonra da bir opera vücut bulacaktır. Bu başladığı günden itibaren 20 sene sonra kâmil bir netice verecek bir teşebbüs olacaktır"³⁵⁷ demiştir. Konservatuarın

³⁵³ Hasan Ersel ve Diğerleri, "Darülbedayi'den Şehir Tiyatrosu'na", *Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-1940)*, c. I (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002), s. 83.

³⁵⁴ Nutku, *Cumhuriyet Tiyatrosu*, s. 56. 1930-1946 yılları arası ise Şehir Tiyatroları için "gelişim dönemi" olarak addedilmiştir. Nutku, s. 56-57.

³⁵⁵ *Cumhuriyet*, 17 Mart 1933, s. 2.; *Vakit*, 17 Mart 1933, s. 8.

³⁵⁶ Gönül Paçacı, "Belediye Konservatuarı" *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. II. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994), s. 141-142.

³⁵⁷ *Cumhuriyet*, 24 Nisan 1929, s. 2.

ihyası için 1929 yılında Vilayet Umum Meclisi, şehremanetine konservatuar için 100.000 lira tahsisat vermiştir.³⁵⁸ 1927 yılında İstanbul Şehremaneti'ne bağlı olarak yeniden hayat bulan konservatuar,³⁵⁹ Darülaceze'deki çocukların eğitime alınmasıyla 1935 yılında ilk mezunlarını vermiştir. Konservatuarda yedi yıl eğitim görerek yetişen sanatkârlar, belediye bünyesinde üç yıl mecburi hizmetin ardından serbest çalışma imkânına sahiptiler. Konservatuarın kurucusu ve çocukların manevi babası olarak görülen Muhittin Bey, 23 Kasım 1935 tarihinde yapılan mezuniyet törenine katılmıştır. Törende, Vali ve Belediye Reisi Muhittin Üstündağ'a hitaben Konservatuar Direktörü Yusuf Ziya düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir.³⁶⁰

“...Bundan sekiz yıl evvel Şehzadebaşı'ndaki tahta konakta bizden bir şehir fanfarı (orkestra) istediniz, kaldırılmış bir müessesenin kırık dökük sazları ile darülacezede perişan kalmış çocukları elimize verdiniz, yalnız bize şevk ve kuvvet verdiniz. ...Çocuk kurtarılır, yetiştirilir. Bu hemen çok defa yapılan işlerdir. Fakat onları hem kurtarmak hem de sanatkâr olarak yetiştirmek çok üstün bir muvaffakiyet; Üstündağ'ın ve Belediyemizin muvaffakiyetidir.”

Muhittin Bey ise ardından kürsüye gelerek şu konuşmayı yapmıştır:

“Çocuklarım; sizi bugünkü halinizle görmekle ne kadar sevindiğimi tahmin edemezsiniz. Sizi ve arkadaşlarınızı hayatta kimsesiz olarak ele aldığım zaman hakiki çocuklarım gibi göğsüme bastım. Sizinle iftihar ediyorum. Siz bu işi yaparken memlekete, inkılâbımıza hizmet edecek birer sanatkâr olarak yetişmiş oldunuz. Sizi tebrik ederim, hayatta da muvaffakiyetler dilerim.”

İstanbul Belediyesi, ayrıca musikiye ilgi ve yeteneği olan fakat imkânları el vermediği için konservatuara devam edemeyen talebeler için de bir yatılı bölüm ekleme kararı almış ve bütçeden bunun için tahsisat koymuştur.³⁶¹ İstanbul'da Muhittin Bey döneminde teşkil edilen sanatsal yeniliklerden biri de Şehir Bandosu'dur.³⁶² Kuruluşundan 1934 yılına kadar musikiye yeteneği olan talebelerden

³⁵⁸ *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1929, s. 2.; *Milliyet*, 26 Nisan 1929, s. 3.

³⁵⁹ Mahmut Ragıp, “Şehir İdareleri ve Musiki Hareketleri”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, S. 76/4, Yıl 7, (Kanunuevvel 1930), s. 141.

³⁶⁰ *Cumhuriyet*, 24 Teşrinisani 1935, s. 4

³⁶¹ *Cumhuriyet*, 8 Şubat 1936, s. 2.; *Kurun*, 8 Şubat 1936, s. 3.

³⁶² Ergin, *İstanbul Mahalli İdaresi*, s. 69.

teşekkül etmekteydi. Ancak bu tarihten sonra bandonun şehir orkestrası haline getirilmesi kararlaştırılmış ve kadroya dışarıdan sanatkarların da eklenmesiyle orkestra, halka sık sık konserler vermeye başlamıştır.³⁶³

2.6.2.4. ÇOCUK TİYATROSU VE OPERET

Erken Cumhuriyet Dönemi, kültür ve sanat alanında yapılan çalışmaların ivme kazandığı bir dönemi ifade etmektedir. İstanbul, Osmanlı Devleti'nden bu yana kültür ve sanata dair tüm yeniliklerin mekânı olmuştur. Cumhuriyet devrinde de İstanbul bu alandaki müstesna konumunu korumayı başarmış ve ülkede bu alanda yapılan birçok girişimin öncüsü olmuştur. Bilhassa Muhittin Bey döneminde kültür ve sanat alanında birçok ilke imza atılmıştır. Sanata ve sanatkâra verdiği değerle bilinen Muhittin Bey, zaman zaman eleştiri oklarının da hedefi olmuştur.³⁶⁴ Bu dönemde, İstanbul Belediyesi bünyesinde tiyatro ve konservatuarın yeniden ihya edilmesinin dışında çocuk tiyatrosu, şehir bandosu ve bir operet teşkil edilmiştir. İstanbul Belediyesi, 1929 yılında Darülbeyti bünyesinde bir operet kısmı tesisine karar vermiştir.³⁶⁵ 1931 yılına gelindiğinde ise, Muhittin Bey'in riyasetinde operet kurulması için bir komisyon oluşturulmuş ve çalışmalara başlanmıştır. Komisyonun, operetin kurulması ile ilgili çalışmayı, şehir bandosu ile birlikte yürütmesine karar verilmiştir.³⁶⁶ Ayrıca, İstanbul Belediyesi tarafından Şehir Tiyatroları bünyesinde bir çocuk tiyatrosu açılması planlanmış ve 1935 yılının ekim ayı itibarıyla faaliyete geçmiştir³⁶⁷. Bu süreçte, İstanbul Umumi Meclisi tarafından Tepebaşı'ndaki Asri Sinema binası Şehir Tiyatroları kullanımına tahsis edilmiştir.³⁶⁸

2.6.2.5. GAZİ HEYKELİ VE TAKSİM CUMHURİYET ANITI

³⁶³ *Cumhuriyet*, 29 Kanunusani 1934, s. 2.

³⁶⁴ *Tan* gazetesi tarafından gündeme taşınan bir iddiada, Muhittin Bey'in Kadıköy'de Çingirli Bağı olarak bilinen bölgedeki şahsi arsasına Bizans devrinden kalma tarihi sütunlarının belediye memurları tarafından taşındığı belirtilmiş ve bu durum sert bir biçimde tenkit edilmiştir. *Tan*, 31 Kanunuevvel 1937, s. 1-7. Muhittin Bey ise, bir gün sonra basına verdiği demeçte söz konusu tarihi eserleri bir müzayedede satın aldığını ifade ederek haberi tezip etmiştir. *Son Posta*, 1 Kanunusani 1938, s. 1-17.

³⁶⁵ *Cumhuriyet*, 24 Mart 1929, s. 2.; *Milliyet*, 24 Mart 1929, s. 3.

³⁶⁶ *Cumhuriyet*, 25 Mart 1931, s. 2.

³⁶⁷ *Cumhuriyet*, 10 Ağustos 1935, s. 2.; *Tan*, 10 Ağustos 1935, s. 2.; Nutku, *Cumhuriyet Tiyatrosu*, s. 57.

³⁶⁸ İBBKA, Meclis Müdürlüğü, 116/364, 9.11.1936.

Cumhuriyetin ilanının ardından, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in heykelleri şehir meydanlarına dikilmeye başlanmıştır. 3 Ekim 1926 tarihinde Sarayburnu'nda açılan ve Viyanalı Kripel isimli bir sanatkâra yaptırılan Gazi Mustafa Kemal heykeli, İstanbul'da ve Türkiye'de ilk olma unvanına sahiptir.³⁶⁹ 45.230 lira harcanan ve tunçtan yapılan heykel,³⁷⁰ Şehremini Emin Bey döneminde inşa edilmiş, Muhittin Bey'in şehreminliği döneminde açılmıştır.³⁷¹ Muhittin Bey, heykelin açılış konuşmasında şu ifadeleri kullanmıştır.³⁷²

“Bu heykel, şehitlerin istikamı, cehl ve taassubun bi eman ve muzaffer düşmanı, inkılâp ve teceddüdümüzün timsali ve hamisi, dâhili ve harici emniyetimizin en kuvvetli zamanıdır. Vatana teveccüh edebilecek yabancı tecavüzlere karşı Türk milleti, en büyük müdafaa kuvvetini bu timsal-i şehametden alacaktır. Mustafa Kemal artık bir şiar ve bir bayraktır. Türk Milletinin, Türk ruhunun, Türk dehasının timsal-i müşahhasıdır.”

Muhittin Bey döneminde yapılan önemli abidelerden bir tanesi de Taksim Cumhuriyet Anıtı'dır. 1927 yılında yapımına başlanan Taksim Cumhuriyet Anıtı,³⁷³ İtalyan sanatkâr Kanonika'ya yaptırılmıştır. Abidenin yapımı için İstanbul Belediyesi tarafından 100.000 lira sarf edilmiştir.³⁷⁴ Şehremaneti'nin öncülüğünde İstanbul şehrinin bir minnet ifadesi ve armağanı olarak inşa edilen anıt, 8 Ağustos 1928 tarihinde büyük bir merasim ile dikilmiştir.³⁷⁵

2.6.2.6. İNKILÂP MÜZESİ VE KÜLTÜREL FAALİYETLER

³⁶⁹ Osman Nuri Ergin, *Cumhuriyet ve İstanbul Mahalli İdaresi*, (İstanbul: İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş., 1933), s. 21.; Rakım Ziyaoglu, *Yorumlu İstanbul Kütüğü*, (İstanbul: Türkiye Turing Kulübü, 1985), s. 67.

³⁷⁰ Ali Suat, “İstanbul Şehremanetinin Üç Yıllık İcraatına Dair”, s. 365-367.

³⁷¹ Ergin, *İstanbul Mahalli İdaresi*, s. 21.

³⁷² *Cumhuriyet*, 4 Teşrinievvel 1926, s. 1.

³⁷³ Ali Suat, “Şehremaneti'nin Üç Yıllık İcraatı”, s. 366.

³⁷⁴ Ergin, *İstanbul Mahalli İdaresi*, s. 21.

³⁷⁵ Ziyaoglu, *İstanbul Kütüğü*, s. 68.; *Cumhuriyet*, 9 Ağustos 1928, s. 1.

İstanbul Belediyesi'nin Muhittin Bey döneminde İstanbul'da yaptığı girişimlerden biri de İnkılap Müzesi'nin kurulmasıdır. Gazi Mustafa Kemal'in İstanbul'da Millî Mücadele başlamadan evvel ikamet ettiği Şişli Halaskâr Gazi Caddesi'nde bulunan 3 katlı ahşap ev, 1925 yılında Tahsin Özer adlı bir Türk tarafından satın alınmış ve Atatürk'ün 1919 yılında burada yaşadığına dair bir levha konulmuştur.³⁷⁶ İstanbul Belediyesi, evi 40.000 liraya satın alarak İnkılâp Müzesi yapmaya karar vermiştir.³⁷⁷ Muhittin Bey'in riyasetinde kurulan bir heyet tarafından yürütülen faaliyetlerin yıllarca sürmesine karşın müze faaliyete geçirilememiş, çalışmalar ancak Dr. Lütfi Kırdar döneminde tamamlanabilmiş ve 15 Haziran 1942'de açılışı yapılmıştır.³⁷⁸ Muhittin Bey döneminde faaliyete geçen bir yenilik ise İtfaiye Müzesi'dir. İstanbul'da itfaiye teşkilatını ilk tesis edildiği 1717 yılında beri kullanılmış olan yangın söndürme aletleri; tulumbacıların itfaiye zabıt ve neferlerinin, belediye itfaiye memurlarının, kıyafetleri hem tablolarla hem de mankenler giydirilmek suretiyle teşhir edilen müze, 26 Eylül 1931 tarihinde açılışı yapılarak hizmete girmiştir.³⁷⁹

Tarihi ve kültürel değerlerin korunması noktasında yapılan çalışmalardan biri ise Mimar Sinan'ın türbesinin tanzim edilmesidir. İstanbul Belediyesi, Muhittin Bey döneminde Mimar Sinan'ın türbesini düzenlemiştir.³⁸⁰ Yerebatan Sarayı da Muhittin Bey döneminde İstanbul Belediyesi tarafından satın alınmış ve modern bir hale getirilmesi kararlaştırılmıştır.³⁸¹ Ayrıca Beykoz Çubuklu'da bulunan Hidiv Köşkü yine İstanbul Belediyesi tarafından 1937 yılında satın alınmıştır.³⁸² 1937 yılında Başvekil Celal Bayar, İstanbul'u ziyaret ettiğinde Muhittin Bey'e talimat vermiş, 27 Eylül 1938 tarihinin Preveze Deniz Zaferi'nin 400. yıldönümü olması münasebetiyle, Barbaros Hayrettin Paşa'nın anılması ve Preveze Deniz Zaferi'nin kutlanması için çalışmalar yapılması talimatını vermiştir. Muhittin Bey öncülüğünde çalışma yapan komisyon, Barbaros'un türbesinin tanzim edilmesi ve türbenin deniz kenarına kadar

³⁷⁶ *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, "Büyük Gazi ve İnkılap Müzesi", S. 57, Yıl 5, (Mayıs 1929), s. 320.

³⁷⁷ Ergin, *İstanbul Mahalli İdaresi*, s. 72.; Ziyaoğlu, *Yorumlu İstanbul Kütüğü*, s. 69.

³⁷⁸ *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1942, s. 1.

³⁷⁹ *İstanbul Belediye Mecmuası*, "İtfaiye Müzesinin Açılması", S. 85/13, Yıl 8, (Eylül 1931) s. 40.

³⁸⁰ *Cumhuriyet*, 19 Ağustos 1931, s. 2.

³⁸¹ *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1937, s. 2.

³⁸² *Cumhuriyet*, 19 Mayıs 1937, s. 2.

açılarak etrafının bir park haline getirilmesi için gerekli çalışmayı yapmıştır.³⁸³ 1938 yılında büyük bir merasim tertip edilmiş ve Preveze Deniz Zaferi kutlanmıştır.³⁸⁴

2.6.2.7. TÜRK YÜRÜYÜCÜLÜK, DAĞCILIK VE KIŞ SPORLARI KULÜBÜ

Muhittin Bey, Türkiye’de dağcılık sporunun gelişiminde öncü isimlerden biridir. Tatillerinde sık sık Uludağ’a kayak yapmaya giden Muhittin Bey, Uludağ’a yaptığı bir ziyarette bayram tatilini kayak sporu yaparak geçirmiş ve burada gazetecilere dağcılık sporunun gelişimi için bir kulüp kurulması noktasında elinden gelen desteği vereceğini söylemiştir. Bu açıklamadan sonra icraata geçilmiş ve 29 Kasım 1933 tarihinde Muhittin Bey’in öncülüğünde Türk Yürüyücülük, Dağcılık ve Kış Sporları Kulübü kurulmuştur.³⁸⁵ İstanbul Umumi Meclisi’nin 16 Kasım 1933 tarihli toplantısında alınan kararla Taksim’deki metruk durumda bulunan Eldorado Gazinosu ilk kulüp binası olarak tahsis edilmiştir.³⁸⁶ Muhittin Bey’in kızı Günseli Üstündağ da kayak sporu ile oldukça ilgilenmiş ve kayak sporcularının İstanbul’dan Uludağ’a yaptıkları gezilere katılmıştır.³⁸⁷ Muhittin Bey’in himayesinde çalışmaları yürütülen kulüpte kardeşi Hikmet Üstündağ ise, yönetim kurulu üyesi olarak görev almıştır.³⁸⁸ Ayrıca kulübün bünyesinde, “Muhittin Üstündağ Çelenç Kupası” adıyla ulusal çapta bir tenis turnuvası düzenlenmiştir.³⁸⁹ Kulüp, ülkenin birçok bölgesinde dağcılık faaliyetlerinde bulunmuş ve yurt dışından uzmanları ağırlayarak dağcılık sporunun gelişimine katkı sağlamıştır.³⁹⁰

2.6.2.8. İSTANBUL TANITIMI VE İLK FESTİVAL

³⁸³ *İstanbul Belediye Mecmuası*, “Şehir İşlerine Ait Muhtelif Haberler”, S. 166-168, Yıl 14, (Ağustos 1938), s. 903.

³⁸⁴ *Akşam*, 28 Eylül 1938, s. 1-4.

³⁸⁵ *Milliyet*, 30 Teşrinisani 1933, s. 5.

³⁸⁶ İBBKA, Meclis Müdürlüğü, 159/184, 16/11/1934.

³⁸⁷ *Cumhuriyet*, 27 Kanunuevvel 1936,

³⁸⁸ *Cumhuriyet*, 25 Kanunusani 1937, s. 8.

³⁸⁹ *Akşam*, 29 Mayıs 1938, s. 10.; *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1938, s. 6.

³⁹⁰ *Golspor*, “Dağcılık Kulübü’nün Faaliyeti: Viyanalı bir heyet Toros’a Gitti”, Yıl 11, (Ağustos 1934), s. 7.; Kulüp, TED Spor Kulübü adıyla günümüzde de faaliyetlerini sürdürmektedir. TED Spor Kulübü, <https://www.tedclub.org.tr/> [Erişim 24.05.2020.]

İstanbul Belediyesi bünyesinde şehrin tanıtımı ve turizm gelirini arttırmak için 1929 yılında bir turizm şubesi ihdas edilmiştir.³⁹¹ Turizm faaliyetleri için yapılan ilklerden bir tanesi de İstanbul şehir rehberidir. 1934 yılında Paris şehir rehberi örnek alınarak İstanbul'un mahalle ve sokaklarını birer birer gösteren, kroki ve haritaları ihtiva eden bir şehir rehberi hazırlanmıştır.³⁹² Ayrıca şehre her yıl gemilerle yüzlerce seyyah kafilesi gelmekte ancak turizm geliri yetersiz bulunmakta idi. Bunda İstanbul'da kol gezen salgın hastalıkların, şehrin altyapısı ve temel hizmetlerinin yetersizliğinin de payı yüksektir. 1930'lu yıllarda turizm gelirini arttırmak için daha fazla turist çekecek etkinlikler yapılmasına karar verilmiş ve milli bayramları organize eden komiteye 1935 yılı ağustos ayında bir festival tertip edilmesi için görevlendirilmiş ve şehrin ekonomik hareketliliğine canlılık getirmesi hedeflenen festival için hazırlıklar yapılmıştır.³⁹³

İlk olarak 14-23 Eylül 1935 tarihleri arasında düzenlenen festivalde Balkan devletleri; Yunanistan, Arnavutluk, Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya'nın davet edilmiş ve her ülkeden sekiz kız, sekiz erkek olmak üzere 16'şar genç milli kıyafetli temsilci davet edilmiştir.³⁹⁴ Muhittin Bey; festivalin düzenlenme amacını şu şekilde ifade etmiştir.³⁹⁵

“Bütün dünyanın en güzel şehirlerinden biri olduğuna şüphe bulunmayan İstanbul'un bu zenginliğini kıymet bilen insanların gözleri önüne yaymak, yurttaş ve yabancı bu nimetten herkese nasip vermek için alınması düşünülen muhtelif tedbirler arasında festival şenlikleri tertip edilmesi muvafık görülmüştür. İstanbulluya fazla bir hayır, fazla bir menfaat getirmeye matuf olan bu teşebbüsün behemehâl muvaffak olması lazımdır. Onun için bilhassa bütün İstanbul hemşerilerinin ve yurttaşların bu teşebbüsü sevmeleri, kurumların ellerinden gelen hiçbir yardımı esirgememeleri ve şenliklere bütün güçleri ile iştirak etmelerini sayın halkımızdan dilerim.”

³⁹¹ *Akşam*, 2 Ağustos 1936, s. 5.; *Cumhuriyet*, 2 Ağustos 1936, s. 2.

³⁹² *Akşam*, 23 Ağustos 1934, s. 3.

³⁹³ *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1935, s. 2.; *Tan*, 31 Ağustos 1935, s. 3.

³⁹⁴ *Cumhuriyet*, 15 Ağustos 1935, s. 1-5.; *Tan*, 15 Ağustos 1935, s. 2.

³⁹⁵ *Cumhuriyet*, 14 Eylül 1935, s. 2.; *Son Posta*, 14 Eylül 1935, s. 14.

Sportif ve kültürel birçok aktivitenin yapıldığı festivalde ilerleyen yıllarda Balkanlar dışındaki ülkeler de davet edilmiştir. Ayrıca İstanbul Belediyesi Turizm Şubesi, 1936 yılında 4 dilde turizm broşürü hazırlatmıştır.³⁹⁶ Festivalde güzel sanatlar, spor, eğlence ve Balkan Haftası olmak üzere her hafta farklı bir tema ile 40 gün 40 gece şenlikler düzenlenmiştir. 1936 yılında ikincisi düzenlenen İstanbul Festivali'nde boğazı yüzerek geçme yarışması yapılmış ve birinciye Vali Muhittin Bey tarafından bir kupa takdim edilmiştir.³⁹⁷ 1936 yılında düzenlenen İstanbul Festivali'nde Beylerbeyi Sarayı'nda düzenlenen Balkan Haftası temalı baloya Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk de katılmış ve oyunlara eşlik etmiştir.³⁹⁸ 1937 yılında ise Festival'de artık bir Festival Kraliçesi seçilmesi kararlaştırılmıştır.³⁹⁹ 1938 yılında İstanbul'a gelen misafirler ve diğer turist kabileleri için İstanbul'a dair bilgiler içeren 50 bin adet turizm broşürü bastırılmıştır.⁴⁰⁰ Ancak festival bitiminde yapılan değerlendirmelerden birisi de festivalin hiç yararlı olmadığına dairdir. Zira festivalin şehre gelen turist sayısında artışa katkı sağlamadığı ve kaynakların israf edildiği hakkında basında haberler çıkmıştır.⁴⁰¹ Muhittin Bey'in 1938 yılı sonunda görevden ayrılmasında sonra bir yıl daha devam eden şenlikler, 1939 yılından sonra sonlandırılmıştır.

2.6.2.9. FLORYA PLAJI VE ATATÜRK KÖŞKÜ

İstanbul'un turistik önemini geliştirmek ve cazibe merkezi kılmak adına, belediye tarafından, Florya sahilinde bir plaj yapılması için İstanbul Umumi Meclisi'nde 1932 yılında görüşmeler yapılmış ve yatırım yapılması onaylanmıştır.⁴⁰² 1933 yılında emlak sahiplerinden satın alınan Florya arazisinin İstanbul Belediyesi'ne devri gerçekleşmiştir.⁴⁰³ Florya'nın imar planı ise Mimar Seyfi Bey'e

³⁹⁶ *Cumhuriyet*, 29 Haziran 1936, s. 7.

³⁹⁷ *Akşam*, 21 Ağustos 1936, s. 8.; *Cumhuriyet*, 21 Ağustos 1936, s. 6.

³⁹⁸ *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1936, s. 1.; *Kurun*, 4 Eylül 1936, s. 1-6.

³⁹⁹ *Akşam*, 21 Nisan 1937, s. 3.; *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1937, s. 6.

⁴⁰⁰ *Cumhuriyet*, 13 Teşrinievvel 1938, s. 2.

⁴⁰¹ *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1937, s. 5.

⁴⁰² *Milliyet*, 7 Şubat 1932, s. 1.

⁴⁰³ *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1933, s. 2.

yaptırılmıştır.⁴⁰⁴ Seyfî Bey, 1936 yılında Florya için hazırlamış olduğu projeyi Paris'te bulunan Mimar Henry Prost'a takdim etmiştir. Prost, Florya planını inceleyerek, projenin İstanbul'un imar planına uygun olduğunu belirtmiş ve çalışmayı takdir etmiştir.⁴⁰⁵

Cumhurbaşkanı Atatürk için bir deniz köşkü inşa edilen⁴⁰⁶ Florya tesisinin içerisinde bir otel inşa edilmesi de kararlaştırılmıştır.⁴⁰⁷ Florya plajının inşaatına ise 1936 yılının ilkbahar ayında başlanması planlanmıştır.⁴⁰⁸ Dünyanın 4. büyük plajı olan Florya, 3 kısımdan oluşmuş, bunun iki kısmı halka tahsis edilmiştir. Ayrıca Florya'nın şehir merkezine uzaklığı sebebiyle, acil müdahale gerektiren durumlar için bir belediye doktorluğu da ihdas edilmiştir.⁴⁰⁹ İstanbul Belediyesi'nin inşa ettirdiği Florya Atatürk Köşkü'nün, 1937 yılında Maliye Bakanlığı tarafından satın alınmasına karar verilmiş ve İstanbul Umumi Meclisi tarafından kıymetini belirlemek maksadıyla temsilci belirlenmiştir.⁴¹⁰ 1938 yılının haziran ayında çalışma sonuçlanmış ve 370.000 lira bedelle İstanbul Belediyesi'nden satın alınmıştır.⁴¹¹

Muhittin Bey döneminde, İstanbul'a yapılan kazandırılan eserlerden biri de Yörükali Plajı'dır. Büyükada'da tesis edilen Yörükali Plajı, 1936 yılının yaz mevsiminde açılarak halkın hizmetine sunulmuştur.⁴¹² Ayrıca İstanbul Vilayeti, Yalova'da 1930 yılında bir plaj ve Gazi Mustafa Kemal için bir köşk yaptırmaya karar vermiştir. Bunun için gerekli tahsisat olan 10.000 lira, bütçeden ayrılmıştır.⁴¹³

⁴⁰⁴ *Akşam*, 1 Mart 1936, s. 5.; *Cumhuriyet*, 1 Mart 1936, s. 2.

⁴⁰⁵ *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1936, s. 2.

⁴⁰⁶ *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1935, s. 1-3.

⁴⁰⁷ *Cumhuriyet*, 3 Teşrinievvel 1935, s. 2.; *Tan*, 3 Teşrinievvel 1935, s. 2.

⁴⁰⁸ *Akşam*, 13 Şubat 1936, s. 3.; *Kurun*, 13 Şubat 1936, s. 3.

⁴⁰⁹ *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1937, s. 2.

⁴¹⁰ İBBKA, Meclis Müdürlüğü, 56/76, 09/03/1937. "Hazinece satın alınmasına karar verilen Florya'da kain Yüksek Cumhuriyet Reisliği ve maiyetine mahsus olmak üzere inşa edilmiş olan deniz köşkü ve müştemilatına kıymet takdir etmek üzere teşekkür edilecek heyete azadan Mustafa Aşkın'ın seçilmesi uygun görüldüğüne dair olan merbut riyaset divanı mazbatasını Umumi Meclis'in 9 Mart 1937 tarihli fevkalâde içtimasında okunarak kabul edilmiştir."

⁴¹¹ *Akşam*, 4 Haziran 1938, s. 2.; *Cumhuriyet*, 4 Haziran 1938, s. 1.

⁴¹² *Akşam*, 30 Temmuz 1936, s. 3.; *Cumhuriyet*, 30 Temmuz 1936, s. 2.

⁴¹³ *Cumhuriyet*, 1 Nisan 1930, s. 3.; *Milliyet*, 2 Nisan 1930, s. 3.

1935 yılının Ekim ayında yapımına başlanan Yalova Termal Oteli de 1938 yılı başı itibariyle tamamlanmış ve açılış yapılmıştır.⁴¹⁴

⁴¹⁴ *İstanbul Belediye Mecmuası*, “Şehir İşlerine Ait Muhtelif Haberler”, S. 160-162, Yıl: 14, (Kanunuevvel 1937-Kanunusani-Şubat 1938), s. 779.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TEK PARTİ DÖNEMİ İSTANBUL’UNDA İNKILÂPLAR VE MUHİTTİN ÜSTÜNDAĞ

3.1. EĞİTİM

Muhittin Bey, İstanbul’da okul sayısının arttırılması başta olmak üzere eğitim konusuna en büyük yatırımı yapanların başında gelmiştir.⁴¹⁵ Bu dönemde İstanbul Valiliği tarafından, Damat Ferit’in Baltalimanı’ndaki yalısı, otel olarak işletilmek üzere kiraya verilmiş ve buranın geliri ile de yeni bir okul inşa edilmesine karar verilmiştir.⁴¹⁶ Eğitime verilen öneme binaen şehrin her tarafında okulların kiralık binalardan kurtulması ve en ücra köşelere okullar inşa edilmesi hususunda yoğun çaba sarf edilmiştir. Muhittin Bey, bu süreçte okulların inşaatında sık sık incelemelerde bulunmuştur.⁴¹⁷ Muhittin Bey, valilik görevine geldikten kısa bir süre sonra Vilayet Umum Meclisi, İstanbul’da okul sayısının arttırılması için okul inşası için 20 bin dönüm arazi satın almıştır.⁴¹⁸ Okullardan üç tanesi şehir içinde beş tanesi de köylerde olmak üzere sekiz tane inşa edilmiştir.⁴¹⁹ Ardından yine Vilayet Umumi Meclisi tarafından on biri köylerde ve yirmi üçü şehir dâhilinde olmak üzere otuz dört mektebin yapılmasına karar vererek hepsinin inşaatı ihale edilmiştir.⁴²⁰ Muhittin Bey’e İstanbul’da 1933 yılına kadar 93 tane mektebin inşa edilmesine öncü olduğu için Maarif Vekâleti tarafından takdirname verilmiştir.⁴²¹

İstanbul Vilayet Mektupçusu ve birleşik idarenin ardından İstanbul Belediyesi Yazı İşleri Müdürü olan şehircilik tarihçisi Osman Nuri Ergin’in verdiği rakamlara göre, Cumhuriyetin 10 yıllık maarif vaziyeti ile ilgili yapılan çalışmada, 1923 yılında 240 okul bulunan İstanbul’un 1933 yılında 118 adet yeni okula kavuştuğunu ve

⁴¹⁵ Osman Nuri Ergin; “Muhittin Bey’in İstanbul’un eğitiminde payı büyüktür.” *İstanbul Mahalli İdaresi*, s. 118.

⁴¹⁶ *Cumhuriyet*, 30 Kanunusani 1929, s. 2.; *Milliyet*, 30 Kanunusani 1929, s. 3.

⁴¹⁷ *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1929, s. 1.

⁴¹⁸ *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1929, s. 2.

⁴¹⁹ *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1930, s. 1.

⁴²⁰ *İstanbul Belediye Mecmuası*, “İstanbul’da Yeni Yapılan İlk Mektepler”, S. 74/2, Yıl 7, (Teşrinievvel 1930), s. 54.

⁴²¹ Sicil No: 2527.; T.C. Maarif Vekaleti, Belge No: 40413, Tarih: 12.01.1933.; *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1933, s. 1.; Bkz. Ek-6.

bunun büyük bir kısmının Muhittin Bey tarafından yapıldığı bilhassa belirtilmiştir. Eğitime 1933 yılında, bir önceki yılın üç katı olan 2.270.400 lira bütçe tahsis edilmiştir. Bu dönemde tüm Türkiye’deki ilkokul sayıları 1913 yılında 3.413 adetten 1923’te 4.994 adete, 1933’te ise 6.713 adete ulaşmıştır.⁴²² İstanbul İl Kültür Müdürlüğü’nün 1936 yılında yayınladığı verilere göre, 1927-1928 ders yılında İstanbul’da 140 tane şehir okulu, 190 tane de köy okulu mevcuttu. 1935-1936 ders yılına gelindiğinde ise 190 tane şehir okulu, 240 tane köy okulu vardı. 1927-1928 ders yılında şehir okullarındaki öğrenci sayısı 28.750, köy okulu öğrenci sayısı ise 9.000 idi. 1935-1936 ders yılında ise, şehir okullarında 55.000 öğrenci, köy okullarında da 15.000 öğrenci eğitim görmekteydi. 1927-1928 ders yılında, 800 kadın öğretmen ve 600 erkek öğretmen vardı. 1935-1936 ders yılına gelindiğinde ise, kadın öğretmen sayısı 1100 kişiye, erkek öğretmen sayısı da 700 kişiye ulaşmıştı.⁴²³ Muhittin Bey, görevi bırakmadan kısa bir süre önce, Cumhuriyetin 15. yıl dönümü münasebetiyle neşredilen faaliyetlerde İstanbul’da Muhittin Bey’in döneminde 116 adet okulun hizmete alındığına yer verilmiştir.⁴²⁴ Ayrıca Muhittin Bey, 1938 yılında Kartal’da ilkokul öğrencilerinin daimî kamp alanı olarak kullanılabilecek bir tesis için uygun arsa bulunması talimatını vermiştir.⁴²⁵

Bu dönemde eğitim ile ilgili kurumlardan biri de şüphesiz halkevleri idi. 19 Şubat 1932 tarihinde kurulan Halkevleri rejimin tabana yayılması noktasında önemli bir rol oynamıştır.⁴²⁶ Halkevleri yerel idarelerin mali destekleri ile faaliyetlerini icra edebilmişlerdir. Vali Muhittin Bey’in İstanbul Halkevi’nin birinci kuruluş yıldönümü münasebetiyle bir konuşma yapmıştır:⁴²⁷

⁴²² Ergin, *İstanbul Mahalli İdaresi*, s. 106.

⁴²³ İstanbul Kültür Direktörlüğü, *İstanbul Okulları Kılavuzu*, (İstanbul: İstanbul Devlet Basımevi, 1936), s. 5.

⁴²⁴ *İstanbul Belediye Mecmuası*, “Cumhuriyet Devrinde İstanbul”, s. 909.

⁴²⁵ *Akşam*, 3 Eylül 1938, s. 3; *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1938, s. 2.

⁴²⁶ “Atatürk’ün direktifi ile kurulan halkevleri, halka kültürel ve sanatsal konularda eğitim verilmesi amacıyla siyasi düşüncelerden uzak bir biçimde teşkil edilmiş ancak O’nun ölümünden sonra siyasi faaliyetlerin odağında yer almışlardır.” Hasan Rıza Soyak, *Atatürk’ten Hatıralar II*. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1973), s. 480.

⁴²⁷ *İstanbul Belediye Mecmuası*, “Vali Beyefendi’nin Nutku”, S. 103, Yıl 9, (Mart 1933), s. 758.; *Yeni Türk Mecmuası*, S. 6, (Mart 1933), s. 23.

“...Ben sizin gözünüz, sizin diliniz, sizin kolunuzum. Buraya yardımı bir borç bilirim Binaenaleyh bunun akislerini de uyandırdığı memnuniyet ve teşekkür hisleri de doğrudan doğruya İstanbul halkına ve size aittir.”

3.1.1. HARF DEVRİMİ VE MİLLET MEKTEPLERİ

Türkiye Cumhuriyeti’nin resmi yazı şeklinin Arap harflerinden Latin harflerine geçişi, Osmanlı son devrinde de tartışılan bir mesele idi.⁴²⁸ Arap harflerinin okuma-yazmayı zorlaştırdığını iddia eden münevverlerin yanı sıra, Namık Kemal gibi, Arap harflerini kaldırmayı Müslümanlığı atmak olarak değerlendirenler de mevcuttu.⁴²⁹ Nitekim Cumhuriyetin ilanından sonra 1928 yılına kadar Arap harfleri yürürlükte kalmış ve inkılâplar döneminde hayata geçirilen bir uygulama olarak *Latin Harflerinin Tatbiki Hakkında Kanun* 1 Kasım 1928 tarihinde TBMM tarafından kabul edilerek yürürlüğe girmişti.⁴³⁰ Osmanlı’nın son döneminde savaş yıllarının da etkisiyle halkın okuma-yazma oranı çok düşmüş ve eğitim meselesi ihmal edilmişti. Yeni harflerin kabulü ile birlikte okuma-yazma seferberliği başlatılmış ve bu amaçla açılan millet mekteplerinde eğitim almak zorunlu tutulmuştur. İstanbul, Türkiye Cumhuriyeti’nin en büyük inkılâplarından biri olan Harf Devrimi’nin de başladığı yer olmuştur. Nitekim Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal’in 9-10 Ağustos 1928 tarihinde İstanbul Sarayburnu’nda “Bizim ahenkli, zengin dilimiz yeni Türk harflerinde kendini gösterecektir” diyerek yeni harfleri kamuoyuna tanıtmıştır.⁴³¹

⁴²⁸ H. Seçkin Çelik, “Harf İnkılabından Önce Alfabe Tartışmalarında Üç Farklı Görüş” *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, (2018), s. 17-40.

⁴²⁹ Saadettin Buluç, *Osmanlılar Devrinde Alfabe Tartışmaları, Harf Devrimi’nin 50. Yılı Sempozyumu*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981), s. 46.

⁴³⁰ *Resmî Gazete*, 3 Teşrinisani 1928, S. 1030, Tertip 3, C. 10, s. 3.

⁴³¹ Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015), s. 413.; Muhittin Bey, Harf Devrimi’nin ardından Florya Köşkü’nde çalışmalarını sürdüren Atatürk’e, ilim adamı bir arkadaşının bu çalışmalarda faydalı olabileceğini söylemiştir. Atatürk de kendisinin derhal getirtilmesini talimat vermiş ve Büyükdada’dan motorla getirilmiştir. İlim adamının hazırlıkları incelendiğinde ise, Arap alfabesi ile yazılmış notları gören Atatürk hiddetlenip Muhittin Bey’e dönerek; “Yahu bu ne biçim bilim adamı, hiç mi bizim inkılâplarımızı takip etmiyor, benimsemiyor, biz boşuna mı yeni harfleri icat ettik? Yazık, çok yazık...” demiştir. Bunun üzerine Muhittin Bey’in arkadaşı evine gönderilmiş ancak uğurlanırken Atatürk; “Biraz sert konuştum. Kırılmadınız değil mi? Yeni harfler konusunda hassas davranmam

Harf Devrimi'nin ardından, 1928 yılının sonunda yürürlüğe giren *Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi* ile "Türkiye halkını okuyup yazmaya muktedir bir hale getirmek, ana bilgiler kazandırmak" hedefi güdülmüştür. İstanbul'da Muhittin Bey halka çeşitli duyuruların yapılması ile bilhassa ilgilenmiş ve 1 Ocak 1929 tarihinde açılacak millet mekteplerine kaydolmaları çağrısında bulunmuştur.⁴³² 1 Ocak 1929 tarihine gelindiğinde İstanbul'da 1208 adet mektep açılmış ve 45.000 kişi tahsile başlamıştır. Harf Devrimi münasebetiyle Taksim Meydanı'nda Vali Muhittin Bey'in de iştirakiyle merasim yapılmıştır.⁴³³ İstanbul Şehremaneti'nde de memurlar yeni harflerden imtihana tabi tutulmuştur.⁴³⁴ İnkılabının ardından devreye giren millet mekteplerine devamsızlık yapanlar için Muhittin Bey riyasetinde 1929 Mart ayında yapılan toplantıda, devamsızlık yapanlara polis aracılığıyla tebligat yapılması, tebligata uymayanların cezalandırılması yoluna gidilmesi kararı alınmıştır.⁴³⁵ 1931 yılında millet mekteplerine devamsızlığın ciddi boyutta olduğu gözlemlenmiş ve devamsızlık yapanların beş bin liraya kadar para cezasına çarptırılacağı, ayrıca derslerin işlenmediği sınıflarda öğretmenlere de ücret verilmeyeceği belirtilmiştir.⁴³⁶ İstanbul'da yeni harflerin kabulünün ardından halka okuma-yazma öğretmek için açılan millet mekteplerinden 1928-1933 yılları arasında 69552 kadın ve 57502 erkek olmak üzere toplam 127054 kişi mezun olmuştur.⁴³⁷ İstanbul'un nüfusunun 1927 yılı sayımında 690857 kişi⁴³⁸ olduğu göz önüne alındığında, dönemin şartları içerisinde, büyük bir seferberlik gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

3.2. 1930 SEÇİMLERİ VE KADINLARIN İNTİHAP HAKKI

gerekiyor. Sofrada bulunanlara da size davrandığım gibi sert uyarıda bulunmuştum. O sebeple size de aynı şekilde davranmam gerekiyordu" diyerek gönlünü almıştır. Mustafa Kemal Ulusu, *Atatürk'ün Yanı Başında: Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulusu'nun Hatıraları*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2008), s. 80.

⁴³² Bayındır, *Sosyokültürel Politikalar*, s. 182.

⁴³³ *Cumhuriyet*, 2 Kanunusani 1929, s. 1.; *İkdam*, 2 Kanunusani 1929, s. 1.

⁴³⁴ *Cumhuriyet*, 1 Kanunusani 1929, s. 2.; *İkdam*, 1 Kanunusani 1929, s. 2;

⁴³⁵ *Cumhuriyet*, 21 Mart 1929, s. 2.; *Milliyet*, 21 Mart 1929, s. 1.

⁴³⁶ *Milliyet*, 9 Kanunusani 1931, s. 3.

⁴³⁷ Ergin, *İstanbul Mahalli İdaresi*, s. 104.

⁴³⁸ T.C. Dahiliye Vekaleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü, *Belediyeler* (İstanbul: Holivut Matbaası, 1933), s. 420.

Türk kadınının, sosyal yaşamdaki statü mücadelesi ve kadının toplumdaki yeri, batılılaşma hamlemizle paralel bir süreci ifade etmektedir. Nitekim Osmanlı Devleti'nin son döneminde kadınların birçok mesleki alanda ön plana çıkması ve kadın hakları konusunda kamuoyunda dile getirilen talep ve öneriler şüphesiz Cumhuriyetin ilanı ile büyük bir ivme kazanmış ve medeni kanunun hayata geçirilmesi ile hukuki zeminde de önemli kazanımlar elde edilmiştir. 1934 yılında kadınların milletvekili olabilmesine imkân tanıyan düzenleme öncesinde, 1930 yılında yapılan yerel seçimler, kadınların seçme ve seçilme hakkına sahip olduğu ilk seçim özelliğine sahipti. 1580 Sayılı Belediye Kanunu'nda kadınlara seçme ve seçilme hakkına yer verilecek olması, kadınlar arasında sevinç vesilesi olmuştu. Nitekim Türk Kadınlar Birliği Başkanı Nezihe Muhittin öncülüğünde kadınlar teşekküllerini bildirmişlerdir.⁴³⁹ Ayrıca, Kadınlar Birliği vilayete giderek, Muhittin Bey'e kadınların polis olma taleplerini iletmış, ancak mevzuatın buna uygun olmadığı, yalnızca polis teşkilatının bazı hizmetlerinde çalışabilecekleri bildirilmiştir.⁴⁴⁰ 1930 yılında belediyeçilik alanında yapılan düzenleme ile kadınların siyasi partilere üye olabilmesinin önü açılmış, İstanbul'daki ilk kadın üye, CHF İstanbul İl Başkanı Hakkı Şinasi Paşa'nın eşi Makbule Şinasi olmuştur.⁴⁴¹ Ayrıca Bayan Şinasi, ilk kadın meclis üyeleri arasında da yer almış ve Kadıköy temsilcisi olarak İstanbul Umumi Meclisi'nde 1930-1934 yılları arasında görev yapmıştır.

1930 yılında yapılan yerel seçimlerin bir diğer önemli özelliği ise CHF dışında ikinci bir partinin seçime girmesi olmuştur. Gazi Mustafa Kemal'in yakın arkadaşı Ali Fethi (Okyar) Bey'in başkanlığında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası, seçimde gayrimüslim vatandaşlara da listesinde yer vermiştir. Gerek SCF gerekse CHF, aday listelerinde kadın adaylara yer vermişlerdir. Çekişmeli geçen kampanya ve oy sayım sürecinin ardından İstanbul seçim sonuçlarına göre CHF, 35.942, SCF ise 12.868 oy almıştı.⁴⁴² İlk toplantısını Kasım 1930'da yapan meclis üyelerinin tamamı CHF listesinden seçilmişti. SCF'nin seçimleri kazanamaması ile CHF listelerindeki

⁴³⁹ *Cumhuriyet*, 26 Mart 1929, s. 1

⁴⁴⁰ *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1929, 2; *Milliyet*, 17 Temmuz 1929, s. 1.

⁴⁴¹ *Cumhuriyet*, 6 Nisan 1930, s. 1.

⁴⁴² Çetin Yetkin, "Atatürk'ün "Vatana İhanet" ile Suçlandığı S.C.F Olayı", (İstanbul: Otopsi Yayınları, 2004), s. 268.

kadınlar belediye meclislerinde görev almaya başlamıştır. İstanbul Umumi Meclisi'nin ilk döneminde seçilen 68 üyenin 5'i kadındı. Meclis üyeleri arasında bilhassa Nakiye Hanım meclis içerisinde başarılı bir performans ortaya koymuştur. Nitekim Nakiye Hanım daha sonra, ikinci dönem de İstanbul Umumi Meclisi'ne seçilen iki kadın üyeden biri olmuş ve ikinci dönemin başlamasının ardından yapılan genel seçimde de Erzurum Milletvekili olmuştur.⁴⁴³

3.3. İSTANBUL UMUMİ MECLİSİ VE MUHİTTİN ÜSTÜNDAĞ

1580 sayılı Belediye Kanunu çıkmadan evvel İstanbul'un Cemiyet-i Umumiye-i Belediye⁴⁴⁴ ve Vilayet Umumi Meclisi adlı iki meclisi bulunuyordu. Söz konusu kanunla her iki meclis lağvedilerek İstanbul Umumi Meclisi adında tek bir meclis ihdas edilmiş ve başkanlığına vali ve belediye reisi getirilmiştir.⁴⁴⁵ 1864 Vilayet Nizamnamesi ile teşkil edilen Vilayet Umum Meclisleri, valinin başkanlığında yılda bir kez toplanarak şehrin sorunlarını görüşürdü. Ancak İstanbul'da vilayet idaresinin II. Meşrutiyet'in ilanından sonra tesis edilmiş olmasından dolayı İstanbul Vilayet Umumi Meclisi ilk toplantısını dönemin Şehremini ve Vali Vekili Cemil (Topuzlu) Paşa'nın riyasetinde gerçekleştirmişti.⁴⁴⁶ 1913 yılında yapılan düzenleme il özel idaresi statüsüne getirilen meclisler, mali yetersizliklerden dolayı bu işlevi yerine getirememiştir.⁴⁴⁷ 1930 yılına kadar Vilayet Umum Meclisleri varlığını korumuş ve valinin riyasetinde istişare mekanizması işlevini sürdürmüştü. 1908 yılında ilk seçimini yapan Cemiyet-i Umumiye-i Belediye ise 1929 yılına kadar 7 kez seçim yapmış ve 1930 yılında Vilayet Umumi Meclisi ile birleşerek İstanbul Umumi Meclisi adını almıştır.⁴⁴⁸ 1930 yılındaki düzenleme sonrasında yapılan ilk seçimin

⁴⁴³ *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1935, s. 2.; *Milliyet*, 24 Şubat 1935, s. 3.

⁴⁴⁴ Gazi Mustafa Kemal, Napolyon'a ait iken Zenup isimli bir şahsa intikal eden büyük bir konsol saatini 1929 yılında İstanbul Şehremaneti'ne hediye etmiştir. Şehremaneti, saati tamir ettirip İnkılap Müzesi'ne koymayı düşünmüş fakat daha sonra Cemiyet-i Umumiye-i Belediye salonuna konulması kararlaştırılmıştır. *Cumhuriyet*, 24 Haziran 1929, s. 2.

⁴⁴⁵ Zühtü, "Cemiyet-i Umumiye-i Belediye", *İstanbul Belediye Mecmuası*, S. 73/1, Yıl 7, (Eylül 1930), s. 2.

⁴⁴⁶ *İstanbul Belediye Mecmuası*, "İdare-i Hususiye", S. 74/2, Yıl 7, (Teşrinievvel 1930), s. 49.

⁴⁴⁷ Ortaylı, *Mahalli İdareler*, s. 91-92.

⁴⁴⁸ *İstanbul Belediye Mecmuası*, "Cemiyet-i Umumiye-i Belediye", s. 3.

ardından Muhittin Bey döneminde 1934 ve 1938 yıllarında olmak üzere 3 seçim yapılmıştır. İstanbul'un 15 kazasından gelen 5'er temsilci ve 8 encümeden mürekkep olan meclis, İstanbul'un idaresinde belediye ve valiliğin işleyişini istişare ve denetim yetkisine haizdi. Ayrıca İstanbul Umumi Meclisi'nin ilk döneminde bir yeniliğe imza atılmış ve 1933 yılından itibaren kayıtlar stenografi usulü ile tutulmaya başlanmıştır.⁴⁴⁹ 1934 yılında yapılan seçimlerde ise meclisin gençleştirilmesi, yani yaş ortalamasının düşürülmesi hedeflenmiştir.⁴⁵⁰ Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, 1930 yılında yerel seçimlerin ardından İstanbul Umumi Meclisi'ne ziyarette bulunmuştur.⁴⁵¹ Meclisin o esnada devam eden oturumu sonuna kadar izleyen Gazi Mustafa Kemal, mecliste bir teşekkür konuşması yapmıştır.⁴⁵² Muhittin Bey döneminde yapılan 1934 ve 1938 yıllarındaki yerel seçimlerde de seçime tek parti olarak giren C.H.F. listesi kazanmıştı. Ancak muhalefet partisinin bulunmamasına karşın, zaman zaman sert tartışmaların yaşandığı mecliste, Vali ve Belediye Reisi Muhittin Bey, meclis üyelerinin muhalefetiyle karşı karşıya kalmıştır.⁴⁵³ 1938 yılında ise Atina Belediye Başkanı Kodzias'ın 1936 yılında yaptığı ziyarete iade-i ziyarete bulunmak üzere İstanbul Umumi Meclisi üyelerinin bir kısmı ile Atina'ya gitmiştir. 29 Haziran 1938'te İstanbul'a dönen Muhittin Bey'i Atina Belediye Meclisi ilk toplantısında, Atina Belediyesi'nin fahri hemşerisi olarak seçmeyi kararlaştırmıştır.⁴⁵⁴

⁴⁴⁹ *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1933, s. 2.

⁴⁵⁰ *Cumhuriyet*, 23 Ağustos 1934, s. 1.

⁴⁵¹ *Cumhuriyet*, 19 Kanunuevvel 1930, s. 1.; *Milliyet* 19 Kanunuevvel 1930, s. 1-6.

⁴⁵² İBBKA, Meclis Müdürlüğü, 48/55, 20/12/1930. "Reis-i Cumhur Hazretlerinin 18-Kanunuevvel-930 tarihinde Umumi Meclisi teşrifleri münasebetiyle mecliste cereyan eden müzakereye ait zabıtnamenin münasip bir şekilde telhis edilerek bir levha halinde meclis odasına taliki ve halka karşı izhar buyurdukları tehassüsatin da mezkur levhaya zeylen ilave edilmesi suretiyle keyfiyetin riyaset makamına iblağı umumi meclisin 20-Kanunuevvel-1930 tarihli in'ikadında tarafı riyasetten reye bilvaz müttefiken kabul edilmiştir."

⁴⁵³ İstanbul Umumi Meclisi'nde cereyan eden sert tartışmalardan biri, Meclis'in hastane yatırımı için ödenek ayırma kararına Muhittin Bey'in karşı çıkması ile yaşanmıştı. Meclis üyeleri, Muhittin Bey'in kaynağın başka ihtiyaçlara aktarılması önerisini reddederek kendi görüşleri doğrultusunda karar çıkarmışlardır. Ardından Muhittin Bey, toplantıyı terk etmiştir. *Cumhuriyet*, 18 Mart 1933, s. 6.; *Milliyet*, 18 Mart 1933, s. 1-6.

⁴⁵⁴ *İstanbul Belediye Mecmuası*, "Sayın Valimiz Bay Muhiddin Üstündağ'ın Atina Seyahatine Ait Notlar, S: 166-168, Yıl: 14, (Ağustos 1938), s. 865.

3.4. SOYADI KANUNU'NUN KABULÜ VE MUHİTTİN BEY'E ATATÜRK TARAFINDAN ÜSTÜNDAĞ SOY İSMİNİN VERİLMESİ

Soyadı Kanunu, TBMM tarafından kabul edilerek 2 Temmuz 1934 yılında yürürlüğe girmiş, bey, hacı ve efendi gibi unvanlar ilga edilmiştir.⁴⁵⁵

Bu tarihten itibaren tüm vatandaşlar, kendilerine milli bir soyadı seçerek yasal mercilere başvurmak suretiyle soyadını almıştır. Memurları halka örnek olması için soyadı almada öncü olmaları sağlanmıştır.⁴⁵⁶ Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, “Atatürk” soyadını almıştır.⁴⁵⁷ İstanbul Valisi ve Belediye Reisi Muhittin Bey’in “Kültür” soy ismini aldığına dair basında haberler çıkmıştır.⁴⁵⁸ Muhittin Bey, soyadı ile ilgili çıkan yayınları tekzip etmiş ve soyadının “Üstündağ” olduğunu beyan etmiştir.⁴⁵⁹ *İstanbul Kadıları, Şehreminleri, Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi* adlı çalışmasıyla birçok araştırmacının kaynak yazarı olan Rakım Ziyaoğlu, söz konusu eserinde; Muhittin Bey’e “Üstündağ” soy isminin Cumhurbaşkanı Atatürk tarafından verildiğini yazmıştır.

Muhittin Bey’in iki oğlundan küçüğü olan Mehmet Üstün’ün sünnet törenine katılan Atatürk ile Üstün arasında şöyle bir diyalog geçmiştir:⁴⁶⁰

- Oğlum, adın ne senin?
- Üstün.
- Üstün... Üstün nedir?
- Efendim, Üstün çok yüksek bir şeydir. Dağ, dağ gibi aslanların dolaştığı gibi bir yerdir.

Atatürk Muhittin Bey’e dönerek;

⁴⁵⁵ *Resmî Gazete*, 2 Temmuz 1934, S. 2741.

⁴⁵⁶ *Cumhuriyet*, 22 Teşrinisani 1934, s. 1.; *Milliyet*, 22 Teşrinisani 1934, s. 3.

⁴⁵⁷ *Akşam*, 25 Teşrinisani 1934, s. 1.; *Cumhuriyet*, 25 Teşrinisani 1934, 1-5.; *Milliyet*, 25 Teşrinisani 1934, s. 1.

⁴⁵⁸ *Akşam*, 23 Teşrinisani 1934, s. 2.; *Cumhuriyet*, 23 Teşrinisani 1934, 2.; *Milliyet*, 23 Teşrinisani 1934, s. 1.

⁴⁵⁹ *Cumhuriyet*, 8 Kanunuevvel 1934, s. 5.; *Milliyet*, 8 Kanunuevvel 1934, s. 6.

⁴⁶⁰ Ziyaoğlu, *İstanbul Şehreminleri*, s. 321-322.

- Soyadın bulundu Muhiddin, Üstündağ! Demiştir. Aile bu soyadını kullanmıştır.⁴⁶¹

3.5. MUHİTTİN BEY'İN CHF İSTANBUL İL BAŞKANLIĞI

Erken Cumhuriyet Döneminde Cumhuriyet Halk Fırkası teşkilatı, devletle bütünleşmiş bir durumda idi. Bu dönemde partinin teşkilat binaları İstanbul Şehremaneti tarafından inşa edilmiştir.⁴⁶² Örneğin 1929 yılında açılışı yapılan Üsküdar parti binası, dönemin teknik olanakları çerçevesinde inşa edilmiş, konforlu yataklar ve kalorifer sistemlerine haiz biçimde tesis edilmiştir.⁴⁶³ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimlerinin ardından uzun bir süre geçmişti. İktidardaki Cumhuriyet Halk Fırkası idaresinde, parti-devlet bütünleşmesinin en üst düzeyde gerçekleştiği bir dönemde Cumhuriyet Halk Fırkası'nın IV. Büyük Kurultayı gerçekleştirilmiştir. 1935 yılında toplanan kurultayda; "Parti, kendi bağrından doğan hükümet örgütü ile kendi örgütünü birbirini tamamlayan bir birlik tanır" şeklinde bir karar alınmıştı.⁴⁶⁴ Kurultayda alınan kararlar doğrultusunda Genel Sekreter ve partinin ideoloğu olarak bilinen Recep Peker görevden alınarak, yerine Dahiliye Vekili Şükrü Kaya getirilmiştir. 1936 yılında yayımlanan parti beyannamesi ile Dahiliye Vekili, aynı zamanda Parti Genel Sekreteri, valiler de şehirlerin parti il başkanı olmuşlardır.⁴⁶⁵ Böylece Muhittin Bey, valilik ve belediye reisliği vazifelerinin yanı sıra Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul İl Başkanı olmuştur. Ancak devletin şehirdeki en yüksek yetkilisi olan valinin siyasi parti temsilciliğine getirilmiş olması yasal mevzuata aykırı bir durum idi. Nitekim Muhittin Bey'den önce CHF İstanbul İl Başkanı olan Hilmi Uran

⁴⁶¹ Muhittin Bey'in torunu Ali Üstündağ, Atatürk ile ilgili hatırayı babası Mehmet Üstün Üstündağ'dan şu şekilde dinlediğini bize aktarmıştır: "Bir gün Mustafa Kemal Atatürk, vilayeti ziyarete gelmiş ve dağlarla ilgili bir hikâye anlatmış. Sonra Babama, ki o zaman galiba 6 yaşındaydı, yazmayı bilip bilmediğini soruyor. Babam evet deyince, ona hikâyeden esinlenip "Üstündağ" kelimesi yazdırıyor. Soyadı kanunu çıkınca da Dedem, "Madem Atatürk bize bu ismi yakıştırmış, o zaman soyadımız Üstündağ olsun" diyor. Böylece soyadımızı Atatürk vermiş oluyor." Ali Üstündağ ile mülakat. Bkz. Ek-1.

⁴⁶² *Milliyet*, 30 Mart 1929, s. 1.

⁴⁶³ *Cumhuriyet*, 30 Mart 1929, s. 1.

⁴⁶⁴ Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, s. 212.

⁴⁶⁵ *Akşam*, 19 Haziran 1936, s. 1.; *Cumhuriyet*, 19 Haziran 1936,

hatıralarında Vali Muhittin Üstündağ ile Dolmabahçe Sarayı'na giderek, Memurin Kanunu'nun 9. maddesini Atatürk'e gösterdiklerini ve Atatürk'ün maddeyi okuyup biraz düşündükten sonra şunları söylediğini belirtmektedir: “Ben bu maddede değiştirilecek bir şey görmüyorum. Çünkü burada memurların siyasi cemiyetlere girememesinden maksat, onların benim partimden başka partiye katılamaması demektir. Bu bakımdan bu madde hatta faydalıdır ve katiyen değiştirilmemelidir.”⁴⁶⁶ Ayrıca, 1936 yılında yayınlanan beyannameye göre, valilerin halkı dinleyeceği yönünde bir karar alınmıştır.⁴⁶⁷

Muhittin Bey, tek-parti döneminin İstanbul Valisi, Belediye Reisi ve İl Başkanı olarak şehirde yapılan ulusal ve uluslararası kongrelerin ev sahipliğini ve açılışlarını yapmış, devleti temsilen uluslararası antlaşmalara imza atmıştır.⁴⁶⁸ Eylül 1937'de İstanbul'da toplanan İkinci Türk Tarih Kurultayı'na iştirak eden yerli ve yabancı profesörler şerefine 25 Eylül 1937 tarihinde Tarabya Sümer Palas'ta eşiyile birlikte bir ziyafet vermiştir. Muhittin Bey, ev sahibi olarak yaptığı konuşmada; “Büyük Türk devriminin ileri hamleleri arasında İstanbul, siyasi mevkiini değiştirmiş olmakla beraber milli hayatımızda haiz olduğu ehemmiyeti kaybetmek şöyle dursun, bilakis çok önemli yeni mazhariyetlere ermiştir” ifadesini kullanmıştır.⁴⁶⁹

3.6. DÖNEMİN BASINI VE MUHİTTİN ÜSTÜNDAĞ

Kuşkusuz Muhittin Bey, göz önünde olan ve kamuoyunda en ufak problemde dahi hedefe konulan bir bürokrattı. Bu da Muhittin Bey'i birçok kez mahkemelerde çeşitli sebeplerle gazeteci ve bazı vatandaşlarla karşı karşıya getirmekte idi.⁴⁷⁰ Türkiye'de Osmanlı Devleti'nin son döneminde İstanbul'da doğup gelişen yazılı

⁴⁶⁶ Uran, *Hatıralarım*, s. 298.

⁴⁶⁷ *Akşam* 25 Haziran 1936, s. 1-4.; *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1936, 1-3.

⁴⁶⁸ BCA, Fon kodu: 30-18-1-2, Yer bilgisi: 44-29-15, Amerika ile Lozan'da yapılan iade-i mücrimin anlaşmasının İstanbul'da teatisi için İstanbul Valisi Muhiddin'e yetki verilmesi. 10.05.1934.

⁴⁶⁹ *İstanbul Belediye Mecmuası*, “Şehrimizde Toplanan İkinci Türk Tarih Kurultayı”, S. 156-157, Yıl 13, (Ağustos-Eylül 1937), s. 635.

⁴⁷⁰ Muhittin Bey'in adının geçtiği ve kamuoyuna yansıyan bir vakada; Beyoğlu'nda şoför Kâmil isimli bir vatandaş Vali Muhittin Bey'in kendisine tokat attığını iddia ederek mahkemeye vermiş ancak Vali yurt dışında olduğu için mahkemeye zorla getirileceği basında yer almıştır. *Cumhuriyet*, 29 Nisan 1930, s. 2.

basın savaş yıllarında ve Cumhuriyetin ilan edildiği dönemde oldukça etkili olmuştur. Ancak Takrir-i Sükûn yasası ile başlayan dönem basında muhalif kesimlerin budanması ve çok sesliliğin sona erdiği bir dönemi ifade etmektedir. Ankara merkezli yeni basın kuruluşları İstanbul basınına karşı mesafeli ve zaman zaman karşılıklı mücadele içinde olmuştur.

Gazi Mustafa Kemal tarafından Yunus Nadi'ye, İstanbul'da rejim yanlısı bir gazete kurması için talimat ve mali destek verilmiştir.⁴⁷¹ Bundan sonra *Cumhuriyet* gazetesi başta olmak üzere İstanbul basını, 1930'lu yıllarda tamamen rejimin kontrolünde yayın yapmıştır.⁴⁷² Böyle bir atmosfer içerisinde dönemin güçlü idarecisi Muhittin Üstündağ, yeni İstanbul basınının desteğini almakla beraber, zaman zaman gazetecilerle karşı karşıya kalmış, hatta çok defa mahkemelik olmuştur. *Cumhuriyet* gazetesi imtiyaz sahibi ve başyazarı Yunus Nadi bir yazısında, Muhittin Bey'in İstanbul'a atanmasını şevkle karşıladıklarını, ancak kendisinin hayat pahalılığı ile mücadele edemediğini ve halkın buz ihtiyacının giderilmesi için kamu menfaatlerini savunmadığını ifade etmiştir.⁴⁷³ Muhittin Bey ise bu iddialara verdiği cevapta basın mensuplarının iftira attıklarını ve haksız olduklarını ifade etmiştir.⁴⁷⁴ 1930 yılında Vali Muhittin Bey, Beyoğlu'nda çıkan bir yangından sonra bölgeye gittiğinde Merkez Memuru ve Ser Komiserin eğlenceye gittiklerini görmüş ve hiddetini gösterirken orada bulunan bir gazeteciyi kovmuştur.⁴⁷⁵ Bunun üzerine Matbuat Cemiyeti toplanarak Vali Muhittin Bey'i protesto etme kararı almıştır.⁴⁷⁶

Ayrıca Muhittin Bey, 1934 yılında *Milliyet* gazetesi yazarı Ethem İzzet Bey'le kişilik haklarına saldırıda bulunulduğu gerekçesiyle davalık olmuştur.⁴⁷⁷ 13 Ağustos 1934 tarihinde görülen davada Ethem İzzet Bey, Muhittin Bey'den özür dilemiş

⁴⁷¹ Ferhat Eroğlu, "Yunus Nadi-Hayatı ve Eserleri (1879-1924)", (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2016), s. 390.

⁴⁷² 1931 tarihli Basın Kanunu ile gazete kapatma ve denetleme yetkisi hükümete verilmiştir. Nitekim hükümet aleyhine yazılan herhangi bir yazı, İçişleri Bakanı ile ona bağlı olan Basın Genel Müdürlüğü'nden gelecek bir telefon ile kapatma emrine bağlanmıştır. CHP'nin yarı-resmi organı olan *Ulus* gazetesinin başmuharriri Falih Rıfkı, bu meseleyi "telefon darbesi" olarak nitelendirmiştir. Bayındır, *Atatürk'ün Sosyo-Kültürel Politikaları*, s. 148.

⁴⁷³ *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1929, s. 1.

⁴⁷⁴ *Cumhuriyet*, 26 Mayıs 1929, s. 1.

⁴⁷⁵ *Cumhuriyet*, 20 Kanunusani 1930, s. 1.

⁴⁷⁶ *Milliyet*, 21 Kanunusani 1930, s. 1; *Cumhuriyet*, 21 Kanunusani 1930, s. 1.

⁴⁷⁷ *Cumhuriyet*, 5 Ağustos 1934, s. 2.

Muhittin Bey de davadan feragat etmiştir.⁴⁷⁸ Muhittin Bey'in davalık olduğu bir diğçer gazeteci ise Hüseyin Cahit Yalçın'dır. 23 Kasım 1936 tarihinde Hüseyin Cahit Yalçın, Vali Muhittin Bey'in aleyhine bir hakaret davası açmıştır. Davanın sebebi Muhittin Bey'in Yalçın'a verdiğı bir yanıtta kullanılan ifadelerdir.⁴⁷⁹ Şubat 1937'de görölmeye başlanan dava, kamuoyunu uzun bir müddet meşgul etmiş ve aynı yılın haziran ayına gelindiğinde, önce Hüseyin Cahit Yalçın ardından üç gün sonra da Vali Muhittin Bey, davadan çekildiklerini mahkemeye bildirmişlerdir.⁴⁸⁰ Nihayetinde her iki tarafın da haklarından feragat ettiğı dava sona ermiştir.⁴⁸¹ Muhittin Bey, *Tan* gazetesi imtiyaz sahibi ve başmuharriri Ahmet Emin Yalman ile de uzun süre kamuoyunu meşgul eden bir biçimde mahkemelik olmuştur.⁴⁸²

⁴⁷⁸ *Akşam*, 14 Ağustos 1934, s. 2.

⁴⁷⁹ *Akşam* 24 Teşrinisani 1936, s. 2.; *Cumhuriyet*, 24 Teşrinisani 1936, s. 2.

⁴⁸⁰ *Cumhuriyet*, 26 Haziran 1937, s. 1-3.; *Tan* 26 Haziran 1937, s. 1.; *Cumhuriyet*, 29 Haziran 1937, s. 1.; *Tan*, 26 Haziran 1937, s. 1.

⁴⁸¹ *Cumhuriyet*, 30 Haziran 1937, s. 6.; *Tan*, 30 Haziran 1937, s. 1.

⁴⁸² *Cumhuriyet*, 30 Kanunuevvel 1937, s. 2. Muhittin Bey ile Ahmet Emin Yalman arasındaki “Otobüs Alımı İhalesi Davası” çalışmamızın üçüncü bölümünde ayrıntılı olarak ele alındığı için tekrara düşmemek adına burada değinilmemiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: BELEDİYE REİSLİĞİ DÖNEMİ SONRASINDA MUHİTTİN ÜSTÜNDAĞ

4.1. CUMHURBAŞKANI ATATÜRK VE MUHİTTİN ÜSTÜNDAĞ

Muhittin Bey, Erken Dönem Cumhuriyet hükümetlerinin bir bürokratu ve inkılâpların başat uygulayıcılarından biri olarak mühim görevler üstlenmiştir. İstanbul'u idare ettiği süreçte merkezi hükümetin kararlarını bağlılıkla yerine getirmiştir. Muhittin Bey, Mustafa Kemal Atatürk ile karşılıklı bir muhabbet ilişkisine sahipti. Torunu Ali Üstündağ, aradaki diyalogu şu şekilde ifade etmiştir: “Dedem ile Atatürk arkadaşlardı ve aralarında iyi giyinmek üzerine güzel bir diyalogları vardı.”⁴⁸³

Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhuriyetin ilanından yıllar sonra İstanbul'a ilk gelişi Muhittin Bey'in şehreminliği dönemine rastlar. Gazi Mustafa Kemal, 1919 yılında Millî Mücadele başlamadan önce İstanbul'da bulunmuş ve Anadolu'ya gittikten sonra 1927 yılına kadar İstanbul'a hiç gelmemiş sadece Trabzon'a gitmek için hareket ettiği Mudanya'dan Hamidiye Kruvazörü ile 1924 yılında İstanbul Boğazı'nda geçmiş fakat şehre uğramamıştı. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, 8 yıl aradan sonra, 1927 yılının mayıs ayında geçirdiği kalp krizinin ardından doktorların dinlenme tavsiyesine uyarak yaz aylarını İstanbul'da geçirmeye karar verir. 1 Temmuz günü Vali Süleyman Sami Bey, Şehremini Muhittin Bey ve Ordu Komutanı Şükrü Naili Paşa'nın içinde bulunduğu coşkulu bir kalabalık tarafından karşılanan Gazi Mustafa Kemal, kendisini karşılayanlara şu sözlerle seslenmiştir: “Sekiz sene evvel müzdarip, ağlayan İstanbul'dan kalbim sızlayarak çıkmıştım. Teşyi edenim (uğurlayanım) yoktu. Sekiz sene sonra, kalbim müsterih olarak, gülen ve daha güzelleşen İstanbul'a geldim ve bütün İstanbulluların ruhuma heyecan veren sıcak ve muhabbetkâr aguşıyla (sevgi dolu kucağıyla) karşılaştım.”⁴⁸⁴

⁴⁸³ Ali Üstündağ ile mülakat. Bkz. Ek-1.

⁴⁸⁴ Ersel ve Diğerleri, “Mustafa Kemal Sekiz Yıl Sonra İstanbul'da”, *Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-1940)*, c. I. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002), s. 96.
Cumhuriyet, 2 Temmuz 1927, s. 1; *Milliyet*, 2 Temmuz 1927, s. 1.

1927 yılından itibaren ölümüne kadar sık sık İstanbul'a uğrayan Cumhurbaşkanı Atatürk, yaz aylarını çoğunlukla İstanbul'da geçirmekte idi. Muhittin Bey devlet erkani ile birlikte Atatürk'ün İstanbul'a her gelişinde ve ayrılışında şehrin girişinde karşılamakta ve uğurlamaktaydı.

Cumhurbaşkanı Atatürk, Millî Mücadele yıllarında yakın diyalog içerisinde bulunan Sovyetler Birliği'nin devrik liderlerinden Troçki'nin 1929 yılında İstanbul'a sürgün edilmesi sürecinde, sığınma talebini olumlu karşılamış ve Troçki tarafından yazılan mektubu İstanbul Vali Vekili Muhittin Bey'in cevaplamasını istemiştir. Troçki, Atatürk'e

“İstanbul kapılarında, size şunları bildirmekle şeref duyarım: Kendi arzulla Türk sınırına gelmiş değilim ve bu sınırı zor kullanıldığından dolayı aşmaktayım. Cumhurbaşkanı Beyefendi, hürmetlerimin kabulünü rica ederim” diyerek sığınma talebini dile getirmiştir.⁴⁸⁵

Muhittin Bey ise mektubu Atatürk adına cevaplamıştır:

“Reisicumhur hazretlerine takdim edilmek üzere tevdi ettiğiniz mektubu ait olduğu âli makama arz etmekten hali kalmadım.

Size, âtideki hususları tebliğe memurum:

...Buradan herhangi bir memlekete gitmek hususunda serbestsiniz. Kendi ihtiyarınızla ikametinizi temdit etmek istediğiniz takdirde Türkiye, misafirperverliğini sizden esirgemeyecektir.”

Lev Troçki, 1929-1933 yılları arasında Büyükada ve Moda'daki köşklere ikamet etmiştir. Troçki'nin İstanbul'da bulunduğu dönemde Muhittin Bey, siyasi konunun bir suikasta kurban gitmesi ihtimaline karşı olağanüstü önlemler alarak, hükümete muntazaman rapor vermiştir.⁴⁸⁶

Muhittin Bey'in adı, Mustafa Kemal Atatürk'ün yakın çevresinde yer alan kişilerin hatıratlarında sıkça geçmektedir. Cemal Granada'nın *Atatürk'ün Uşağı İdim*

⁴⁸⁵ Ömer Sami Coşar, *Troçki İstanbul'da*, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), s. 14.

⁴⁸⁶ Coşar, *Troçki İstanbul'da*, s. 27-28.

adlı hatıratında, Gazi Mustafa Kemal'in 1932 yılında İstanbul'da geldiğinde Muhsin Ertuğrul'un oynadığı piyesi izlemeye gittiğini, Şehir Tiyatroları'nın doğup gelişmesinde çok emeği geçen Muhittin Bey'in kendisine eşlik ettiğini yazmıştır. Gazi Mustafa Kemal, piyesi izlerken Muhittin Bey'in, sadece O'nu izlediğine ve yüzünde memnuniyet ifadesi beklemekte olduğuna yer vermiştir.⁴⁸⁷ Granada'nın aktardığı bir başka hatıradan ise, Atatürk, bir gün Dolmabahçe Sarayı'ndan gece vakti kaçmış ve bilinmeyen bir semte gitmiştir. Vali Muhittin Bey, Atatürk'ün yatağında olmadığı fark ederek sarayın alarm zillerini çalmış ve pijamalarıyla otomobile atlayıp Atatürk'ü aramaya başlamıştır. Muhittin Bey, sabaha karşı Atatürk'ü bir sabahçı kahvesinde halk arasında eğlenirken görmüş ve şaşkınlığını gizleyememiştir. Bunun üzerine Atatürk, Muhittin Bey'e; "Yahu, felekten şöyle bir gece çalıp keyfetmeğe alelaide bir vatandaş gibi kendi başımıza eğlenmeye kalktık. Buna da sen engel oldun" demiştir.⁴⁸⁸

Dünyanın en gözde şehirlerinden biri olan İstanbul'un idarecisinin, Atatürk'ün döneminde uzun bir süre görev yapması, şüphesiz Cumhuriyetin kurucu lideri Atatürk'ün desteği ile mümkün olabilmiştir. Atatürk, İstanbul'u ziyaret ettiği 1933 yılında Kadıköy'de kendisini karşılayan Vali Muhittin Bey'i de yanına alarak Beyoğlu'nda halk arasında otomobille gezintiye çıkmıştır.⁴⁸⁹ Muhittin Bey, Mustafa Kemal Atatürk'e ve yaptığı inkılaplara büyük bir sadakatle bağlıydı. Her konuşmasında, sadakatini ifade eden Muhittin Bey, İstanbul Belediyesi'nin resmi yayını olan *İstanbul Belediye Mecmuası* tarafından Cumhuriyetin 15. yılına özel olarak neşredilen sayıda şu ifadeleri kullanmıştır:

"...Türkiye Cumhuriyeti, on sene içinde bir çocuk değil bir âlem yarattı. Bugün varlığı kendisini aşıyor. Türk denizleri: Ak, Kara, Ege ve Hazar denizleri ihtişam ve setareti ve nihayet Türkün ıstırapı ümit ve asalet verdi. Bu büyüklüğün, bu ihtişamın, bu iradenin, bu güzelliğin ve bu asaletin Türkçe ifadesi MUSTAFA KEMAL dileğini işte bu ölçülerle yaratıyor. Bugünü yarattı. Onu unutulmuş

⁴⁸⁷ Turhan Gürkan, *Cemal Granada: Atatürk'ün Uşağı İdim*, (İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973), s. 156.

⁴⁸⁸ a.g.e., *Atatürk'ün Uşağı İdim*, s. 86.; Nuri Ulusu'nun hatıratında, Muhittin Üstündağ'ın görevi boyunca bu olayın etkisinde kaldığı ve zaman zaman heyecanlı bir biçimde çevresindekilere anlattığı bilgisine yer verilmiştir. Mustafa Kemal Ulusu, *Atatürk'ün Yanı Başında*, s. 140.

⁴⁸⁹ *Akşam*, 15 Şubat 1933, s. 2.; *Cumhuriyet*, 15 Şubat 1933, s. 1.

karanlıkta kalmış şerefi evvel zamanımızı yaratıyor. Türk milletini Türk vicdanını, Türk ülküsünü yaratıyor. Milletin bütün fertleri yaratıyor, yetiştiriyor, kendi düşündüğü gibi, kendi anladığı gibi, Türk milletinin şanına layık gördüğü gibi yükseltiyor. Her Türk her gün geçtikçe onu biraz daha iyi anlıyor, biraz daha MUSTAFA KEMAL'e yakınlaşıyor, biraz daha olgunlaşıyor ve istikbalini bu temelin üstüne kuruyor. İşte bu on senenin kıymetini tartmak için elimde tuttuğum ölçü budur ve bize müjdelenen ileriye ben bu aynadan temaşa ediyorum. Efendiler vazifemiz: fertçe ve milletçe takatımızın erişebileceği son hadde kadar MUSTAFA KEMAL'e layık ve sadık kalmaktır.”⁴⁹⁰

İstanbul Umumi Meclisi, 1934 yılında İstanbul Büyükkada'da Gazi Mustafa Kemal'in kullanımına tahsis edilecek bir köşk yaptırılması için 100.000 liralık tahsisat ayrılmış fakat Gazi, köşk parasının İstanbul'a harcanmasını istemiştir. Bunun üzerine Vali Muhittin Bey, meclise bir izahat vererek, bu tahsisatın şehrin park

⁴⁹⁰ *İstanbul Belediye Mecmuası*, “Cumhuriyetin On Beşinci Yılı”, s. 1-3.; Atatürk'ün bir İstanbul ziyaretinde ise, ilginç bir olay yaşanmıştır; Suadiye Plaj Gazinosu'nda, Atatürk'ün yanında Muhittin Bey, Profesör Fuat (Köprülü) ve eşi, Bahriye Nazırı merhum Cemal (Büyük) Paşa'nın eşi Seniha Cemal, milletvekillerinden Nuri (Conker), Kılıç Ali, Başyaver Celâl ve diğer yaverlerle misafirler vardır. Genç bir deniz subayı ile yeni tanıştığı bir genç kız dans etmektedirler. İki genç vals yaparken pistin boşaldığını ve kendilerinden başka yalnız Atatürk'ün dans etmekte olduğunu farkına varıyorlar. İlerleyen saatlerde Atatürk soruyor: “-Sen kimsin?” Genç subay cevap veriyor: “-Kocaeli Müstahkem Mevki 10. Topçu Alayı 142. Batarya Kumandanı Deniz Yüzbaşısı Celâl.” Atatürk tekrar soruyor: “-Bu küçük senin neyin oluyor?” Cevap şu: “-Nişanım olacak.” Atatürk'ün sesi serttir ve hemen Vali Muhittin Bey'e dönüyor: “-Askerlikte olacak yoktur, olmuş vardır. Bunların nikahlarını hemen kıyınız.” Atatürk, kıza soruyor: “-Babanız kimdir?” “-Babam Haydarpaşa Hastanesi dahiliye mütehassisi idi. Vefat etti.” Atatürk, genç subaya dönüyor: “-Senin anne baban?” “-Babam hayatta değil. Annem de hasta olan kız kardeşimin yanına Uzunköprü'ye gitti.” Atatürk, genç kıza yaverlerinden Naşit (Mengü) Bey ve Nasuhi Beyle birlikte kızın annesinin evine gönderiyor. Deniz Yüzbaşısına da: “-Eve git, resmî elbiseni giyip gel” emrini veriyor. Yüzbaşı hemen eve gidiyor, resmî elbisesini giyiyor ve İstiklâl Madalyası'nı da takarak gazineye geliyor. Atatürk, kızın annesi Faika Hanım'a: “-Kızınızı evlendiriyorum. Nasıl memnun oldunuz mu?” diye soruyor. Faika Hanım, memnuniyetini belirtiyor. Daha sonra Muhittin Bey, cebinden bir kalem çıkarıyor. Kılıç Ali Bey de çizgili bir kâğıt veriyor. Muhittin Bey, gerekli soruları sorarak nikâh memuru sıfatıyla nikâhı kıyarak kâğıdı imzalatırıyor. Nikâhta Deniz Yüzbaşısı Celâl Beyin şahitliğini Nuri (Conker) ve Kılıç Ali beyler, genç kızın şahitliğini de Profesör Fuat Köprülü'nün eşi Behice Hanım ile Bahriye Nazırı merhum Cemal Paşa'nın eşi Seniha Hanım yapıyorlar. Nikâh kıyıldıktan sonra Atatürk'ün masasına giderek ellerini, öpüyor ve yerlerine oturuyorlar. Atatürk de masadakilere şampanya ısmarlıyor. Fakat kendisi yeni damatla karşılıklı rakı içiyor. Bu arada Atatürk, Profesör Fuat Köprülü'ye eski nikâh ile medenî nikâhın mukayesesini yaptırmıştır. Bu olaydan yıllar sonra ise, Celâl Bey Deniz Albaylıktan emekli olmuş ve “Marti” soyadını almıştır.” Raşit Metel, *Atatürk ve Donanma*, (İstanbul: Deniz Basımevi, 1966), s.201'den naklen; Haluk Çağlar, “Türk Basınına Göre Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetleri (01 Temmuz 1927-10 Kasım 1938)”, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2011), s. 329.

yapımı, spor ve kültürel faaliyetler gibi başka ihtiyaçlarına kullanılacağını beyan etmiştir.⁴⁹¹ 1936 yılında Montrö Boğazlar Antlaşması'nın imzalanması münasebetiyle İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nda Türkiye Cumhuriyeti'nin egemenlik hakkı tescil edilmişti. Bu vesileyle İstanbul Valisi ve Belediye Reisi Muhittin Bey, Cumhurbaşkanı Atatürk'e bir telgrafla şükranlarını arz etmiş, Atatürk de şu cevabı vermiştir.⁴⁹²

“Yurdumuzun boğazlarındaki emniyetini tayin eden Montrö Mukavelenamesi münasebetiyle muhterem İstanbul halkının coşkun heyecan ve sevinçlerini müş'ir (bildiren) telgrafınıza samimi teşekkürlerimi bildiririm.”

Cumhurbaşkanı Atatürk, İstanbul'u ziyaretlerde Muhittin Bey ile yakın ve sıcak bir diyalog içerisinde bulunmuştur. 1935-1936 yıllarında Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul Parti Reisi olan Hilmi Uran, kaleme aldığı hatıralarında, Atatürk'ün bir İstanbul ziyaretinde Muhittin Bey'i bilhassa onurlandırmak suretiyle kendisine misafir olduğunu belirtmiştir.⁴⁹³ Muhittin Üstündağ, tek-parti döneminde Gazi Mustafa Kemal'in yakınında İstanbul'daki en güçlü siyasi kişilikler arasında görülmüştür.⁴⁹⁴

4.2. ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜ VE DOLMABAĞÇE İZDİHAMI

⁴⁹¹ *Akşam*, 15 Mart 1934, s. 1.; *Cumhuriyet*, 15 Mart 1934, s. 1.

⁴⁹² *Cumhuriyet*, 23 Temmuz 1936, s. 8.

⁴⁹³ “Atatürk'ün İstanbul'a gelmek üzere Ankara'dan ayrıldığını haber alarak kendisini İzmit'te karşılamıştık. Çünkü o sıralarda Vali, Kumandan ve Parti Reisi daima olarak İzmit'e gider Atatürk'ü oradan karşılardık. O gün de Vali merhum Muhittin Üstündağ ve Kumandan rahmetli General Ömer Halis Bıyıkday ile birlikte Atatürk'ü İzmit'te karşılamıştık. Tren geceleyin İzmit'e gelmiş, biz de ilk trene, sonra da Atatürk'ün vagonuna girmiş ve Atatürk'ü selamlamıştık. Atatürk neşeli idi ve İstanbul'a yaklaşırken, bilemediğim herhangi bir sebeple, Vali Üstündağ'ı o gün taltif etmek istediler ve o geceyi sabaha kadar Vali Muhittin Üstündağ'ın misafiri olarak geçirmek istediklerini söylediler. Bu itibarla Haydarpaşa'ya geldiğimizde Park Otel'e telefon edilerek orada hazırlık yaptırıldı. Biz bir motorla Dolmabahçe Sarayı'na, oradan da doğrudan Park Otel'e gittik. Gecenin ilerleyen saatlerinde artık otel gazinosunda kimseler yoktu. Yalnız müzik alıkonulmuş ve Atatürk için hususi bir salon hazırlanmıştı. ...Atatürk merhum pek neşeli idi ve asıl maksadı, bu geceyi Vali'nin misafiri olarak geçirdiğini belirtmek olduğundan bunun ajansa bir havadis olarak verilmesini istedi...” Uran, *Hatıralarım*, s. 293-294.

⁴⁹⁴ Cemil Koçak, *Millî Şef Dönemi (1939-1945)*, c. I, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996), s.183.

Genellikle yaz aylarını İstanbul'da geçiren Atatürk, Florya Deniz Köşkü'nde ve Dolmabahçe Sarayı'nda ikamet etmiştir. Cumhurbaşkanı Atatürk 1938 yılının yaz aylarını da İstanbul'da geçirmekte idi. Cumhuriyetin 15. yıl dönümü kutlamalarında Ankara'da olma isteğine karşın, sağlık durumunun giderek ağırlaşmasından dolayı, Cumhuriyet Bayramı'nı İstanbul'da geçirmek durumunda kalmıştı.⁴⁹⁵ İstanbul'da ise 15. yıl dönümü kutlamaları için şehrin abidevi binaları ışıklandırılmış, gösteri ve şenliklerle dolu özel hazırlıklar yapılmıştı.⁴⁹⁶ 29 Ekim'de yapılan kutlamalara katılamayan Atatürk'ün sağlık durumu daha da ağırlaştı ve 10 Kasım 1938 günü İstanbul'da hayata gözlerini yumdu.⁴⁹⁷ Atatürk'ün ölüm haberinin alındığı andan itibaren İstanbul Üniversitesi konferans salonunda toplanan öğrenciler, aralarından bir heyet seçerek Muhittin Bey'e gidip, Atatürk'ün öldüğü mekânın kapısı önünde ağlamaya hazır olduklarını bildirmişlerdir. İstanbul'da eğlence mekânları tamamen kapanmış, sinemalar kapılarındaki tabelaları ve afişleri indirmişlerdir.⁴⁹⁸ 11 Kasım günü İstanbul Belediye Reisliği bir merasim programı yayınlayarak, 16 Kasım günü Atatürk'ün naaşının üç günlük yas boyunca ziyarete açılacağını ve 19 Kasım'da Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenecek törenle Ankara'ya uğurlanacağını bildirmiştir.⁴⁹⁹ Ayrıca 11 Kasım'da sabık Başvekil İsmet İnönü, Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci cumhurbaşkanı seçildi ve hükümet, Atatürk'ün cenaze töreninde herhangi bir olumsuzluk yaşanmaması için hazırlıklarını sürdürdü.⁵⁰⁰ Aslında hastalığının son döneminde hazırlıklara başlanmış ve hükümet, Atatürk'ün vefatından bir ay evvel, sonrası gelişmelerle ilgili önlemlerini almıştı. Zira kontrol

⁴⁹⁵ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007), s. 22.

⁴⁹⁶ *Akşam*, 30 Teşrinievvel 1938, s. 1-4.; *Cumhuriyet*, 30 Teşrinievvel 1938, s. 8.

⁴⁹⁷ İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, s. 23. Atatürk, hastalığı döneminde arkadaşı Ali Fuat Cebesoy'a; "Alemdağ'da Sultan Abdülaziz'in yaz aylarında kalmak için yaptırdığı köşkün hastalığına iyi geleceğini ve İstanbul'daki günlerini orada geçirme arzusunda olduğunu" söylemiştir. Cebesoy, *Siyasi Hatıralar II.*, s. 252.; Atatürk'ün bu arzusu üzerine, Başyaveri Hasan Rıza Soyak, Prof Nihat Reşat Belger ve Vali Muhittin Bey, köşkün uygunluğunu kontrole gitmiş ancak harap bir halde bulmuşlardır. Muhittin Bey, köşkün tamiri için bir plan hazırlamış fakat Atatürk, tamirati erteletmiştir. Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar II*, s. 748.

⁴⁹⁸ *İstanbul Belediye Mecmuası*, "Felaketli Haber, İlk Önce Şehrimizi Mateme Boğdu", S. 171, Yıl 14, (Teşrinisani 1938), s. 955.

⁴⁹⁹ *Cumhuriyet*, 11 Teşrinisani 1938, s. 1-7.

⁵⁰⁰ *Akşam*, 11 Teşrinisani 1938, s. 1.

edilemeyecek kalabalıkların oluşabileceğine dair endişe duyulmaktaydı ve Atatürk'ün cenaze törenine de bu güvenlik kaygısı damga vurmuştur.⁵⁰¹

17 Kasım'da Atatürk'ün katafalkı önünde yapılan geçit muntazaman devam ederken saat 20.00'dan sonra binlerce vatandaşın meydana getirdiği izdihamdan dolayı ezilen 11 vatandaş hayatını kaybetmiştir.⁵⁰² 19 Kasım'da üç günlük yas ve ziyaretler sona ermiş ve İstanbul'da yapılan büyük törenle Atatürk'ün cenazesi Ankara'ya uğurlanmıştır.⁵⁰³ Kısa bir süre sonra halkın ziyaretinde yaşanan izdihamdan dolayı ölü sayısında artış meydana gelmiş, iki kişi daha hastanede yaşamını yitirerek ölü sayısı 13'e çıkmıştır. Adli makamlar tarafından el konulan hadisede mesuliyetin kimde olduğu araştırılmıştır.⁵⁰⁴ Konu ile ilgili mülkiye müfettişleri tarafından da tahkikat yapılmış ve o tarihte İstanbul Emniyet Müdürü olan ancak kısa bir süre önce başka göreve tayin edilen Salih Kılıç sorgulanmıştır.⁵⁰⁵ Soruşturma süresince, izdihamda kızını kaybeden Denizyolları İdaresi Müdürü Rauf Manyas ile çocuklarını kaybeden iki annenin de ifadesine müracaat edilmiştir.⁵⁰⁶ Soruşturmada Vali Muhittin Bey'in halkın ziyareti esnasında oluşacak kalabalığı öngörmeyerek krokili bir ziyaret programı hazırlamadığı gibi Emniyet Müdürüne de böyle bir program hazırlamasını emretmediği için suçlu bulunmuş ve Muhittin Bey hakkında lüzumu muhakeme kararı verilmiştir.⁵⁰⁷ Hükümet tarafından Atatürk'ün cenaze töreninde görev alan memurlara ise takdirname verilmiştir. Takdirname alan memurların arasında, soruşturmada yer alan yetkililerin de yer almış olması dikkat çekicidir.⁵⁰⁸ Soruşturma nihayetinde, Devlet Şurası Umumi Heyeti tarafından verilen, 17 Temmuz 1939 tarihli ve 230/254 sayılı karara göre, dönemin İstanbul Emniyet

⁵⁰¹ Tunç Boran, "Atatürk'ün Cenaze Töreni: Yas ve Matem", *Atatürk Yolu Dergisi*, c. 12, S. 47, 2011, s. 493.

⁵⁰² *Akşam* 19 Teşrinisani 1938, s. 3; *Cumhuriyet*, 19 Teşrinisani 1938, s. 1.

⁵⁰³ *Cumhuriyet*, 20 Teşrinisani 1938, s. 1; *Akşam*, 20 Teşrinisani 1938, s. 1. Meydana gelen hadise ile ilgili basında herhangi bir değerlendirme yapılmamış, kamuoyuna yalnızca resmî açıklama yansıtılmıştır.

⁵⁰⁴ *Cumhuriyet*, 3 Kanunuevvel 1938, s. 9.

⁵⁰⁵ *Akşam*, 9 Kanunuevvel 1938, s. 3.; *Cumhuriyet*, 9 Kanunuevvel 1938, s. 2.

⁵⁰⁶ *Cumhuriyet*, 22 Kanunuevvel 1938, s. 2.

⁵⁰⁷ *Tan*, 23 Kanunuevvel 1938, s. 1-9.

⁵⁰⁸ Boran, "Atatürk'ün Cenaze Töreni", s. 504.

Müdürü Salih Kılıç'ın elli kuruş harç ödemesine ve Muhittin Bey hakkında ise men-i muhakemenin ekseriyetle kabulüne karar verilmiştir.⁵⁰⁹

4.3. MUHİTTİN ÜSTÜNDAĞ'IN GÖREVDEN ALINMASI

İstanbul Valisi ve Belediye Reisi Muhittin Üstündağ'ın göreve geldiği dönemin başından itibaren sık sık görevden alınacağına ilişkin iddialar gündeme gelmiştir. İlk olarak 1929 yılında Muhittin Bey'in görevinden alınacağı ve yerine İzmir Valisi Kazım Dirik'in atanacağı iddia edilmiş, ancak iddianın asılsız olduğu ortaya çıkmıştır.⁵¹⁰ 1934 yılına gelindiğinde, *Akşam* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde Muhittin Bey'in başka bir memuriyete tayin edilerek, yerine de yine İzmir Valisi Kazım Dirik'in getirileceğine dair haberler yayınlanmıştır.⁵¹¹ Bu haberden bir gün sonra ise yine *Cumhuriyet* gazetesinde, Muhittin Bey'in görevden alınacağı ve yerine Ankara Valisi Nevzat Tandoğan'ın veya İzmir Valisi Kazım Dirik'in gelmesinin ihtimal dâhilinde olduğuna yer verilmiştir.⁵¹² Ancak aynı gün İzmir Valisi Kazım Dirik, basına yaptığı açıklamada kendisi için böyle bir ihtimalin olmadığını beyan etmiştir.⁵¹³ 1936 yılının aralık ayında da Muhittin Bey'in görevinden ayrılacağı ve yeniden ihdas edilecek olan Ege Umumi Müfettişliği görevine getirileceğine dair haberler çıkmış ve konu hakkında Muhittin Bey'in bilgisine başvurulmuştur. Muhittin Bey, yaptığı açıklamada bu tür haberlerin zaman zaman basında yer aldığını, ancak çıkan haberlerin zamansız olduğunu ifade etmiştir.⁵¹⁴ 1937 yılının nisan ayında Muhittin Bey'in yine başka bir vazifeye tayin edileceği ve yerine Ankara Valisi Nevzat Tandoğan'ın getirileceği haberleri çıkmıştır.⁵¹⁵

⁵⁰⁹ İçişleri Bakanlığı, Muhittin Üstündağ Sicil Dosyası, Sicil No 2527. Dahiliye Vekaleti Hukuk Müşavirliği'nden Memurlar Sicil ve Muamelat Umum Müdürlüğü'ne gönderilen 26.07.1939 tarihli ve 608 sayılı belge.

⁵¹⁰ *Cumhuriyet*, 18 Haziran 1929, s. 3

⁵¹¹ *Akşam*, 23 Nisan 1934, s. 2.; *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1934, s. 1.

⁵¹² *Cumhuriyet*, 24 Nisan 1934, s. 1.

⁵¹³ *Akşam*, 24 Nisan 1934, s. 2; *Milliyet*, 24 Nisan 1934, s. 2.

⁵¹⁴ *Cumhuriyet*, 21 Kanunuevvel 1936, s. 1.

⁵¹⁵ *Akşam*, 2 Nisan 1937, s. 2.; *Cumhuriyet*, 2 Nisan 1937, s. 1.

Muhittin Bey'in görevden alındığı tarihe kadar iddiaların sonu gelmemiştir. Son olarak 1938 yılının ekim ayında, münhal bulunan milletvekilliklerinden birine Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından aday gösterileceği, yerine de Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer'in getirileceğine dair haberler çıkmıştır.⁵¹⁶ Ancak Muhittin Bey, Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı süresince görevini sürdürmüştür.

29 Kasım 1938 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde Muhittin Bey'in 21 Aralık 1938 tarihi itibarıyla memuriyette 30 yılını dolduracağı ve istirahat etmek arzusunda olduğundan dolayı emekliliğini talep edeceğine dair bir haber yer almıştır.⁵¹⁷ Muhittin Bey, ertesi gün *Cumhuriyet* gazetesinin haberine karşılık olarak gazetelere gönderdiği mektupta, memuriyette henüz 30 senesini doldurmadığı gibi, emekliliğini istediği haberinin de gerçeği yansıtmadığını belirterek haberi tekzip etmiştir.⁵¹⁸ Ancak 30 Kasım 1938 tarihinde Muhittin Bey'in tekzip metnini yayınlayan *Tan* ve *Akşam* gazeteleri İstanbul'un yeni valisinin Dr. Lütfi Kırdar olduğunu haberini de aynı nüshalarında kamuoyuna duyurmuşlardı.⁵¹⁹ 1926-1928 yılları arasında İstanbul Şehremini, 1928-1930 yılları arasında İstanbul Şehremini ve Vali Vekili, 1930-1938 yılları arasında İstanbul Valisi ve Belediye Reisi olarak birleşik idarede İstanbul'a hizmet veren Muhittin Üstündağ, "görülen lüzum üzerine"⁵²⁰ Bakanlar Kurulu tarafından merkeze alınmıştır.⁵²¹ Muhittin Bey'in, 1 Aralık 1938 günü saat 11.00'da görevden alınarak vekâlet emrine alındığı bilgisi Dâhiliye Vekâleti tarafından, kendisine telgrafla bildirilmiş ve aynı gün Vali Konağı'nı tahliye ederek şahsi eşyalarını Şişli'deki Üstündağ Apartmanı'nın 3. katındaki dairesine taşımıştır.⁵²² Telgrafi aldıktan sonra belediyeye geçerek yazı işleri memurunun odasında resmi

⁵¹⁶ *Yeni Sabah*, 29 Teşrinievvel 1938, s. 3.

⁵¹⁷ *Cumhuriyet*, 29 Teşrinisani 1938, s. 2.

⁵¹⁸ *Akşam*, 30 Teşrinisani 1938, s. 3.; *Cumhuriyet*, 30 Teşrinisani 1938, 2. *Tan*, 30 Teşrinisani 1938, s. 8.

⁵¹⁹ *Akşam*, 30 Teşrinisani 1938, s. 2.; *Tan*, 30 Teşrinisani 1938, s. 1.

⁵²⁰ "Görülen lüzuma binaen İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'ın vekalet emrine alınarak İstanbul Valiliğine Manisa Valisi Doktor Lütfi Kırdar'ın, Çorum Valisi Süreyya Yurdakul'un tekaüdüne sevki ile Çorum Valiliğine İstanbul Polis Müdürü Salih Kılıç'ın naklen ve yeniden tayinleri, Dahiliye Vekilliği'nin 29/11/1938 tarih ve 6095 sayılı tezkeresi ile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 29/11/1938 tarihinde onanmıştır." Bkz. Ek-32.

⁵²¹ BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer bilgisi: 85-99-16, İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'ın Vekalet emrine alınarak yerine Lütfi Kırdar'ın, Çorum Valisi Süreyya Yurdakul'un emekliye sevki ile yerine Salih Kılıç'ın naklen tayinleri. Tarih 29.11.1938.

⁵²² *Cumhuriyet*, 2 Kanunuevvel 1938, s. 7.; Sicil No 2527.

evrakları incelemiş ve bu esnada kendisi ile görüşmek isteyen bazı belediye müdürlerini kabul etmemiştir.⁵²³

4 Aralık 1938 tarihinde İstanbul'a gelen yeni Vali ve Belediye Reisi Dr. Lütfi Kırdar, Muhittin Bey tarafından karşılanmış ve devir-teslim gerçekleştirilmiştir.⁵²⁴ Muhittin Bey, 1926 yılının ocak ayından bu yana 12 yıl 10 ay boyunca sürdürdüğü görevini devrederken şu açıklamayı yapmıştır: “Şimdi biz de nöbet değiştiren bir asker gibi vazifemizi başka bir nöbetçiye devrederek istirahate çekiliyoruz. Bilirsiniz ki, her yeni kuvvetin vereceği yeni bir feyiz vardır. Çok asil, halûk ve zeki olan İstanbul halkının, bu yeni mesaiden dolayı, yeni ümranlara mazhar olmasını temenni ederim.”⁵²⁵ Muhittin Bey, vilayet ve belediye teşkilatlarındaki çalışma arkadaşlarına bir veda tamimi yayınlayarak görevden ayrılmıştır.⁵²⁶ Vekâlet emrine alındıktan kısa bir süre sonra ise emekliye ayrılmıştır.⁵²⁷ Vekâlet emrinde bulunan İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ ile Konya Valisi Cemal Bardakçı'nın emekliye⁵²⁸ sevk edilmesi, Dâhiliye Vekilliği'nin 14 Şubat 1939 tarihli teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 15 Şubat 1939 tarihinde onanmıştır.⁵²⁹

Muhittin Bey, Atatürk'ün ölümünün hemen ardından görevden alınmasına karşın, kendisi ile aynı dönemde görev yapan Ankara Valisi ve Belediye Reisi

⁵²³ *Tan*, 3 Kanunuevvel 1938, s. 10.

⁵²⁴ Bkz. Ek-31.

⁵²⁵ *Cumhuriyet*, 5 Kanunuevvel 1938, s. 9.

⁵²⁶ *Akşam*, 6 Kanunuevvel 1938, s. 4.; *Cumhuriyet*, 6 Kanunuevvel 1938, 7. Muhittin Bey'in veda tamimi:

“Değerli arkadaşlarım,

On üç yıl belediyenin ve on seneyi mütecaviz vilayetin başında ifa etmiş olduğum çok mühim ve dağdağalı vazifeden ayrılırken hepinizden gördüğüm sürekli ve samimi yardımdan ve sevgiden dolayı size yüreğimin bütün açıklığı ile teşekkür etmek benim için bir borç olduğu kadar bir ihtiyaçtır. Sizinle iş arkadaşlığı etmeden mahrum kaldığım zevki, memleketin en değerli mümtaz idare ricalinden pek sayın doktor Lütfi Kırdar'ın beni istihlaf etmiş olması ile telafi ediyorum. Hayatta hepinize sürekli başarılar ve saadetler dilerim.”

⁵²⁷ Muhittin Bey, 15 Şubat 1939 tarihinde emekliye sevk edilmeden önce, Aralık 1938'de emekliliğini isteyeceğine dair haberler çıkmaya devam etmiş, valilik maaşının üçte biri oranında bir ücretle emekli aylığına bağlanacağı ve dört bin lira da ikramiye alacağı haberi gazetelerde yer almıştır. *Cumhuriyet*, 3 Kanunuevvel 1938, s. 9.

⁵²⁸ Muhittin Bey'in, 1905 yılında Osmanlı devrinde başladığı ve zaman zaman ara verdiği memuriyet hayatı 1939'da sonlandırılmış, 34 yıllık bir sürecin sonunda 55 ve yaşında iken emekliye sevk edilmiştir.

⁵²⁹ BCA. Fon kodu: 30-18-1-2, Yer bilgisi: 86-12-17, Vekalet emrinde bulunan İstanbul ve Konya valileri Muhittin Üstündağ ile Cemal Bardakçı'nın emekliye sevkleri. 15.02.1939.; Bkz. Ek-32.

Nevzat Tandoğan, 1946 yılına kadar görevini sürdürmüş, aynı dönemin İzmir Belediye Reisi Behçet Uz ise, 1941 yılına kadar görevini devam ettirmiş, ardından Denizli Milletvekili ve Ticaret Vekili olarak İnönü devrinde önemli görevlerde bulunmuştur.⁵³⁰ Muhittin Bey'in, İstanbul'un güçlü idarecisi olarak, arzusu haricinde vekâlet emrine alınmış olmasına dair, Asım Us hatıra notlarından şu anekdotu nakleder; "Muhittin Bey'in, 12 yıl 9 ay kaldığı bu görevden vekâlet emrine alınmasından dolayı sinirlenmesine gerek yoktu. Eski Müddeiumumi Kenan'ın: "Bir yerde beş seneden fazla kalan idare memuru vazifesini yapamaz hale gelir" demesi ve İstanbul'dan giderken Muhittin Üstündağ'ın kulağına: "Darısı başınıza" diye fısıldaması. Umumi işlerde bu gibi değişiklikleri, başka hiç sebep olmasa bile, hoş görmek lazımdır."⁵³¹ Asım Us'un hatıralarına bakıldığında Muhittin Bey, bu duruma sinirlenmiş olmalıdır. Muhittin Bey'in uzun süren görev yıllarının ardından bu şekilde uzaklaştırılması, şüphesiz dikkat çekici bir gelişme idi. Ancak Muhittin Bey'in Asım Us'un hatıralarında yer alan bilgiden başka bu duruma herhangi bir tepki gösterdiğine dair hiçbir emareye rastlanmamıştır. Türkiye'de Atatürk'ün ölümünün ardından İsmet İnönü dönemi başlıyor, ülkenin en büyük şehri İstanbul'da da Muhittin Üstündağ'ın ardından yeni bir dönem başlıyordu. Muhittin Üstündağ, İstanbul'un tek parti dönemindeki sembol ismi⁵³² ve Atatürk dönemi İstanbul'u ile özdeşleşmiş bir isimdi.

4.4. YENİ VALİ VE BELEDİYE REİSİ DR. LÜTFİ KIRDAR

Aslen Kerküklü olan Dr. Lütfi Kırdar, İstanbul Valiliğine atanmadan evvel Atatürk döneminin Manisa Valisi idi. 2. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından İstanbul Valiliğine atanan Kırdar, Muhittin Bey döneminde başlatılan İstanbul'un imar planı, Gazi (Atatürk) Köprüsü gibi birçok önemli çalışmayı nihayete

⁵³⁰ Gamze Işık, "Behçet Uz ve Belediye Başkanlığı Faaliyetleri (1931-1941)", (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2017), s. 34-35.

⁵³¹ Asım Us, *Hatıra Notları*, İstanbul: Kitabevi, 2012, s. 295.

⁵³² Koçak, *Milli Şef Dönemi* c.I, s. 183.

erdirmiştir.⁵³³ Dr. Lütfi Kırdar İstanbul’da göreve başladıktan hemen sonra Belediyeler Bankası tarafından aylık yayımlanan *Belediyeler Dergisi*’ne verdiği röportajda; “İstanbul’un en mühim derdi yolsuzluktur. Hemen hemen iç mahallelerde yol namına bir şey kalmamıştır. İstanbul Ankara’dan daha pahalı bir şehirdir. Pahalılığın önüne geçmek için ne yapmak lazımsa yapacağım”⁵³⁴ beyanatında bulunmuştur. Kırdar *Tan* gazetesinden M. Zekeriya Sertel ile yaptığı mülakatta ise; “Nereye baksam pislik, gıda maddeleri pahalı, İstanbul’un bin bir ihtiyacı var. Her şeyi tamamlamak için hükümetten yardım istemek veya istikraz yapmak fikrindeyim”⁵³⁵ diyerek Muhittin Bey sonrası İstanbul için gözlemlerini ve öncelikli hedefini kamuoyuyla paylaşmıştır.

4.5. YOLSUZLUK VE GÖREVİ SUİİSTİMAL DAVALARI

Muhittin Bey’in İstanbul’un idaresi görevini sürdürürken karşı karşıya kaldığı yolsuzluk iddialarının başında Otobüs Alımı İhalesi, Surp Agop Ermeni Mezarlığı arazisi ve Asri Mezarlık arazisi davaları gelmektedir. Ayrıca görevi esnasında 1933 yılında 200 bin liradan fazla paranın batmasına sebep olmaktan suçlu bulunan Muhittin Bey, 2330 sayılı Af Kanunu mucibince 19 Aralık 1936 tarihinde affedilmiştir.⁵³⁶ Muhittin Bey, görevden ayrıldıktan sonra aylarca kamuoyunda yolsuzluk davaları ile gündeme gelmiştir. Davaların 1939 yılı ortalarında nihayet ermesinin ardından beraat etmesine karşın davalar süresince itibarı zedelenmiştir. Nitekim davaların sonucunun açıklandığı mahkeme kararı ile ilgili haberlerde Muhittin Bey’in mahkeme salonunda 45 dakika ayakta mahkeme kararının dinlediği görüntüler dönemin gazetelerinde birinci sayfadan verilmiştir.⁵³⁷

⁵³³ Şentürk, *İstanbul Valileri*, s. 111-112.; Falih Rıfkı Atay, *Çankaya* adlı kitabında; “Lütfi Kırdar, Atatürk devrinde İstanbul’a Vali olsaydı, İstanbul bugün bambaşka bir şehir olurdu” demiştir. Atay, *Çankaya*, s. 487.

⁵³⁴ *Belediyeler Dergisi*, “Vali Lütfi Kırdar’la Mülakat” S. 40, (Ankara: 1938), s. 58.

⁵³⁵ *Tan*, 24 Kanunuevvel, 1938, s. 1-8.

⁵³⁶ Sicil No: 2527

⁵³⁷ *Akşam*, 9 Temmuz 1939, s. 1.; Bkz. Ek-34.

4.5.1. OTOBÜS ALIMİ İHALESİ DAVASI

Muhittin Bey ile gazeteci Ahmet Emin Yalman arasında cereyan eden Otobüs Alımı İhalesi Davası, 1937 yılında başlamış, dava Muhittin Bey'in emekliye ayrıldığı 1939 yılında beraat kararı ile neticelenmiştir. 1940 yılında ise beraat kararı tasdik edilmiştir. 10 Aralık 1937 tarihli *Tan* gazetesinde, Başyazar Ahmet Emin Yalman, “İstanbul’un Otobüs Dedikodusu” başlıklı yazı ile İstanbul Belediyesi’nin İzmir’den getirttiği otobüslerin alımında yolsuzluk yapıldığı iddiasını gündeme taşımıştır.⁵³⁸ Ertesi gün Muhittin Bey, *Tan* gazetesine bir tekzip metni göndererek, iddianın yer aldığı sütunda yayınlanmasını talep etmiştir.⁵³⁹

“Gazetenizin bugünkü nüshasında “İstanbul’un Otobüs Dedikodusu” başlığı ile çıkan başmakalenize Belediye muttali oldu. Yazınızın isnat ettiği havadis ve malumat tamamıyla asılsız ve hilafı hakikattir. Bundan birkaç ay evvel Gazi Köprüsü inşaatı hakkında da aynı mahiyette yazılar yazmıştınız. Matbuatın hakkı ve vazifesi olan makul ve dürüst tenkit hududunu aşan ve belediyenin şahsiyetini fena zanlar ve töhmetler altında bırakan bu yazılarınızın istihdaf ettiği mana ve maksat kanuni takibatı istilzam ettirecek mahiyette olduğundan Dâhiliye Vekâletine takdim olunarak mevcut talimatnameye göre tedvir olunan bu otobüs işini derhal vekâlet müfettişleri tarafından tetkik ve tahkik ettirilmesi istenmiştir. Neticeye göre, lazım gelen muamele taayyün edecektir.”

Ahmet Emin Yalman, söz konusu tekzibe başyazısında yer verdikten sonra, Muhittin Bey’in, *Tan* gazetesi muhabirine, kendisine iletmesi için, “Bu iddiayı gündeme getirmek için kaç para aldığını sormasını” istediğini ifade etmiştir. Yalman, kamu menfaatini düşünerek iddiayı gündeme taşıdığını ve kişilik haklarını ihlal eden bu tavır karşısında Cumhuriyet mahkemelerine müracaat edeceğini beyan etmiştir.⁵⁴⁰ Ayrıca Gazi Köprüsü hakkında değinilen iddialarının ise doğrulunun ortaya çıktığını,

⁵³⁸ *Tan*, 10 Kanunuevvel 1937, s. 1.

⁵³⁹ *Akşam*, 11 Kanunuevvel 1937, s. 2.; *Cumhuriyet*, 11 Kanunuevvel 1937, s. 2; *Tan*, 11 Kanunuevvel 1937, s. 1.

⁵⁴⁰ *Tan*, 11 Kanunuevvel 1937, s. 1.

Muhittin Bey'in bu meseleyi de vekâlet müfettişlerine tetkik ettirmesini tavsiye etmiştir.⁵⁴¹

Diş Doktoru Avni Bayer isimli bir vatandaş ise iddialar gündeme geldikten birkaç gün sonra Vilayete bir ihbarda bulunmuş ve Ahmet Emin Yalman'ın otobüs işletmesi ruhsatı almak için kendisinden komisyon aldığını ve ruhsatı alamadıktan sonra da belediye aleyhine bu şekilde bir iddiayı gündeme taşıdığını beyan etmiştir.⁵⁴² Muhittin Bey, ihbar mektubunun birer nüshasını basın mensuplarına dağıtarak ihbarı savcılığa havale ettiklerini bildirmiştir.⁵⁴³ Ahmet Emin Yalman, böyle bir ticaretin içerisinde bulunmadığını ve gazetecilik yaptığı süre içerisinde ticaret yapmadığını beyan ederek olayın bir komplo olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴⁴ Dâhiliye Vekâleti ise Vali Muhittin Bey'in talebi üzerine belediyeye iki müfettiş görevlendirmiş ve müfettişler tetkikata başlamışlardır.⁵⁴⁵ Ayrıca savcılık, *Tan* gazetesine, belediye memurlarına hakaretten bir dava açmıştır.⁵⁴⁶ Savcılık, tahkikat için otobüs işletmeciliğinde faaliyet gösterenlerin ifadesine başvurmuş, ayrıca başyazar Ahmet Emin Yalman'ın da ifadesi alınmıştır.⁵⁴⁷ Dava neticesine Devlet Şurası Mülkiye Dairesi, İstanbul'da, otobüs işlerinde görevi suiistimal ve keyfi hareket suç unsurları bulmuştur.

İşlenen fiillerin TCK 230., 240. ve 228. maddelerine temas ettiği belirtilmiştir.⁵⁴⁸ Otobüs yolsuzluğu davasında Vali ve Belediye Reisi Muhittin Üstündağ, Muavin Ekrem Sevensan, Fen İşleri Müdürü Hüsnü Keseroğlu, Varidat Müdürü Neşet ve Emniyet 6. Şube Müdürü Faik, mahkeme tarafından suçlu

⁵⁴¹ *Tan*, 12 Kanunuevvel 1937,

⁵⁴² Ahmet Emin Yalman'ın gazetecilik dönemini konu alan bir doktora tezinde dava ilgili Muhittin Bey'in Avni Bayer isimli vatandaşı yalancı şahit olarak tuttuğu ve Yalman'ın rüşvet verdiği iddia edilen tarihte şehir dışında olduğunun anlaşılması üzerine davadan beraat ettiği bilgisine yer verilmiştir. Asuman Tezcan, "Ahmet Emin Yalman'ın Dönemi ve Gazeteciliği (1918-1938)", (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007), s. 211.

⁵⁴³ *Akşam*, 14 Kanunuevvel 1937, s. 1-8.; *Cumhuriyet*, 14 Kanunuevvel 1937, s. 2.

⁵⁴⁴ *Tan*, 14 Kanunuevvel 1937, s. 2.

⁵⁴⁵ *Cumhuriyet*, 17 Kanunuevvel 1937, s. 1.

⁵⁴⁶ *Akşam*, 18 Kanunuevvel 1937, s. 7.; *Cumhuriyet*, 18 Kanunuevvel 1937, s. 1.

⁵⁴⁷ *Cumhuriyet*, 30 Kanunuevvel 1937, s. 2.

⁵⁴⁸ Söz konusu maddeler: Vazifeyi suiistimal ve ihmal edenlerle keyfi harekette bulunanların bir aydan bir seneye kadar hapis cezasına uğratılacağını ve hadisede hususi bir maksat mevcut olduğu da anlaşılırsa cezanın üçte bir nispetinde arttırılacağını göstermektedir. *Cumhuriyet*, 22 Temmuz 1938, 7.

bulunmuşlardır.⁵⁴⁹ Davanın temyiz süreci ile ilgili, 25 Ocak 1939 tarihinde Temyiz Dördüncü Ceza Dairesi Mahkemesi yetkili kılınmıştır. 13 Nisan 1940 tarihinde Temyiz Dördüncü Ceza Dairesi Mahkemesi, Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından verilen beraat kararını tasdik etmiştir.⁵⁵⁰

4.5.2. ASRİ MEZARLIK ARAZİSİ DAVASI

Muhittin Üstündağ ve arkadaşları, İstanbul Şehir Mezarlığı olarak ihdas edilen Zincirlikuyu'daki Asri Mezarlık arazisinin İstanbul Belediyesi tarafından istimlak edilmesi sürecinde vazifesini suiistimalden suçlu bulunarak kamu davasında yargılanmışlardır. Temyiz sürecine gidilen davada, heyeti hâkime, suçluların memuriyet ve vazifelerini suiistimal ettikleri tahakkuk etmediğinden savcılığın tecziye talebini reddetmiş ve 17 Temmuz 1938'de Muhittin Bey ve arkadaşları beraat etmiştir.⁵⁵¹ Asım Us'un hatıralarında ise, Muhittin Üstündağ hakkında yapılan şehir mezarlığı arazisi tatbikatının Cumhuriyetin 15. yıl dönümünde hazırlanan umumi af kanunu münasebetiyle son bulduğunu ifade etmiştir.⁵⁵² Ancak Muhittin Bey ve arkadaşlarının beraatlarına dair, Dördüncü Ceza Dairesi tarafından verilen kararın, Temyiz Ceza Heyeti Umumiyesi tarafından, 9 Ocak 1939 tarihinde bozulmasına karar verilmiştir.⁵⁵³

Muhittin Bey ve arkadaşlarına karşı yürütülen soruşturmalar ve davalar, basına yansıtılma biçimiyle “adeta bir propaganda kampanyasına dönüştürülmüştür”⁵⁵⁴ Kamuoyunun gündeminden düşmeyen davaların ardından Muhittin Bey ve arkadaşlarının Ankara'da 8 Temmuz 1939 tarihinde neticelenen kararda, Otobüs Alımı İhalesi davasında olduğu gibi Asri Mezarlık Arazisi davasında da temyiz yolu açık olmak üzere beraat ettikleri belirtilmiştir.⁵⁵⁵ Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından 12 Şubat 1940 tarihinde temyize götürülen davada, bozulan beraat kararı ise 15

⁵⁴⁹ Tan, 21 Temmuz 1938, s. 1.

⁵⁵⁰ Sicil No: 2527.; Bkz. Ek-35.

⁵⁵¹ Akşam, 17 Temmuz 1938, s. 1-13.; Cumhuriyet, 17 Temmuz 1938, s. 1-8.

⁵⁵² Us, *Hatıra Notları*, s. 228.

⁵⁵³ Sicil No: 2527.

⁵⁵⁴ Koçak, *Milli Şef Dönemi I*, s. 188.

⁵⁵⁵ Akşam, 9 Temmuz 1939, s. 1.; Ulus, 9 Temmuz 1939, s. 1.; Tan, 9 Temmuz 1939, s. 1.

Mayıs 1940 tarihinde tekrar tasdik edilmiştir. Böylece Muhittin Üstündağ ve arkadaşları, üçüncü kez beraat etmişlerdir.⁵⁵⁶

4.6. MUHİTTİN ÜSTÜNDAĞ'IN İSTANBUL MİLLETVEKİLLİĞİ

Cumhuriyet tarihinin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması süreci ve siyasi tarihimizde “yapay bir oluşum” olarak addedilen Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimlerinin ardından, Cumhuriyet Halk Fırkası iktidarı devam etmekte idi. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye’de tek-parti döneminin yavaş yavaş sonuna doğru geliniyordu. Zira Türkiye’nin batıya yaklaşma serüveninde demokrasiye geçiş bir zorunluluk halini almıştı.

1945 yılında İstanbul Milletvekili Ali Kemal Akyüz’ün ölümü ile İstanbul’da milletvekili sayısı eksilmişti.⁵⁵⁷ Bu süreçte, boşalan İstanbul milletvekilliğinin yanı sıra Kocaeli, Zonguldak, Sivas, Burdur ve Çorum dâhil olmak üzere 6 ilde münhal bulunan yerler için ara seçim kararı alınmış ve Cumhuriyet Halk Fırkasının aday göstermemesi kararlaştırılmıştır.⁵⁵⁸ Bağımsız adaylığın önünün açılması üzerine, İstanbul’da hararetli bir seçim atmosferi içine girilmiştir. Uzun yıllar tek-parti idaresinde çeşitli sebeplerle yönetim mekanizmasında kendine yer bulamamış veyahut görevlerinden ayrılmış birçok aydın, bürokrat, meslek erbabı ve sivil toplum yöneticisi adaylığını koymuştur.⁵⁵⁹

İstanbul’da aday sayısının 100’ü aşacağı yönünde gazetelerde haberler yer almıştır. *Yeni Sabah* gazetesi tarafından, seçimin favorisi olarak, İstanbul Basın Birliği Reisi Hakkı Tarık Us gösterilmekte, adaylardan Muhittin Üstündağ’ın ise, “Halktan hiçbir suretle rey alamayacağı” ifadesine yer verilmekteydi.⁵⁶⁰ Aynı

⁵⁵⁶ Öner, *Muhittin Üstündağ Davaları*, s. 31-32.

⁵⁵⁷ *Yeni Sabah*, 10 Haziran 1945, s. 1.

⁵⁵⁸ *Yeni Sabah*, 8 Haziran 1945, s. 1.

⁵⁵⁹ Adaylığını koyanlar arasında caz müzisyeni, karikatürist gibi farklı alanlardan kişiler ile Kadın Hakları Savunucusu Nezihe Muhiddin ve Eski İstanbul Şehreminlerinden Operatör Cemil Topuzlu da bulunmaktaydı. *Yeni Sabah*, 12 Haziran 1945, s. 1.

⁵⁶⁰ *Yeni Sabah*, 16 Haziran 1945, s. 1.

gazetenin bir gün sonraki nüshasında ise Hakkı Tarık Us'tan sonra en güçlü ikinci adayın Sabık Vali Muhittin Üstündağ olduğu yazılmaktaydı.⁵⁶¹ Hakkı Tarık Us medyanın desteği ile seçimin favorisi idi. Hatta oyların sayımı henüz sonuçlanmadan İstanbul'a bağlı bir kaza olan Yalova'da Hakkı Tarık Us'un en yüksek oyu aldığı haberi verilmişti. Her ilçeden ikinci seçmenlerin oyuyla seçilen milletvekilleri için, 17 Haziran 1945 Pazar günü Beyazıt'ta İstanbul Üniversitesi'nin konferans salonunda seçimler yapılmıştır. Seçim sonuçlarına göre, İstanbul Bağımsız Milletvekilliğini, 472 oy alan Muhittin Üstündağ kazanmıştır.⁵⁶² Seçimlerin hemen ardından İstanbul'da yolsuzluk yapıldığı ve seçimlere şaibe karıştığına dair iddialar gündeme gelmiş ve seçimin iptali için girişimde bulunulmuştur.⁵⁶³ Ancak itirazlar olumsuz neticelenmiştir.⁵⁶⁴ Muhittin Üstündağ, milletvekili seçildikten sonra yaptığı teşekkür konuşmasında şu ifadeleri kullanmıştır: “Ben uzun yıllar İstanbul şehrini belediye bakımından temsil etmiş olmak şerefini iftiharla taşıdım. Kendilerini bu suretle temsil etmiş olduğum İstanbul hemşerilerimin bu defa da Büyük Millet Meclisi'nde temsil şerefini bana bahşetmiş olmaları, hakkımdaki itimat, teveccüh ve muhabbetlerinin bir delili olarak arz-ı şükran ederim.”⁵⁶⁵

Muhittin Üstündağ'ın zorlu kampanya sürecinin ardından seçildiği milletvekilliği süreci kısa sürmüş ve sönük geçmiştir. Nitekim meclis zabıtlarında dahi Muhittin Bey'in İstanbul Milletvekili olarak ant içmesi dışında herhangi bir faaliyetine rastlanmamıştır.⁵⁶⁶ 1 yıllık milletvekilliği sürecinin ardından 1946 yılında genel seçimler yapılmış ve ülkede çok partili bir döneme girilmiştir. Muhittin Bey, yeni dönemde milletvekili aday listelerinde yer almamış ve bu tarihten sonra emeklilik hayatına devam etmiştir.

4.7. MUHİTTİN ÜSTÜNDAĞ'IN ADNAN MENDERES'E MEKTUBU

⁵⁶¹ *Yeni Sabah*, 17 Haziran 1945, s. 1.

⁵⁶² *Akşam*, 18 Haziran 1945, s. 1.; *Yeni Sabah*, 18 Haziran 1945, s. 3.

⁵⁶³ *Haber Akşam Postası*, 19 Haziran 1945, s. 1.

⁵⁶⁴ *Yeni Sabah*, 19 Haziran 1945, s. 1.

⁵⁶⁵ *Akşam*, 18 Haziran 1945, s. 3.

⁵⁶⁶ TBMMZC, c. 18, Birleşim 77. 22 Haziran 1945, s. 357.

Muhittin Bey, emekliye ayrıldıktan sonra, 1945-1946 yılları arasında İstanbul Bağımsız Milletvekili olabilmiş, ancak kısa süren vekilliğinin ardından, yaşamının son döneminde İstanbul'da sessiz ve gözden uzak bir hayat geçirmiştir. 1951 yılında, Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra dönemin Başbakanı Adnan Menderes'e bir mektup yazarak, şahsi bir ricada bulunmuştur. İnkılaplar devrinin önde gelen bürokratlarından biri olan Muhittin Üstündağ, Başbakan Adnan Menderes'e iletilmek üzere Arap alfabesi ile bir mektup kaleme almış ve söz konusu mektup, 25 Nisan 1951 tarihinde dönemin Maliye Bakanı Hasan Polatkan'a⁵⁶⁷ arz edilmiştir. Muhittin Bey, mektupta mali durumunu izah ederek İş Bankası veya Osmanlı Bankası İdare Meclisleri azalıklarından birine veya uygun görülecek başka bir göreve getirilme talebinde bulunmuştur. Mektubun transkripti aşağıdaki gibidir:⁵⁶⁸

25/4/1951

7/A

“Poladkan Beyefendi'ye

Pek Muhterem Menderes Adnan Beyefendi

Bin bir gaile ile yüklü bir başbakana pek şahsî iş için müracaat etmek içimde kökleşen hayat ve siyasi terbiye telakkilerine hiç uygun gelmiyor. Bu sebeptendir ki şimdiye kadar tahayyülü dahi zor olan şartlar içinde, kendi âlemimde kendi imkân ve tedbirlerimle baş başa kalmakta ısrar ettim. Haksızlığı şöyle dursun hatta yalan ve uydurma bir sebep dahi göstermeksizin vaktiyle haklarıma reva görülmüş olan yersiz ve insafsız tecavüzün yıkıcı ızdıraplarına, insanlık gururumu ve izzet-i nefsimi siper tutarak bugüne kadar dayandım. Fakat aradan geçen on üç yıl, henüz beni değilse de bütün yaşama desteklerimi hemen yıkmış gibidir. Gelirine dayandığım gayr-ı menkul de ipotek sebebiyle elimden çıkmak üzeredir. Bu durum karşısında şimdiye kadar bir mezar mahremiyetiyle muhafaza ettiğim sükût ve imsaki terk etmek zaruretinin

⁵⁶⁷ Hasan Polatkan, (09.03.1951-17.05.1954) tarihleri arasında II. Menderes hükümetinde Maliye Bakanlığı yapmıştır. İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, haz., *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, c. II. (22 Nisan 1950-20 Kasım 1961)* (Ankara: TBMM Basımevi, 2013), s. 918.

⁵⁶⁸ BCA, Fon kodu: 30-1-0-0, Yer bilgisi:18-101-9, Eski İstanbul Valilerinden ve Milletvekillerinden Muhittin Üstündağ'ın Şahsi Bir Ricası. 25.04.1951. Mektubun orijinal hali çalışmanın ekler bölümünde mevcuttur. Bkz. Ek-38.

duydum. Ve yüksek iktidarınıza müracaat ve hitap etmek çaresini düşündüm. Bu tek ve son ümidimdir. İztırabıma karşı ilk ışığı kabine arkadaşlarınızdan, benim de çok eski arkadaşım olan Rükneddin Nasuhioğlu tutmuş, benim için alicenap bir yardımcı olmak istemişti. Fakat anlaşılan teşebbüsü bir neticeye varamadı. Varsa da onun düşündüğü çareye koşulan şartlar beni kurtaracak gibi görünmüyor. Herhangi bir hak iddiasında değilim. Zât-ı devletinize maruzatım mümkün olursa bu cemiyet içindeki akran ve emsalim hakkında tensip buyurulan muameleye mazhar edilmekten ibarettir.

Yeniden seçilmek üzere olduğunu öğrendiğim İş veya Osmanlı Bankası İdare Meclisi azalıklarından birine veya münasip görülecek başka bir işe getirilmekliğime müsaade ve tensibinizi rica ediyorum. Bununla beraber şahsım müsait olmayan bir nokta-i nazar varsa o halde yüce varlığınıza rahatsız etmiş olmaktan eza duyar ve özür dilerim. Derin ve ciddî zayırlarımın kabulünü rica ederim efendim.”

Muhittin Üstündağ

Eski İstanbul Valilerinden ve Mektep Vekili Muhiddin Üstündağ

Kuyumcu İrfan Sok. 8/2 Şişli

Sayın Mâliye Bakanına arz edildi.

24/4/1951

Yaşadığı mali güçlüklerden dolayı yeni bir görev talebinde bulunan Muhittin Bey'in kardeşi Ekrem Hayri Üstündağ da aynı dönemde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı olarak görev yapmakta idi.⁵⁶⁹ Muhittin Bey'in arzuhaline dair Başbakan Menderes'in müspet ya da menfi bir cevap verdiğine dair kayıtlarda herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. Ancak Muhittin Bey'in bu talepten sonra da herhangi bir görevde bulunmamış olması, talebinin olumsuz karşılandığını dair bir izlenim doğurmuştur.

⁵⁶⁹ Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Ekrem Hayri Üstündağ (09.03.1951-17.05.1954), Neziroğlu ve Yılmaz, haz., *Hükümetler*, s. 919.

SONUÇ

Muhittin Üstündağ, 1926-1938 yılları arasında, İstanbul'da belediye başkanlığı, valilik, iktidar partisinin il başkanlığı gibi görevleri aynı anda uhdesinde bulundurmuş önemli bir bürokrat ve devlet adamıdır. Bürokrat bir babanın oğlu olarak, gençlik yıllarında Dahiliye Nezareti'nde evrak memuru olarak göreve başlayan Muhittin Bey, aldığı hukuk eğitiminin ardından Adliye Nezaretinde Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde savcı yardımcılığı görevini ifa etmiştir. Görevinden istifa ettikten sonra ise polislik mesleğine kabul edilmiş ve İstanbul'da polis merkezi memurluğu görevinde bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin belediyecilik anlamında öncü teşkilatı olan İstanbul Şehremaneti'ndeki müfettişlik vazifesinin ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Emniyet Genel Müdürü olan Muhittin Bey, ülkede tek parti sisteminin yerleşmesi adına alınan kararların en önemli uygulayıcıları arasında yer almıştır. Emniyet Genel Müdürlüğü görevi esnasında son Halife Abdülmecid Efendi'nin yurt dışına çıkartılması operasyonunda bizzat rol oynamıştır. Muhittin Bey'in emekliliği döneminde Halife Abdülmecid Efendi'nin yurt dışına çıkarılması sürecinde yaşananları aktardığı röportajı ise döneme ışık tutması bakımından mühimdir.

Muhittin Bey, Cumhuriyet devrinde uygulamaya konulan mahalli idareler alanındaki en kapsamlı yapısal düzenleme olan 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun uygulanması sürecinde Türkiye'nin en büyük mahalli idari teşkilatlanması olan İstanbul Şehremaneti'nin başı konumunda idi. Bu süreçte, şehremaneti teşkilatı lağvedilerek İstanbul Belediyesi'ne dönüştürülmüş ve birleşik idare sistemine geçilerek vilayet ve belediye idareleri tek elden yürütülmüştür. İstanbul'un son şehremini ve ilk belediye reisi olan Muhittin Bey'in dönemi, dünya ekonomik buhranının etkisini derin bir biçimde hissettirmesi münasebetiyle mali durgunluk içerisinde geçmiş ve bu durum büyük yatırımların ortaya çıkmasını geciktirmiş, bazen de engellemiştir. Bu sebeple Muhittin Üstündağ dönemi İstanbul'u, parlak bir devir olarak görülmemesine karşın bu dönemde şehircilik ve modernleşme bağlamında birçok yeni uygulama hayata geçirilmiştir.

Muhittin Bey'in İstanbul Valisi ve Belediye Reisi olarak görev yaptığı dönemde, şehirde ilk kez trafik ışıkları sistemine geçilmiş ve otobüslerle şehir içi ulaşımında sistematik bir biçimde hizmet verilmeye başlanmıştır. Sağlık hizmetinden mahrum bulunan vatandaşlar için tesis edilen Sıhhat Murakabe Merkezi vasıtasıyla yine bu dönemde ilk kez evde sağlık hizmetleri verilmeye başlanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında başkent Ankara'nın ardından İstanbul'un imarı ile ilgili adımlar atılmış ve Fransız Mimar Henry Prost, Cumhurbaşkanı Atatürk tarafından görevlendirilerek şehrin nazım planı oluşturulması çalışmalarına başlanmıştır. Henry Prost, İstanbul'un imar planını hazırlarken Muhittin Bey ile yakın bir biçimde çalışmış ve söz konusu plan, Muhittin Bey döneminde uygulamaya konulmuştur.

Muhittin Bey, İstanbul'un nazım planının oluşturulması sürecinde, Eminönü Meydanı ve Atatürk Köprüsü gibi önemli projeleri şehre kazandırmıştır. Ancak şehrin imar faaliyetlerinin yürütülmesi esnasında 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun sağladığı yasal zeminle şehrin eski mezarlıklarının önemli bir kısmı satışa çıkarılarak imara açılmıştır. Bu durum zaman zaman hukuki mücadelelere sebebiyet vermiş ve Ermeni Patrikhanesi ile tek parti devrinin İstanbul idaresi arasında cereyan eden dava, İstanbul Belediyesi'nin lehine sonuçlanmıştır. Anadolu Yakası, Adalar ve Yalova'nın elektriğe kavuşması da yine Muhittin Bey döneminde hayata geçirilen uygulamalar arasındadır. Muhittin Bey, Türkiye'de dağcılık sporunun gelişiminde öncü kişilerin başında gelmiştir. Himayesinde kurulan Türk Yürüyücülük, Dağcılık ve Kış Sporları Kulübü, İstanbul'da birçok branşın gelişimde spor kulüplerine öncülük etmiştir. Ayrıca kulüpte, kurucu Başkan Muhittin Bey adına ulusal tenis turnuvası düzenlenmiştir. Muhittin Bey döneminde İstanbul'da yapılan faaliyetlerin tamamının incelenmesi ve yazıya dökülmesi şüphesiz güçtür. Zira uzun valilik ve belediye reisliği döneminde Muhittin Bey, birçok alanda icraatlar yapmış ve eserler bırakmıştır. Muhittin Bey'in destekleriyle, Osmanlı mirası Darülbeydi kurumu, Şehir Tiyatroları'na dönüştürülerek ihya edilmiş, tiyatronun yanı sıra konservatuarda birçok sanatkâr yetiştirilmiştir. Çocuk tiyatrosu, operet ve şehir bandosu da Muhittin Bey devrinde ihdas edilmiştir.

Muhittin Üstündağ, tek parti yıllarında Harf İnkılabı, Soyadı Kanunu, kadınların seçme ve seçilme hakkı kazanması ve Cumhuriyet tarihinin ilk çok partili seçimleri gibi siyasi tarihteki birçok önemli evrede ülkenin en büyük şehri olan

İstanbul'un başında idi. İstanbul ve Erken Cumhuriyet Dönemi konu başlıklarının akademik literatürde yoğun bir biçimde ele alınmasına karşın Cumhuriyet'in ilk yıllarında 12 yıl 10 ay boyunca İstanbul'u idare eden bir devlet adamının hayatının şimdiye değin araştırılmamış olması ise şüphesiz dikkate değer bir husustur. Atatürk'ün ölümünün ardından 2 hafta gibi kısa bir süre sonra görevinden alınan Muhittin Bey, yolsuzluk ve görevi suiistimal davaları ile yoğun bir biçimde karşı karşıya kalmıştır. Tek parti dönemi şüphesiz dünyada demokrasilerin henüz tam manasıyla yerleşmediği bir devirdir. Muhittin Bey, aynı zamanda CHF İstanbul İl Başkanı olarak hükümetin ülkede çok seslilik için gerekli ortamı sağlamaktan uzak politikalarını bağlılıkla savunmuştur. İstanbul'da belli başlı birçok eserin Muhittin Bey döneminde faaliyete geçmiş veya temelini atılmış olmasına karşın, ismine Anadolu Yakası'nda bir cadde ile Avrupa Yakası'nda bir ilkokul dışında hiçbir yerde rastlanılmamış olması da dikkate değerdir.

Muhittin Bey, Mustafa Kemal Atatürk'ün yakın çalışma arkadaşları arasında olan, dönemin önemli gelişmelerinin tanığı ve inkılâplar devrinin başta gelen uygulayıcıları arasındadır. Atatürk'ün ölümünün ardından, İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığına gelmesiyle kurulan ilk kabinede, Şükrü Kaya ile Tevfik Rüştü Aras saf dışı bırakılmışlardır. Muhittin Bey de yakın çalıştığı bu iki önemli devlet adamının siyaseten tasfiyesi sürecinde aynı kaderi paylaşmıştır. Ayrıca, hakkında açılan ve beraat ettiği davaların hukuki süreci, Muhittin Bey'in kamuoyunda yıpratılması sonucunu getirmiştir. Muhittin Bey, İstanbul Valiliği ve Belediye Reisi görevinin ardından uzun bir süre herhangi bir görevde bulunmamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye'nin Batılı ülkelerle giderek yakınlaştığı bir süreçte meydana gelen demokratikleşme atılımları iç siyaseti de etkilemiştir. Bu dönemde İstanbul dahil olmak üzere altı şehirde münhal bulunan milletvekillikleri münasebetiyle 1945 yılında bir ara seçim yapılmıştır İktidardaki Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından, aday gösterilmemiş ve seçimde bağımsız adaylar yarışmıştır. Muhittin Bey, onlarca aday arasından İstanbul Bağımsız Milletvekili seçilmiş ve 1946 yılında yapılan genel seçimlere kadar 1 yıl milletvekilliği yapmıştır. Milletvekilliği dönemine dair herhangi bir faaliyeti bulunmayan Muhittin Bey, Demokrat Parti iktidara geldikten sonra Başbakan Adnan Menderes'e 1951 yılında bir mektup yazmış, emeklilik döneminde yaşadığı ekonomik sıkıntılar ve kamuoyun

nezdinde sarsılan itibarının onarılması adına birtakım taleplerde bulunmuştur. Ancak taleplerine karşılık herhangi bir cevaba rastlanılmayan Muhittin Bey, 1953 yılında İstanbul’da vefat etmiştir. Literatürde, Muhittin Bey’in görev süresi boyunca yaptığı faaliyetlere dair herhangi bir çalışmaya rastlanılmamış olması münasebetiyle çalışmanın bundan sonra yapılacak araştırmalara katkı sağlaması ve inkılâplar dönemi İstanbul’unun güçlü idarecisi olarak isminin dahi kamuoyunda pek fazla bilinmemesi hususunun giderilmesi ümit edilmektedir.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

1. TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ (CA.)⁵⁷⁰

Cumhurbaşkanlığı Mustafa Kemal Atatürk Arşivi

2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞI OSMANLI ARŞİVİ (BOA)⁵⁷¹

Bab-1 Ali Evrak Odası (BEO.)

Dahiliye Nezareti Evrakı (DH.)

Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval Defteri (DH. SAİD. d.)

Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi (DH. MKT.)

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhasebe Kalemi (DH. EUM. MH.)

Dahiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilâyat Müdürlüğü (DH. UMVM.)

İrade Dosya Usulü (İ. DUİT.)

3. TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞI CUMHURİYET ARŞİVİ (BCA)⁵⁷²

4. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ARŞİVİ

TBMM Zabıt Ceridesi, 2. Dönem, c. 31, 49. Birleşim, 10.04.1927.

TBMM Zabıt Ceridesi, 4. Dönem, c. 15, 54. Birleşim, 20.05.1933.

TBMM Zabıt Ceridesi, 4. Dönem c. 15, 60. Birleşim, 27.05.1933.

⁵⁷⁰ Belgelerin yer ve fihrist numaraları dipnotlarda verilmiştir.

⁵⁷¹ Belgelerin dosya ve gömlek numaraları dipnotlarda verilmiştir.

⁵⁷² Belgelerin fon kodları dipnotlarda verilmiştir.

TBMM Zabıt Ceridesi, 7. Dönem c. 18, 77. Birleşim, 22.06.1945.
Muhittin Üstündağ Sicil Dosyası, Sicil No: 1321.

5. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI ARŞİVİ⁵⁷³

Muhittin Memduh Üstündağ Sicil Dosyası, Sicil No: 2527.

6. DÜSTUR

20 Nisan 1927. c. VIII. Tertip 3. S. 587.

7. RESMÎ GAZETE

Resmî Gazete, 3 Teşrinisani 1928. S. 1030.

Resmî Gazete, 14 Nisan 1930. S. 1471.

Resmî Gazete, 4 Haziran 1934. S. 2722.

Resmî Gazete, 2 Temmuz 1934, S. 2741.

Resmî Gazete, 27 Kanunusani 1938. S. 3819.

8. İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ MECLİSİ KURUM ARŞİVİ MECLİS MÜDÜRLÜĞÜ BİRİMİ

- 48/55, 20/12/1930.
- 157/181, 14/05/1931.
- 34/39, 17/11/1932.
- 159/184, 16/11/1934.
- 364/116, 9/11/1936.
- 56/76, 09/03/1937.
- 69/78, 05/04/1937.

ARAŞTIRMA ESERLER

⁵⁷³ Belgelerin dosya ve gömlek numaraları dipnotlarda verilmiştir.

Aldan, Mehmet. (1995). İz Bırakan Mülki İdare Amirleri II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Bilgin, Arif. vd. (2012). Dünden Bugüne Toplu Ulaşım Kültürü, İstanbul: İETT Yayınları.

Cansever, Turgut. (2010). İstanbul ve Meseleleri Kültürler Başkenti İstanbul, İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı.

Cebesoy, Ali Fuat. (1960). Siyasi Hatıralar II. İstanbul: Vatan Neşriyat.

Coşar, Ömer Sami. (2019). Troçki İstanbul'da. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Çavdar, Tevfik. (1995). Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950). Ankara: İmge Kitabevi.

Derin, Haluk. (1995). Çankaya Özel Kalemmini Anımsarken (1933-1951), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Engin, Vahdettin ve Gülsoy, Ufuk. (2016). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul'da Elektrik. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Ergin, Osman Nuri. (1995). Mecelle-i Umur-u Belediye. C. I, İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.

Ergin, Osman Nuri. (1934). Beledi Bilgiler, İstanbul: İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş.

Ergin, Osman Nuri. (1933). Cumhuriyet ve İstanbul Mahalli İdaresi, İstanbul: İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş.

Ergut, Ferdan. (2004). Modern Devlet ve Polis Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Denetimin Diyalektiği. İstanbul: İletişim Yayınları.

İnan, Afet. (2007). Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnalcık, Halil. (2019). İstanbul Tarihi Araştırmaları. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İ.S.K.İ. Genel Müdürlüğü. (1983). Tarih Boyunca İstanbul Suları ve İstanbul Su ve Kanalizasyon Sorunu. İstanbul: İ.S.K.İ. Genel Müdürlüğü Yayınları.

İstanbul Kültür Direktörlüğü. (1936). İstanbul Okulları Kılavuzu. İstanbul: İstanbul Devlet Basımevi.

Karapınar, Engin. Haz. (1992). İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920-1973 c. I (1920-1938). Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

Kaya, Bahar. Haz. (2005). Dolmabahçe Mekânın Hafızası. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kırmızı, Zikrullah ve Tunalı Çalışkan, Fehime. (2012). İstanbul Ulaşım Zaman Dizin, İstanbul: Cinius Yayınları.

Kocatürk Utkan. (2015). Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Koçak, Cemil. (2007). Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye Tarihi (1908-1980). İstanbul: Cem Yayınevi.

Koçak, Cemil. (1996). Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1939-1945), c. I. İstanbul: İletişim Yayınları.

Koçak, Cemil. (1996). Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1939-1945). c. II. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kutay, Cemal. (1982). Celal Bayar'ın Yazmadığı ve Yazmayacağı: Üç Devirden Hakikatler. İstanbul: Alioğlu Yayınevi.

Mantran, Robert. (2011). İstanbul Tarihi. İstanbul: İletişim Yayınları.

Metel, Raşit. (1966). Atatürk ve Donanma, İstanbul: Deniz Basımevi.

Nezir oğlu, İrfan ve Yılmaz, Tuncer. Haz. (2013). Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, c. II. (22 Nisan 1950-20 Kasım 1961). Ankara: TBMM Basımevi.

Nutku, Özdemir. (2018). Atatürk ve Cumhuriyet Tiyatrosu. Ankara: Kaynak Yayınları.

Oktay, Tarkan. (2011). Osmanlı'da Büyükşehir Belediye Yönetimi İstanbul Şehremaneti. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Ortaylı, İlber. (2018). Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ortaylı, İlber. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Yerel Yönetim Geleneği. İstanbul: Hil İstanbul, Yayınları.

Ortaylı, İlber ve Tekeli, İlhan. (1978). Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi, Ankara: Türk İdareciler Derneği Yayınları.

Öner, Kenan. (1940). Cevap Lâyihası: Muhittin Üstündağ Davaları Hakkında. İstanbul: İstanbul Halk Basımevi.

Ölçer, Erol. (2015). Hane'lerden Numaralı Ev'lere: Osman Nuri Ergin'den 1927 İstanbul'u Bina ve Arazi Cetvelleri. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.

Öztürk, Ali İhsan. (2010). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İmtiyaz Usulü ile Yürütülen İstanbul Belediye Hizmetleri (Yap-İşlet-Devret Uygulaması) (1852-1864). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

Prost, Henry. (1997). İstanbul (Nazım Plan Raporu) Hakkında Notlar 1938. İstanbul Araştırmaları 3, İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.

Sezen, Salih ve Apaydın, Ahmet. (2012). İstanbul'da Ulaşım, Faytonlardan Marmaray'a, "İstanbul Ulaşımına Yön Veren 140 Olay". İstanbul: Paraf Yayınları.

Soyak, Hasan Rıza. (1973). Atatürk'ten Hatıralar II. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Şahin, Eyüp. (2014). Emniyet Genel Müdürleri, Ankara: Polis Akademisi Yayınlar.
- Şentürk, Nazır. (2008). İstanbul Valileri. İstanbul: Doğan Kitap.
- T.C. Dahiliye Vekaleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü. (1933). Belediyeler İstanbul: Holivut Matbaası.
- Tekeli, İlhan. (2013). İstanbul'un Planlanmasının ve Genişlemesinin Öyküsü, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İlhan. (2010). İstanbul ve Ankara İçin Kent İçi Ulaşım Tarihi Yazıları. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İlhan. (2010). Türkiye'nin Sağlık Tarihi Bağlamı İçinde 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ve Cumhuriyetin Sağlık Sorununa Yaklaşımı, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Tekeli, İlhan. (2009). Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü (1923-1930). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Topuzlu, Cemil. (1937). Yarınki İstanbul. İstanbul: Kenan Basımevi ve Kiliş Fabrikası.
- Tunçay, Mete. (1981). Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931). Ankara: Yurt Yayınları.
- Tümerkan, Sıddık. (1946). Türkiye'de Belediyeler. İstanbul: R. Zelliç Basımevi.
- Ulus, Mustafa Kemal. (2008). Atatürk'ün Yanı Başında: Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulus'un Hatıraları. İstanbul: Doğan Kitap.
- Uran, Hilmi. (1959). Hatıralarım. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Us, Asım. (2012). Hatıra Notları. İstanbul: Kitabevi.
- Yetkin, Çetin. (2004). Atatürk'ün "Vatana İhanet" ile Suçlandığı S.C.F Olayı. İstanbul: Otopsi Yayınları.
- Ziyaoğlu, Rakım. (1971). İstanbul Kadıları Şehreminleri Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi 1453-1971 İdari-Siyasi. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.

Ziyaoğlu, Rakım. (1985). Yorumlu İstanbul Kütüğü, İstanbul: Turing Yayınları.

MAKALELER

Aytepe, Oğuz. (2002). Yeni Belgelerin Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurt Dışına Çıkarılmaları. *Atatürk Yolu Dergisi*. S. 29-30, s.15-29.

Bakar, Bülent. (2009). Esareten Kurtuluş: İtilâf Devletlerinin İstanbul'u Tahliyesi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S. 23, s. 13-58.

Boran, Tunç. (2011). Atatürk'ün Cenaze Töreni: Yas ve Metanet. *Atatürk Yolu Dergisi*. c. 12. S. 47, s. 487-520.

Buluç, Saadettin. (1981). Osmanlılar Devrinde Alfabe Tartışmaları. *Harf Devrimi'nin 50. Yılı Sempozyumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. 45-48.

Dikici, Ali. (2008). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Polis Teşkilâtı (1923-1938). *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*. c. XXIV. S. 2, s. 719-756.

Çelik, H. Seçkin. (2018). Harf İnkılabından Önce Alfabe Tartışmalarında Üç Farklı Görüş. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*. S. 29, s. 17-40.

Konur, Tahsin. (2018). Cumhuriyet Döneminde Devlet-Tiyatro İlişkisi. *Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. c. 31. S. 1-2, s. 307-359.

Ortaylı, İlber. (1991). Yerel Yönetim: Devraldığımız Miras. *Türk Belediyeciliği'nde 60 Yıl Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar*. s. 63-74.

Tekeli, İlhan. (1991). Cumhuriyetin Altmış Yıllık Belediyecilik Deneyinin Değerlendirilmesi Üzerine. *Türk Belediyeciliği'nde 60 Yıl Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar*. s. 44-56.

Toprak, Zafer. (1991). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Şehremaneti. *Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar*. s. 75-84.

TEZLER

Bayındır, Seda. (2004). Atatürk'ün Sosyo-Kültürel Politikaları (1931-1938). Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi.

Çağlar, Haluk. (2011). Türk Basınına Göre Atatürk'ün İstanbul'daki Faaliyetleri (01 Temmuz 1927-10 Kasım 1938). Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi.

Dere, Umut. (2018). Emin Erkul Bey'in Şehreminliği, Mebusluğu ve Hayatı. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi.

Eroğlu, Ferhat. (2016). Yunus Nadi-Hayatı ve Eserleri (1879-1924). Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Işık, Gamze. (2017). Behçet Uz ve Belediye Başkanlığı Faaliyetleri (1931-1941). Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Nacar, Fatih. (2016). Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Ekrem Hayri Üstündağ'ın Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1885-1956). Yüksek Lisans Tezi. Uşak Üniversitesi.

Tezcan, Asuman. (2007). Ahmet Emin Yalman'ın Dönemi ve Gazeteciliği (1918-1938). Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi

Tural, Erkan. (2016). II. Meşrutiyet Döneminde Devletin Rotasyonu Bağlamında 1909 Teşkilat ve Tensikat Kanunu. Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Yiğit, Deniz İbrahim Yiğit. (2019). İstanbul'un İşgalinde Mülkî ve Askerî Binalar (1920-1923). Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.

ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

İstanbul. Ali Haydar Yuluğ. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. c. VII. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 1994.

Sakaoğlu, Necdet. Altınay. Ahmet Refik. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. c. I. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 1993.

Semavi Eyice. İstanbul Şehremâneti Mecmuası, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. c.XXIII. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 2001.

Ersel, Hasan. vd. Mustafa Kemal Sekiz Yıl Sonra İstanbul'da. *Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-1940)*. c. I. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 2002.

Ersel, Hasan. vd. Darülbeydi'den Şehir Tiyatrosu'na. *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940*. c. I. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 2002.

Paçacı, Gönül. Belediye Konservatuarı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. II. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 1994.

SÜRELİ YAYINLAR⁵⁷⁴

Akşam

Ayda Bir

Belediyeler Dergisi

Cumhuriyet

Golspor

Haber Akşam Postası

Hürriyet

İkdam

İstanbul Şehremaneti Mecmuası / İstanbul Belediye Mecmuası

Kurun

Milliyet

Son Saat

Son Posta

⁵⁷⁴ Kaynakların sayı ve sayfa numaraları dipnotlarda verilmiştir.

Tan

Ulus

Vakit

Yeni Sabah

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

İçişleri Bakanlığı <https://www.icisleri.gov.tr/icisleri-bakanligi-tarihcesi> [Erişim 07.04.2020.].

Emniyet Genel Müdürlüğü <https://www.egm.gov.tr/genel-mudurlerimiz-2019> [Erişim 22.03.2020.].

Atatürk Araştırma Merkezi <https://www.atam.gov.tr> [Erişim 10.04.2020.].

TED Spor Kulübü, <https://www.tedclub.org.tr/> [Erişim 24.05.2020.].

EKLER

Ek-1 Muhittin Üstündağ'ın torunu Ali Üstündağ ile 14 Aralık 2019 tarihinde yapılan mülakat.

1.

Songül GÜNEŞ: Öncelikle bana görüşme imkânı tanıdığınız için çok teşekkür ederim. Dedeniz Muhittin Bey ile hiç görüştünüz mü? Kendisi ile ilgili bir anınız var mı?

Ali ÜSTÜNDAĞ: Dedemi hiç tanımadım. 1950 doğumluyum. Dedem 1953 yılında vefat etmiş, o yüzden kendisini hiç hatırlamıyorum. Ancak babaannemi tanıdım, ayrıca ailemden dinlediğim hatıralar var.

2.

Songül GÜNEŞ: Kaynaklarda Muhittin Bey'in Metin ve Mehmet Üstün adında iki erkek, Günseli adında bir kız çocuğu olduğu bilgisine sahibiz. Bize aileniz hakkında bilgilerinizi paylaşır mısınız?

Ali ÜSTÜNDAĞ: Babam Mehmet Üstün Üstündağ, 1949 yılında Robert Koleji'nde tanıştığı annem Fatma Behin Gülgün ile evlenip Amerika'da yaşıyorlar. Ben de Amerika'da doğdum. Amcam Metin Üstündağ uzun yıllar İsviçre'de yaşadı ve orada evlendi. Halam ise İkinci Dünya Savaşı yıllarında İtalya'da hayatını kaybetmiş.

3.

Songül GÜNEŞ: Dedenizin babası Hayri Bey, Osmanlı zamanında mutasarrıflık görevinde bulunmuş. Büyük Amcanız Ekrem Hayri Bey de Adnan Menderes döneminde bakanlık yapmış. Babanız ne gibi görevlerde bulundu?

Ali ÜSTÜNDAĞ: Babam, OECD'nin desteklediği uluslararası projelerde görev aldı. 1954'te Fransa'da NATO'da görev aldı. Ayrıca 1974 yılında Başbakan Bülent Ecevit'in danışmanlığını yaptı.

4.

Songül GÜNEŞ: Babaanneniz Müşerref Hanım hayatta iken Muhittin Bey'in 1945 yılında doldurduğu milletvekilliği sicil dosyasında dul olduğu bilgisi mevcut. Bu konu ile ilgili bir bilginiz var mı?

Ali ÜSTÜNDAĞ: Evet. Annem ve babamdan edindiğim bilgiye göre dedem, babaannemden ayrıldı ve daha sonra ikinci bir evlilik yaptı.

5.

Songül GÜNEŞ: Muhittin Bey'in çocuklarından hayatta olan var mıdır?

Ali ÜSTÜNDAĞ: Hayır. Halamın erken ölümünün ardından Metin amcam 2010 yılında, babam da 2012'de vefat etti.

6.

Songül GÜNEŞ: Muhittin Bey'in sizden başka torunu var mıdır?

Ali ÜSTÜNDAĞ: Kardeşim Osman Üstündağ var.

7.

Songül GÜNEŞ: Aile büyüklerinizden dedeniz hakkında nakledebileceğiniz bir hatıra var mıdır?

Ali ÜSTÜNDAĞ: Babamdan dinlediğim bir anıyı anlatayım; Atatürk, bir gün vilayeti ziyarete gelmiş ve dağlarla ilgili bir hikâye anlatmış, ardından babama yazmayı bilip bilmediğini sormuş, babam evet cevabını verince ona hikâyeden esinlenip “Üstündağ” kelimesini yazdırmış. Soyadı Kanunu çıkınca dedem, “Madem Atatürk bize bu ismi yakıştırdı, soyadımız Üstündağ olsun” diyor. Diğer bir anı da annemden dinlediğimdir; Atatürk ile dedem arasında bir arkadaşlık ilişkisi mevcuttu. Aralarında iyi giyinmek üzerine güzel bir diyalogları vardı.

Songül GÜNEŞ: Vakit ayırdığınız ve bilgilerinizi paylaştığınız için çok teşekkür ediyorum.

Ali ÜSTÜNDAĞ: Ben teşekkür ederim.

Ek-2 1934 yılı Cumhuriyet Bayramı Kutlamalarını Ankara'da geçirmeyi talep eden Muhittin Bey'e Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın onayı.

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
U. M.
Ş. M.
Sayı: Suret: 23/10/34
I/3519

İstanbul valisi Muhittin Ef. ye

Cumhuriyet bayramında burada bulunmak üzere Ankaraya
tegrif buyurmak istediğinizi hariciye vekili tevfik Rıf. Ef.
Ef. söyledi . Bayramı burada geçirmek üzere tegrif buyurabi-
lirsiniz .

Dahiliye vekili
Ş. Kaya

aslı gibidir
25/10/34

2527

Sicil geçliğine takdim .
25/10/34 Muamelât şefi

28/10/34

Cevaben yazılacak Evrak : Cevap olduğu muamelelerin tarih numaraları hangi daire ve şube Makamda yazıldığına
dikkatlenmek rica olunur.

İçişleri Bakanlığı, Muhittin Üstündağ Sicil Dosyası, Sicil No: 2527.

نور کبہ جمہوریہ
ہنس وکان
قلم مخصوص مدیری
عدد

نور کبہ جمہوریہ
ہنس وکان
قلم مخصوص مدیری
عدد

نور کبہ جمہوریہ
ہنس وکان
قلم مخصوص مدیری
عدد

۱. شنبه ۲۲. تاریخ کو $\frac{5}{128}$ ضرورتاً تفریقاً بقدر ریاضتاً حیدر بن علی
 مولانا قاری محمد اصفیاء بن شنبه ۲۳ بدین تاریخ استقامتاً بقدر ریاضتاً حیدر بن علی
 محمد اصفیاء بن شنبه ۲۴ بدین تاریخ استقامتاً بقدر ریاضتاً حیدر بن علی

١٠٠٠

جواباً پڑھتا ہوں اور انہ ۱ جواب اولیٰ عمر انک تاریخ و نومبر سنک درمی رہا اولیٰ نور .

030	11	1		3	5	3
-----	----	---	--	---	---	---

115

Ek-4 Muhittin Bey'in, Halife Abdülmecid Efendi'nin sürgün edilmesi ile ilgili verdiği röportaj.

Ferit bey, beni istedi, gittim. Dahiliye Vekili Ferit bey, sesi titiz bir mahremiyetle kısık: «Bugün» dedi, «Mecliste kanun yapılıyor. Hilâfet kalkacak, saltanat ailesi de memleketten çıkarılacak. Onlar kanunu hazırlıyor, biz de programı hazır liyalım.»

Programı yaptım, götürdüm. Ferit bey bir yerini değiştirdi: Ben halifenin ve saray ailesinin denizden vapurla çıkarılmasını yazmıştım. Ferit bey, halifenin ve bütün hanedanın, Semplon ekspresine Çatalca'dan bindirilerek karadan çıkarılmasını istedi, ve ilâve etti: «Halife ve hanedan sabaha karşı, yani herkes uykuda iken Çatalcaya otomobillerle gidecekler, orada trene binecekler». Ve Dahiliye Vekili Ferit bey, bu tashihten sonra programı «emir» halinde imzaladı, Emniyeti Umumiye ifadesile İstanbul valisine şifre olarak gönderdi.

— Siz, İstanbul'a ne vakit geldiniz?

— Ferit bey, şifreyi imzalamadan evvel bana: «Vekâletin» temsilcisi olarak sen de gitsen, dedi. Ben başka türlü düşünüyordum, ve: «Benim git meme lüzum ne? İstanbul'da vali var, hem de Haydar bey gibi bir vali... Polis müdürü var; İstanbul'a ben de gidersem, bu işe onlar yetmiyor mânâsı çıkmaz mı?» Ferit bey: «Hakkın var» dedi, «onlar bu işi muvaffakiyetle yaparlar.

★ Son halife Mecit Efendi..

Son Halife nasıl çıkarıldı? çıkarandan dinleyiniz!

SON halife Mecit efendi başta olarak, Osmanlı ailesini İstanbul'dan hudut dışına üç zat çıkardı:

1. Emniyeti Umumiye Müdür-i Umumi Muhittin Üstündağ.
2. İstanbul valisi Haydar bey.
3. İstanbul Polis Müdürü, Sadettin Acar.

Haydar bey ve Sadettin Acar bugün sağ değildir. Ayda bir, bir çağ kapayıp bir çağ açan bu hâdiseyi eski İstanbul valisi Muhittin Üstündağ'la

— Osmanlı saltanat ailesinden bazılarının memleketi girebilmeleri hakkındaki kanun münasebetile —

konuştu, dinleyiniz:

— O tarihte, Ankarada Emniyet-i Umumiye Müdür-i Umumi idim. Dahiliye Vekili Ferit bey idi. (Şimdi Ferit Tek). Yine o tarihte Dahiliye Vekâleti, Abidin paşa konağı denilen bâdâdi ve ahşap evdeydi.

★ Emniyeti Umumiye Müdürü Muhittin Üstündağ..

Fakat onlar bu işle meşgul olurlarken, sen de makine başında benimle irtibat kurarsın. Çünkü ben her yarım saatte bir malumat isterim.»

Muhittin Üstündağ, senelerle alay eden muntazam dişlerle gülümsedi, meğer bu bir tahattür tebessümü imiş:

— Ferit bey; «Hattâ seni bir askeri tayyare ile göndereyim.» dedi. Bu tayyarelerin üstü ve altı açıktı. Sordum: «Beni hayyen mi göndermek istiyorsunuz, meyyiten mi? Eğer İstanbulla sağ gitmemi istiyorsanız, izin veriniz de trenle gideyim.» O tarihte tren 24 saatte geliyordu. Ertesi gün İstanbul valisi ve eski arkadaşım Haydar beyin yanındaydım. Kendisine: «Ferit bey ısrar etti, yoksa ben gelmek istemedim» dedim.

Ve Ferit bey İstanbulla o kadar çabuk gitmemi istemişti ki, ben İstanbul geldiğim sırada, kanun, Mecliste gizli celsede konuşuluyordu. Henüz Ferit bey kanunun çıkıp çıkmadığını bana bildirmek için, bir parola vermişti. Halifenin ve hanedanın memleketten çıkarılmasına karar verilirse, Ferit bey, bana «Tamam» diye telgraf çekecekti. Halbuki İstanbul sabah vakti gelmişti. Akşamın sekizi, dokuzu olmuştu, parolalı telgraf hâlâ yoktu. Bir taraftan da gazeteciler, niçin İstanbulla geldiğimi sormaya başlamışlardı. Hepsine aynı cevabı veriyordum: «Polise esvaplık kumaş beğenme geldim.» diyardım. Etrafımızda toplanan meraklıları dağıtmak için akşam üstü vali Haydar beyle Tepebaşı gazinosunda yemeğe gittik: İstanbulla ehemmiyetli bir şey için gelmiş olmayacaktım, ve «gezip eğlenmekle meşgul» diyeceklerdi.

— Fakat akşama kadar, bütün bir gün ne yaptınız?

— Tertibatımızı aldık. Evvelâ, İstanbul kumandanıyla konuştum: Saray muhafaza kıtasını değiştirdik, yerine tam disiplinli bir nizamiye kıtası gönderdik. Bir taraftan da ertesi günü, sabaha doğru kalacak olan Semplon yataklı vagonlarının hepsini kiraladık. Halbuki bu vagonların biletleri satılmıştı, hepsini battal ettik. Diğer taraftan da Halife Mecit efendiye ya 30, ya 40 bin lira vermek için Osmanlı Bankası müdürlerinden Keresteciyan efendiye müracaat ettik, ve bu miktarda İngiliz lirası vizesi aldık. Gerek halifenin, gerek üç dört karısının ve çocuklarının, ve bütün hanedan âzasının Lozan'a kadar tren biletleri hazır. Ve eğer halife, hükümetin yaptığı bu kanun aleyhinde propaganda bulunmazsa, kendisine kaydı hayat şartıyla aylık da bağlanacaktı. Fakat Mecit efendi, Nice'e gider gitmez, hükümet aleyhine bir beyanname çıkar-

dı; hükümet de aylık vermedik.

— Halifeyi bütün saray halkıyla Çatalcaya kadar götürcek otomobiller kaç taneydi?

— Otuz kadar.

— Bunları nasıl sağladınız?

— Kardeşim Hükmet bey malkinlerden anlardı, ve bana yardım dokundu. Kendisine: «Çatalcaya gidecek 30 kadar otomobil lâzım. İçine polisleri koyacağız» dedim. Bir de halifenin ve saltanat ailesinin otomobilleri yolda çamura çamurlanırsa, onları çekmek için ip ve tekerlekleri kaydırmak için kalas, ve otomobilleri yerden kaldırıp temizlemek için kriko lâzımdı, bunları koymak için Belediyenin kamyonetini hazırlattım.

Muhittin Üstündağ'ın sözünü kestim, ve:

— Polis müdürü Sadettin Acar, ölümünden bir iki yıl evvel, halifeyi İstanbuldan nasırl çıkardığını anlatırken bana, şöyle demişti: «Çatalcaya kadar halifeyle beraber gittim. Yolda otomobili çamura battı. Halife otomobilinden indi, tekerleğin çamurdaki izine uzun uzun baktı da: «Kim dedi ki, Osmanlılarından şu iz kalacak?» dedi. Bu, doğru mu?»

— Bu sözü bilmiyorum. Yalnız Polis müdürü Sadettin Acar hakikaten Çatalcaya halifeyle beraber gitmişti, ve halifenin otomobili de Çatalca yo-

★ Prenses Dürrüşehvar Haydarâbat Nizami'nin gelini olduktan sonra transit olarak uğradığı İstanbul, hava meydanında, yakınları arasında...

İunda hakikaten çamura batmıştı. Ve etraftan köylüler gelmiş, belediye kamyonetindeki iplerle, tahta kalaslarla otomobili çamurdan çekip çıkarmışlar.

— Halife esya almış mıydı?

— Evet, almıştı. Çünkü hükümet izin vermişti, Mecit Efendi saraydan, hangi esyayı isterse, alıp götürecekti. Bunun için bir kamyon bulamadık. Tokatlıyanın sahibi Medoğlu, yeni bir kamyon almıştı, onu istedik, sebebini sormadan verdi. Ve Mecit Efendinin karılarının, kızlarının ve oğullarının eşyasını bu kamyonla tepeleme yüklettik.

— Otuz otomobili nasıl tutunuz, sebebini söylüyor musunuz?

— Limanda seyyah dolu bir Transatlantik vardı. Seyyahlar İstanbulu gece geçecekler, otomobiller akşam Gülhane parkına gelsinler, dedik. 80 tane geldi. Otomobiller gelir gelmez, Parkın kapılarını kapattık, şoförler ve arabaları içerde kaldılar, iyilerini alıkoyduk. Diğerlerini savdık. Ve seçtiğimiz arabaların şoförlerine, «çıkamazsınız!» dedik. İşte, Tepebaşı'nda vali Haydar bey ile yediğimiz demin söylediklerim akşam yemeğine bu hazır hâlden sonra gittik. Yemekten sonra da Dahiliye Vekilinin parolalı telgrafını, yani harekete geçme emrini, polis müdürü'ne giderek, bekledik. Nihayet saat 11 de parola geldi: «Tamam». Ben, Haydar bey, Sadettin Acar, üçümüz, saat 12 den sonra Dolmabahçe sarayına gittik. Orada ilk karşılaştığımız insan, Saray Nazırı Cevat paşa oldu. Vali Haydar bey Cevat paşaya şöyle dedi: «Mecit Efendi hazretlerine söyleyiniz, halifelğine kanunla nihayet verildi, ve hükümetin emriyle kendisini memleketten çıkarmaya geldik.»

Halife uyumustu. Uyandırıldılar. Yatak odasından beyaz gecelik entarisyle çıkmış, küllüphanesine gelmiş, ve Cevat paşaya şöyle demiş: «Bunu ya da bu sabah konuşuruz, şimdi sırtım değil!»

Cevat paşa bize bunu anlattınca, biz de, Mecit Efendiye bu sefer Polis müdürü Sadettin Acar'ı gönderdik. Bir saat

★ Halife Mecit Efendi, İstanbul'dan ayrılmadan evvel, bir resmi ziyarete.. (Arkasındakiler) Sağda; Prens Ömer Faruk, solda; Prens Osman Fuat..

geçmişti ki, Sadettin Acar, Mecit Efendinin yanından hâlâ dönmemişti. Ne oluyor? diye, Haydar bey ile ben meraklandık. Sadettin Acar geldi, ve: «Mecit Efendi hazretleri vali beyefendiyi görmek istiyor.» dedi. İki kişi yukarıya gittiler. Mecit Efendi bunlara şunları söylemişti: «Ben, Cumhuriyet idaresine taraftarım. Mustafa Kemal paşaya da yazdım. Ben ya kendim g'dip, yahut mektuplaşıp Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeliyim. O beni muhafaza eder.» ve, Mecit Efendi, lehinde yazan gazete kupürlerini göstermiş. Vali Haydar bey; «Efendim», demiş; «hükümetten emir kat'idir, kanun var, bu gece mutlaka çıkacaksınız, vakit geçiyor, şafak sökmeden g'deceksiniz, geç kahtsanız eşyanızı da alamazsınız.» Mecit Efendi: «Peki toplanalım» demiş, ve çıkacağına söz vermiş. Fakat Mecit Efendinin yanından Sadettin Acar la beraber dönen Haydar beyin anlattığı bu şeylerin üzerinden saatler geçiyor, şafak söküyor, eski halifeden hâlâ bir haber çıkmıyordu. Haydar beyi tekrar Mecit Efendi'ye gönderdik. Haydar bey şu haberle geldi: «Mecit Efendi sabah namazını kılıyor»

Bir taraftan biz namazın bittimesini bekliyorduk, diğer taraftan esya kamyonla yükletili

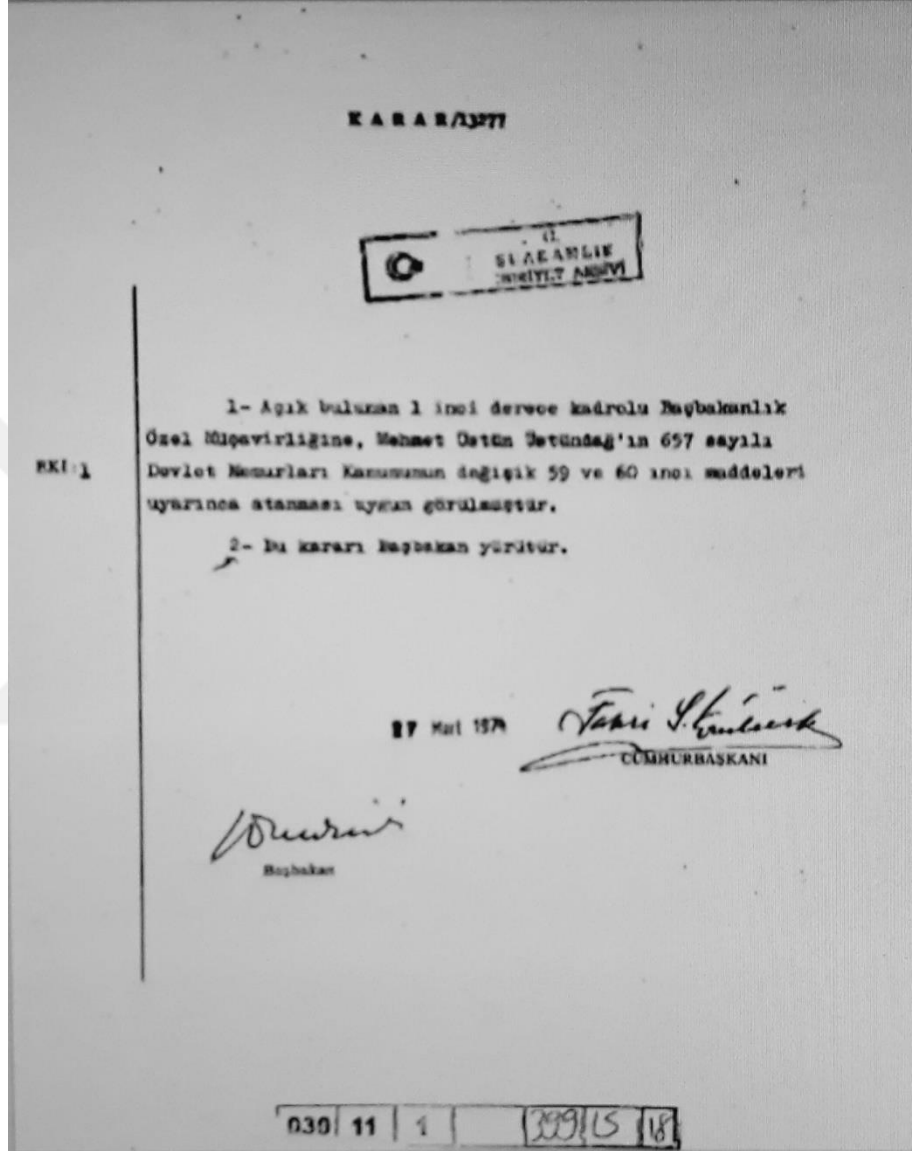
yordu. Nihayet Mecit Efendi yavaş yavaş geldi, binek taşına gitmeden Dolmabahçe sarayının büyük merdiveninin sahanlığında durdu, biz de Cevat paşanın odasından çıkmıştık, karşıındaydık. Mecit Efendi bize tam yarım saat süren şeyler söyledi, yarım saat ayakta, bu beyhude konferansı dinledik: «Memlekete şöyle hizmet ettim, millete böyle dua ettim, millî mücadelenin hep zaferini istedim, bana bunu yapmamalıydılar, bırakmalıydınız beni, ben Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeliydim, falan...» ve Mecit Efendi saraydan bir türlü çıkmak istemiyordu. Şafak sökmüş, sabah ezanı okunmuş, ortalık ağarmıştı. Nihayet Osmanogullarının son halifesi saraydan, ufak bir kalabalıkla ebediyen koptu: Mecit Efendi, Mecit Efendinin karıları, oğlu Faruk efendi, kızı Dürrüşehvar ve başkaları... Saat bire kadar Dahiliye Vekili Ferit bey ile bir düzine makine başında telgrafla konuştum. Saat bire kadar; çünkü, sabah 9 da Çatalcaya varacağını sandığımız halife, ancak saat birde gidebilmişti.

AYDABİR

★ İnsana en güç gelen şey, bir iş yapmamasıdır. Çünkü bu vaziyette ne durabilir, ne de dinlenebilir.

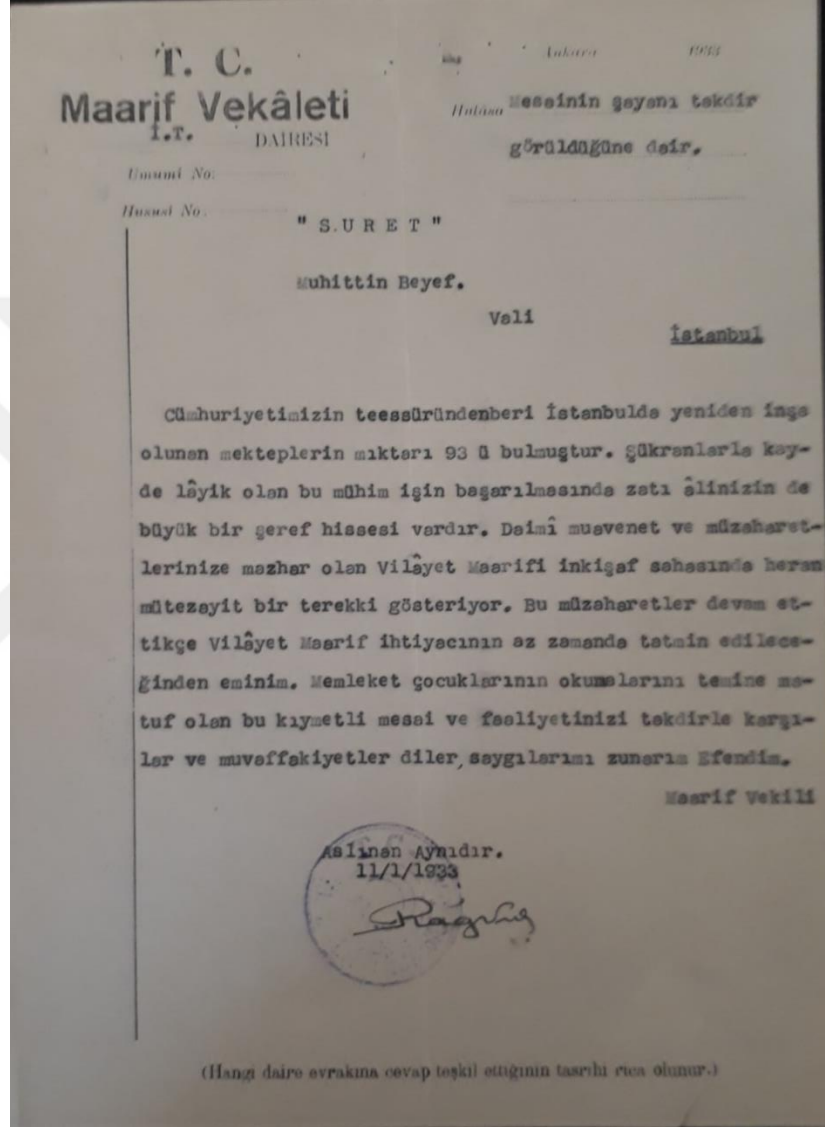
21

Ek-5 Muhittin Bey'in küçük oğlu Mehmet Üstün Üstündağ'ın Başbakanlık Özel Müşavirliğine atanması hakkındaki kararname.

BCA, Fon Kodu: 30-11-1-0, Yer bilgisi: 399-15-18, Başbakanlık Özel Müşavirliğine Mehmet Üstün Üstündağ'ın tayini, 27.03.1974.

Ek-6 Muhittin Bey'e 1933 yılında İstanbul'daki okul sayısının artırılması konusundaki çabalarından dolayı dönemin Maarif Vekili Reşit Galip tarafından verilen takdirname.

İçişleri Bakanlığı, Muhittin Üstündağ Sicil Dosyası, Sicil No: 2527.

Ek-7 Vali Muhittin Üstündağ'ın Viyana seyahati öncesi eşi Müşerref Hanım'a siyasi pasaport verilmesi hakkında kararname.

T. C. BASVEKÂLET KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ MÜDÜRLÜĞÜ Karar sayı 2 <i>7787</i>	Kararname	T.C. BAŞVEKÂLET KARARLAR DAİRESİ								
Viyanaya gidecek olan İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'ın karısı Bayan Müşerref Üstündağ'a siyasi pasaport verilmesi; İcra Vekilleri Heyetince 29/II/937 tarihinde onanmıştır. 29/II/937 REİSİCUMHUR <i>K. Atatürk</i>										
Bş. V. <i>C. Başyay</i>	Ad. V. <i>B. Şenay</i>	M. M. V. <i>W. Özge</i>	Da. V. <i>S. Kaya</i>							
Ha. V. <i>S. R. Atas</i>	Ma. V. <i>A. Şişir</i>	Mf. V. <i>S. Ankar</i>	Na. V. <i>A. Çetinkaya</i>							
İk. V. ve Zr. V. V. <i>Ş. Şişir</i>	S. İ. M. V. <i>Ş. H. Aktaş</i>	G. İ. V. <i>Kaya Tandan</i>	Zr. V. 							
<table border="1" style="margin: auto;"><tr><td>030</td><td>18</td><td>01</td><td>02</td><td>80</td><td>97</td><td>5</td></tr></table>				030	18	01	02	80	97	5
030	18	01	02	80	97	5				

BCA, Fon kodu: 30-18-1-2, Yer bilgisi: 80-97-5, Viyana'ya gidecek olan İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'ın eşi Müşerref Üstündağ'a siyasi pasaport verilmesi.

29.11.1937

Ek-8 Muhittin Üstündağ'ın vefatı hakkında basında çıkan bir haber.

Milliyet Gazetesi, 01.05.1953, s.1-7.

Ek-9 Muhittin Üstündağ'ın eşi Ülviye Hanım ve büyük oğlu Metin ile birlikte Zincirlikuyu Mezarlığı'nda bulunan kabri.

Şişli, Zincirlikuyu Mezarlığı.

90 26 80

Ek-11 Muhittin Bey'in İstanbul Şehremini olarak atanmasının ardından basında çıkan bir haber.

اوپر اوردۇمىن بىك بىر تە استانبول شەھىرى
امانەتە تەيىن ايدىلدىكى بازىلان و دوت كوندۇرى
شەھىرىمىزە ، موصلنى بىك بىك ، تراكييا مەنطەسى
خلىق فرانسىيەلىق مىھنىتى مىھنىتى بىك ، بوصباح
شەھىرىمىزە كەلتىدۇر ، مىھنىتى بىك بوصباح
موصلنى خەزىدار اولان بىك دوستلىرى ،
امانەت ارکان كەندىسى سىركە جەننەدە استىقبال
اچىلدۇر .
مىھنىتى بىك ، شەھىرىمىزە برامانە اوغرا دۇن
سىركە بىك بىك تەسۋىيە سىلە اوغرا شەھىرى
وچۇكۇن دۇكە تەسۋىيە آتۇرە بىك خەتەرىمىز .
مىھنىتى بىك استانبول دىن بىك امانەت مەكتۇپچىسى
وسانەت امانەت ارکان تەسۋىيە بىك مىھنىتى بىك
بىك كوردۇش بىك بىك مەشارىفە دىن بىك :
« - شەھىرىمىزە تەيىن ايدىلدىكىمىز دائىرە بىك
برامەت بىك مەشارىفە ، بالىكى داخلىيە و كەلتىدۇر
آتۇرە دىن بىك بىك بىك بىك بىك بىك ، شەھىرى
كەندىدۇر . بىك بىك بىك بىك بىك بىك بىك بىك
وامانەت بىك بىك بىك بىك بىك بىك بىك بىك »

Son Saat, 30 Kanunusani 1926, s. 1.

Ek-12 Muhittin Bey'in İstanbul Şehremini olarak 6 Şubat 1926 tarihinde İstanbul'a gelerek göreve başladığı gün çekilmiş bir fotoğraf.

Cumhuriyet, 7 Şubat 1926, s. 1.

Ek-13 Muhittin Bey'in İstanbul Şehremaneti'ndeki makamında çekilmiş bir fotoğrafı.

İstanbul Şehremaneti Mecmuası, 1926 Şubat, Yıl 2, Sayı 18.

168-

قرارداد

6868

استاجول ولی خانہ استاجول شہین محمد علیہ بعد نبی داندولن مبدہ سند 14 بقوہ

928 تاریخ 3512 نورولو تذکرہ سید وقوع بولونہ تعلیق اندرہ اجراء

928 تاریخ 928-7-14 تاریخ 928-7-14

خارجہ وکیل

محمد احمد

داخلہ وکیل

محمد احمد

مدافعتیہ وکیل

محمد احمد

عدلیہ وکیل

محمد احمد

پیش وکیل

محمد احمد

مہمہ و معاونت اجتماع وکیل

محمد احمد

اقتصاد وکیل

محمد احمد

نافہ وکیل

محمد احمد

معارف وکیل

محمد احمد

مالیہ وکیل

محمد احمد

030	18	01	01	029	44	3
-----	----	----	----	-----	----	---

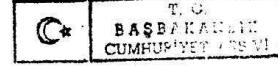
128

Ek-15 Gazi Mustafa Kemal, İstanbul'u ziyaretinde İstanbul Vali Vekili ve Şehremini Muhittin Bey ve İstanbul Ordu Komutanı Şükrü Naili Paşa ile bir arada.

6 Ağustos 1929

Ek-16 Muhittin Bey'in 1 Eylül 1930 tarihi itibariyle asaleten İstanbul Valisi olarak atandığına dair kararname.

K
9843

KARARNAME

İstanbul Valiliğine Vekâletinde bulunan İstanbul Şehremini Muhittin Beyin 1 Eylül 1930 tarihinden itibaren tayini Dahiliye Vekâletinin 17/8/30 tarihli tezkeresile vaki olan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 17/8/1930 tarihinde tasvip ve kabul edilmiştir .

Reisicumhur

Cafer M. Kemal

Başvekil Adliye Vekili M.M. Vekili Dahiliye Vekili

İsmail

Sevahir

S. Neta

Hariciye Vekili

Maliye V. Vekili

Maarif Vekili

Nefta V.

S. T. Z. K.

S. Refik

Cemal Hüsnü

İktisat Vekili

S. ve İq. muavenet V.

S. Refik

080 18 01 02 13 56 8

BCA, Fon kodu: 30-18-1-2, Yer bilgisi: 13-56-8, İstanbul Belediye Başkanı Muhittin Bey'in İstanbul Valiliğine tayini. 21.08.1930

Ek-17 Valilik ve belediye reisliğinin tek elde toplanması ile ilgili basında çıkan bir karikatür.

Cumhuriyet, 4 Temmuz 1930, s. 1.

[illegible]

132

Ek-19 Cumhurbaşkanı Atatürk, Muhittin Üstündağ ve beraberindekilerle 12 Şubat 1932 tarihinde Belgrad Ormanları'nda.

Atatürk Araştırma Merkezi, <https://www.atam.gov.tr> [Erişim 10.04.2020.].

Ek-20 Muhittin Bey, Türk Tiyatro Himaye Cemiyeti Üyeleri ile bir arada.

Cumhuriyet, 5 Teşrinievvel 1926, s. 1.

Ek-21 İstanbul Belediye Konservatuarı'nın kurucusu Muhittin Üstündağ, 23 Kasım 1935 tarihinde ilk mezunlara diplomalarını takdim etmiştir.

Cumhuriyet, 24 Teşrinisani 1935, s. 2.

Ek-22 Muhittin Üstündağ'a ait bir fotoğraf.

MUHİDDİN ÜSTÜNDAĞ

İstanbul Okulları Kılavuzu, İstanbul: Devlet Basımevi, 1936. s. 11.

Ek-23 Muhittin Bey, Başvekil İsmet İnönü ile bir arada.

Cumhuriyet, 29 Teşrinisani 1935, s. 4.

Ek-24 Başvekil Celal Bayar, 1938 yılında İstanbul'u ziyaretinde Vali Muhittin Bey tarafından karşılanırken...

Cumhuriyet, 24 Nisan 1938, s. 1.

Ek-25 Muhittin Bey, İstanbul'da birçok okulun açılış ve temel atma törenini yapmıştır.

Yeşilköy'de bir okul açılışı

Milliyet, 16 Teşrinievvel 1930, s. 1.

Fatih/Karagümrük'te Cumhuriyet devrinde temeli atılan ilk ortaokulun temel atma belgesini imzalarken...

Cumhuriyet, 19 Nisan 1938, s. 1.

Ek-26 1937 yılında, 30 Ağustos Zafer Bayramı münasebetiyle İstanbul Valisi, Belediye Reisi ve C.H.P Başkanı Muhittin Üstündağ'dan Cumhurbaşkanı Atatürk'e gönderilen tebrik telgrafı.

T. C. P. T. T. U. M.			TELGRAF				01016772-90 (No.: 251/1)		
"Devlet telgra" muhaberatından dolayı mes'uliyet kabul etmez.			Adres :				Yol		
			Atatürk türkiye cumhur reisi				Servis işaretleri		
			florya				616		
İLK MERKEZ	M	KELİME	VERİLDİĞİ		RESMİ	ORTA MERKEZ	ALINDIĞI	İMZA	
İstanbul	1214	63	Tarih	Saat	HUSUSİ	Tarih	Saat		
			30/8 937	13/02		30/8/937			
Varlığının istiklalinin bugün saadetini egsiz zaferinizden alan türk yurdunun h her köşesinde oldu ğu gibi İstanbul halkının her birinin yüregi de yüksek varlı -ğınıza şükran minnet ve en sarsılmaz bağlılık duyguları ile ve taze bir kuvvetl -e çevrilmiştir . bu duyguların sadık bir tercümanı olarak en derin saygılarımız -la tebriklerimi yüksek katınıza sunarım . İstanbul valisi belediye reisi ve C.H.P. başkanı Muhittin Üstündağ									
								A	11-2-6
								D	9
								F	6-59

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Belge No: 01016772-90, 30.08.1937

Ek-27 Muhittin Bey, Türkiye'ye gelen yabancı devlet adamlarının ilk durağı olan İstanbul'da devlet adına karşılama yapmaktaydı.

Romen ve Yugoslav bakanların ziyareti.

Vakit, 4 Teşrinisani 1934, s. 1.

Alman İktisat Nazırı Dr. Funk'un 10 Ekim 1938 tarihindeki İstanbul ziyareti.

Cumhuriyet, 11 Teşrinievvel 1938, s. 1.

Ek-28 29 Ekim 1938 tarihinde yapılan Cumhuriyetin 15. yıl dönümü kutlamaları

İBB Atatürk Kitaplığı, Cumhuriyetin 15. Yılı Albümü, Demirbaş No: Alb_000520.

Ek-29 Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünün ardından yapılan işlemlere dair Hasan Rıza Soyak, Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya ve İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ arasında yapılan yazışma.

01020009

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Hususi Kalem Müdürlüğü

A	
D	
F	11

(7) 351

10/11/938 tarih ve 3396 sayılı şifre suretidir

İstanbul Valisine

1- Hükümetten bir karar verilinceye kadar Atatürk'ün maskesinin aldirılması ve bayrağın ulğulmesi meselesinin tehirini rica ederim. Keyfiyet Reisicumhur Vekilinin tasviplerine iktiran etmiştir.

2- Riyaseti Cumhur U.Kâtibi Hasan Rıza Soyak'a ve İstanbul Valisine yazıldı.

Dahiliye Vekili
Şükrü Kaya

Bu şifreye Hasan Rıza Soyak'ın cevabı:

Sayın Şükrü Kaya
Dahiliye Vekili - Ankara

Şifrenizi saat 18.30 da aldım. Bundan 4-5 saat evvel Sıhhiye Vekili ve Müsteşarının maske aldirması olduklarını arz ederim.

10/11/38
Hasan Rıza Soyak

İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'ın cevabı:

Sayın Şükrü Kaya
Dahiliye Vekili-Ankara

C: 10/11/938 ve 3396 şifreye:
Atatürk'ün nâşile bizzat Sıhhiye Vekili meşgul olmaktadır. Üçrenildiğine göre maskeleri alınmıştır. Bundan başka yapılmış bir şey yoktur. Bay Hasan Rıza Soyak için mabadini temin edeceği tabiidir.

İstanbul Valisi
M. Üstündağ

Aslı gibidir.

Nejatı

Arşin No 5.1. C
Dosya No 79

CELAL BAYAR ARŞİVİ	
Y. T. :	
P. T. :	9
Vers. T. :	951

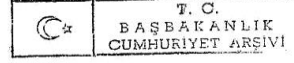
11

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Belge No: 01020009, 10.11.1938

Ek-30 Muhittin Üstündağ'ın İstanbul Valiliği görevinden alınarak vekalet emrine alınmasına dair kararname.

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2
9945

Kararname

Görülen lüzuma binaen İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'ın vekâlet emrine alınarak İstanbul Valiliğine Manisa Valisi Dr. Lütfi Kırdar'ın, Çorum Valisi Süreyya Yurdakul'un tekaüde sevkile Çorum Valiliğine İstanbul Polis Müdürü Salih Kılıcın naklen ve yeniden tayinleri; Dahiliye Vekillığının 29/II/938 tarih ve 6095 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 29/II/938 tarihinde onanmıştır.

29/II/938

REİSİCÜMHUR

İsmet İnönü

Bş. V.

C. Başbakan

Ad. V.

Adilmi Uzun

M. M. V.

M. M. V.

Da. V.

D. P. Dayıoğlu

Ha. V.

H. V.

Ma. V.

M. V.

Mf. V.

M. V.

Na. V.

N. V.

İk. V.

İ. V.

S. İ. M. V.

S. İ. M. V.

G. İ. V.

G. İ. V.

Zr. V.

Zr. V.

080 18 01 02 85 99 16

BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer bilgisi: 85-99-16, İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'ın Vekalet emrine alınarak yerine Lütfi Kırdar'ın, Çorum Valisi Süreyya Yurdakul'un emekliye sevkile ile yerine Salih Kılıç'ın naklen tayinleri. 29.11.1938.

Ek-31 Halef ve selef İstanbul Valileri Dr. Lütfi Kırdar ve Muhittin Üstündağ bir arada.

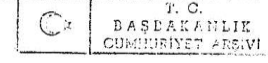

İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi. Demirbaş No: Bel_Mtf_000922.

Ek-32 Vekâlet emrinde bulunan Eski İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'ın emekliye sevk edilmesi hakkındaki kararname.

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2

Kararname

İ0383

Vekâlet emrinde bulunan İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ ile Konya Valisi Cemal Bardakçı'nın tektüde sevkleri; Dahiliye Vekilliğinin 14/2/939 tarih ve 457 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine 1851 sayılı kanunun 3 üncü maddesine tevfiğin İcra Vekilleri Heyetince 15/2/39 tarihinde onanmıştır.

15/2/939

REİSİCÜMHUR

İsmet İnönü

Bş. V.
İ. F. Ağaoğlu

Ad. V.
İ. F. Ağaoğlu

M. M. V.
İ. F. Ağaoğlu

Da. V.
İ. F. Ağaoğlu

Ha. V.

Ma. V.
İ. F. Ağaoğlu

Mf. V.
İ. F. Ağaoğlu

Na. V.
İ. F. Ağaoğlu

İk. V.
İ. F. Ağaoğlu

S. İ. M. V.
İ. F. Ağaoğlu

G. İ. V. ve Ha. V.
İ. F. Ağaoğlu

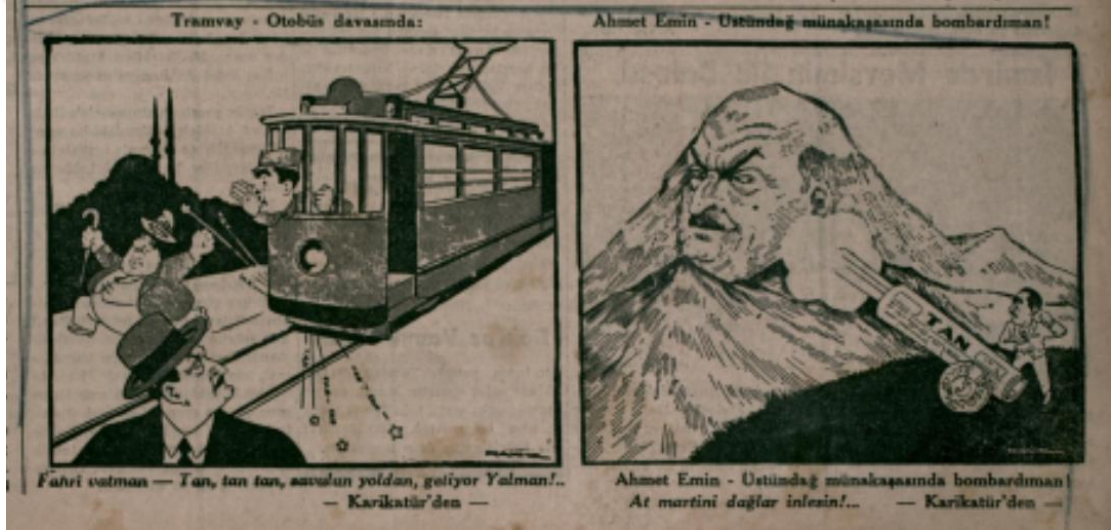
Zr. V.
İ. F. Ağaoğlu

030 18 01 02 26 12 17

BCA, Fon kodu: 30-18-1-2, Yer bilgisi: 86-12-17, Vekalet emrinde bulunan İstanbul ve Konya valileri Muhittin Üstündağ ile Cemal Bardakçı'nın emekliye sevkleri.

15.02.1939.

Ek-33 Muhittin Üstündağ ile Ahmet Edip Yalman'ın "Otobüs Alımı İhalesi Davası" ile ilgili karşı karşıya geldiği dönemde *Tan* gazetesi tarafından neşredilen bir karikatür.

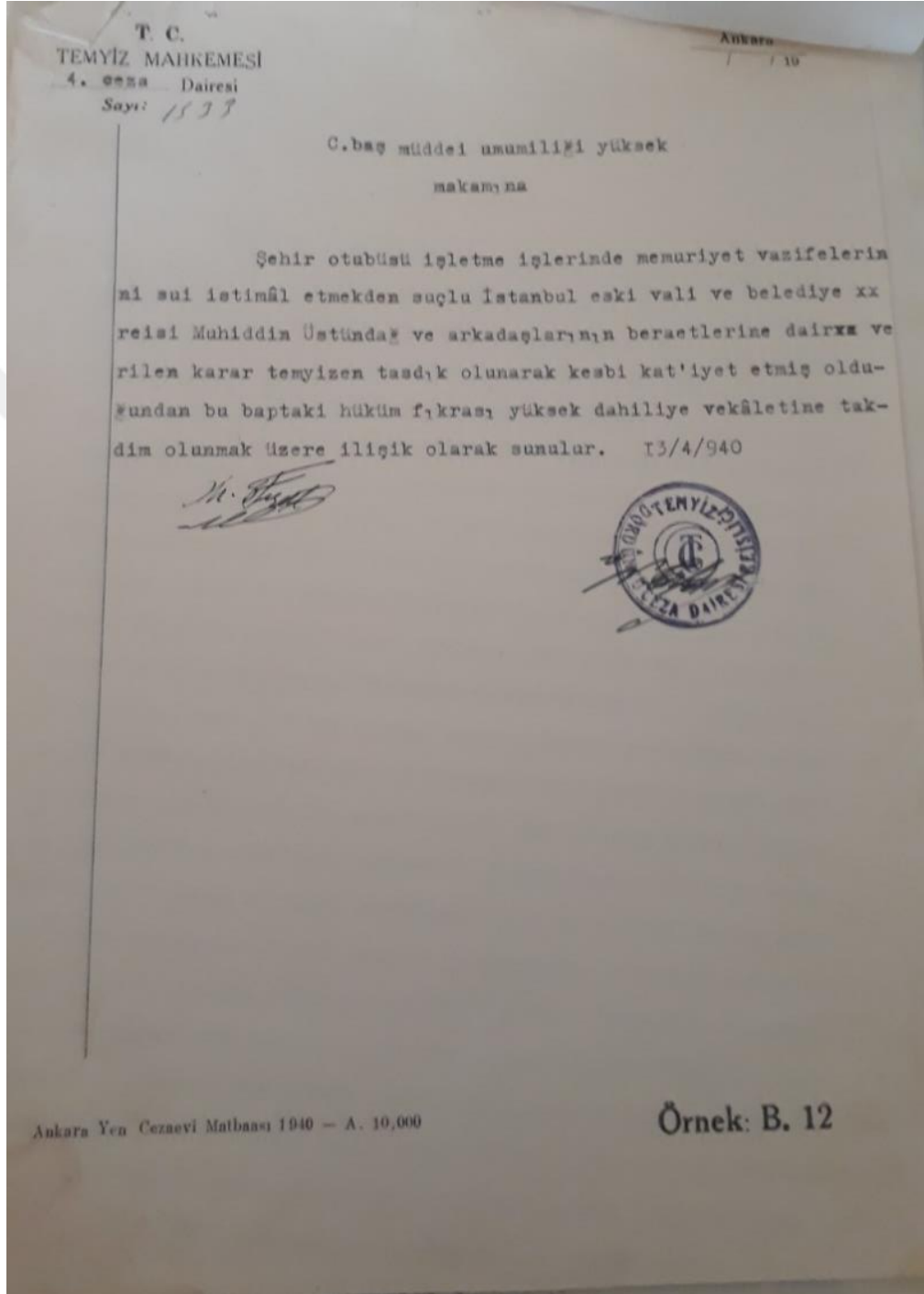
Tan, 18 Kanunuevvel 1937, s. 1.

Ek-34 Muhittin Üstündağ ve arkadaşları hakkındaki tahkikatlar sonrasında beraat kararlarının açıklandığı gün mahkeme salonunda çekilmiş bir fotoğraf.

Akşam, 9 Temmuz 1939, s. 1.

Ek-35 Muhittin Üstündağ ve arkadaşlarının Otobüs Alımı İhalesi Davası'ndan beraatlarının tasdik edildiğine dair Temyiz Mahkemesi 4. Ceza Dairesi tarafından Cumhuriyet Başsavcılığı'na sunulan belge.

İçişleri Bakanlığı Muhittin Üstündağ Sicil Dosyası, Sicil No: 2527.

Ek-36 1945 yılı ara seçimlerinde İstanbul Bağımsız Milletvekilliğini Muhittin Üstündağ'ın kazandığını bildiren bir haber.

Açık Millet Vekilliklerine seçim

**İSTANBULDA MUHİDDİN
ÜSTÜNDAĞ KAZANDI**

**Burdurda Mehmet Sanlı, Çorumda
Edip Alpsar, Kocaelinde Nihat Erim,
Sivasta Fikri Erbug ve Zongul-
dakta İnce alemdaroğlu seçildi**

Merhum Ali Kâmi Akyüzden açık kalan İstanbul millet vekilliği için Üniversite konferans salonunda yapılan seçimin öğleye kadarki ilk safhasını dünkü nüshamızda yazmıştık. Saat on bir buçukta evvelâ Beşiktaş, sonra da Beyoğlu ikinci seçmenleri oy vermeğe başlamışlardır. Saat tam 12,30 da sandık kapanacağı sırada son oyu Erenköy ilsesi müdürü B. Mahir Uz vermiş, bundan sonra sandık başta Vall ve Belediye reisi B. Lütüf Kırdar olmak üzere, teftiş heyeti tarafından mühürlenmiş ve öğle paydo-

(Arkası 3 üncü sahifede)

Akşam, 18 Haziran 1945 s. 1.

Ek-37 İstanbul Bağımsız Milletvekili Muhittin Üstündağ'ın mazbatası.

T. B. M. M.
AZASINA MAHSUS

Kanunlar kalemi
Devre: VII

Defter No
381

Sicil
No 1321

İntihab dairesi
İstanbul

İsmi: Muhittin Üstündağ

Kutu numarası
32

T.B.M.M. Muhittin Üstündağ Sicil Dosyası, Sicil No: 1321.

Ek-38 Muhittin Üstündağ'ın Başbakan Adnan Menderes'e hitaben kaleme aldığı mektup.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

یولادینا دیا

25.4.1951

A/7

یاد مکتوب منیر علی دینک افند
بنا بر غایت این بوی که بر باستان
و ساحتی به تعبیر و تفسیر
عالمه . که امکان دین بر ملا با سینه
بسیار دینی کوشش و تفسیر
غرضی و ذاتی نفسی و تفسیر
یستم و تفسیر و تفسیر
برود و دین فاشیست
بریک است اقتدار و تفسیر
اینک ایستاده قابله
بنا بر دین و تفسیر
قوشلانده و تفسیر
اولی . بر وجهیت
که به تفسیر
بقیه باب تفسیر
ادعایه بر وجه
ایبرم انتم

Muh. Üstündağ

ایک استنزه و تفسیر
مستند به دستنویس

Kuyumcu Hüsn sok 8,2

شماره

sayın elmalige
okunmasi arz edildi
25.4.1951

030	01				18	101	9
-----	----	--	--	--	----	-----	---

-1-

1

BCA, Fon kodu: 30-1-0-0, Yer bilgisi:18-101-9, Eski İstanbul Valilerinden ve Milletvekillerinden Muhittin Üstündağ'ın Şahsi Bir Ricası. 25.04.1951.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Songül GÜNEŞ

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri: 22 Ağustos 1989, Diyarbakır.

Elektronik Posta: songulgunes21@gmail.com

EĞİTİM

Derece Yılı	Kurum	Mezuniyet
Ön Lisans	Erzurum ATA AÖF, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü	2016
Lisans	İstanbul Üniversitesi, AUZEF Tarih Bölümü	2017
Lisans	Anadolu Ü. İktisat Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü	2018
Yüksek Lisans	İMÜ, LEE, Tarih Ana Bilim Dalı	2020

SERTİFİKALAR

Temel Bilgisayar Kullanımı	Kadıköy Halk Eğitimi Merkezi	2005
Yerel Yönetimler Akademisi	Bahçeşehir Ü. Hükümet Liderlik Okulu	2013
Siyaset Okulu Programı	Bahçeşehir Ü. Hükümet Liderlik Okulu	2014
İletişim Becerileri Eğitimi	Türkiye Yeşilay Cemiyeti	2016

YABANCI DİLLER

İngilizce: İleri düzeyde.

Farsça: Başlangıç düzeyinde.